

Erkinoy Saitova, Shoira Qurbonova

O'ZBEK RAQSINI O'RGANISH USLUBIYOTI (Surxon raqs maktabi)

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI

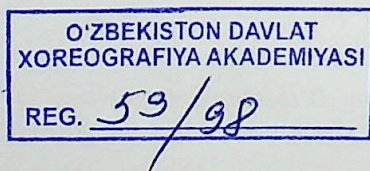
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON DAVLAT XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI

Erkinoy Saitova, Shoira Qurbonova

O'ZBEK RAQSINI O'RGANISH USLUBIYOTI

(Surxon raqs maktabi)

O'quv qo'llanma

TOSHKENT – 2022
«FAN ZIYOSI» NASHRIYOTI

UO'S: 732.851.32

KBK: 85.32(V36)

M- 15

Erkinoy Saitova, Shoira Qurbonova

“O‘zbek raqsini o‘rganish uslubiyoti” o‘quv qo‘llanma

– T.: «Fan ziyosi» nashriyoti. 2022. 128 6.

Mazkur o‘quv qo‘llanma 5151300 – Xoreografiya (Xoreografiya jamoalari rahbari) ta‘lim yo‘nalishida o‘qitiladigan “O‘zbek raqsini o‘rganish uslubiyoti” fani bo‘yicha tayyorlangan. O‘quv qo‘llanmada Surxon vohasi raqs turlari, ulardagi holatlar va harakatlar, shakllanish bosqichlari, harakatlarning mahalliy nomlanishi, an’anaviy ayollar raqslari va erkaklar raqslari, raqs liboslar to‘g‘risida ma‘lumotlar va raqs namunalari hamda ularning nota matnlari berilgan.

Ushbu o‘quv qo‘llanmadan turli raqs jamoalari va ularning rahbarlari ham foydalanishlari mumkin.

Mas‘ul muharrir:

G‘ofurov M.K.	-	O‘zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi “San‘at nazariyasi va tarixi” kafedrası professorı v.b.

Taqrizchilar

Toxtasimov SH.M.	-	O‘zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi rektori, professor v.b.
Qurbonova Sh.Ch.	-	Termiz shahar ixtisoslashtirilgan san‘at maktabi yetakchi o‘qituvchisi

O‘quv qo‘llanmani O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining 2022 yil 17-martdagi 106-sonli buyrug‘iga asosan nashr etishga ruxsat berildi.

ISBN 978-9943-876- 84-2

© E. Saitova, Sh. Qurbonova
© «Fan ziyosi» nashriyoti, 2022

KIRISH

San'atning barcha turlari odamzodning turmush tarzi, urf-odatlari, an'analari, ichki tuyg'ulari va hissiyotlari bilan bog'liq jarayonlarda paydo bo'lgan. Raqs san'ati ham bundan mustasno emas va u insoniyat tomonidan yaratilgan eng ommaviy san'at turi sifatida dunyoning barcha xalqlarida turli ko'rinish va shakllarda namoyon bo'ladi.

Ibtidoiy odamlar tabiat bilan kurashib, tirikchilik va jon saqlash uchun zarur bo'lgan narsalarni izlab topish maqsadida tabiatdagi hodisalarni kuzatish, o'rganish, shu bilan bir qatorda tovush, ohang, rang va harakatlarni farqlashga majbur bo'lganlar. Ularning ongi o'sib borishi, tabiat go'zalliklarini anglashi, rang va ohanglardan ta'sirlanish tuyg'ularining shakllanishi, ehtiroslarini aks ettirish ehtiyojining paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Insonning o'z tuyg'usini san'at darajasida ifodalash ehtiyoji esa odamzodning his eta olishi, aql-idroki, nutqi shakllangan davrdayoq paydo bo'ldi va hayotining ajralmas qismiga aylanib qoldi.

Raqs harakatlari ham o'z-o'zidan paydo bo'lgan emas. Olimlarning taxminiga ko'ra, raqs elementlari dastlab odamlar tomonidan ovlanadigan, ularning hayot kechirishi uchun zarur bo'lgan hayvonlarning harakatlariga taqlid qilishdan boshlangan. Ibtidoiy odamlar "Ov o'yinlari" ularning omadli ov qilishiga yordam berishiga ishonishgan. Shuning uchun ham "Ov o'yini"da bir kishi ovlanadigan hayvonning niqobini kiyib, o'sha hayvonning harakatlariga taqlid qilib o'yinga tushgan. Ovchilar esa uning atrofida davra qurib, qo'llaridagi qurollari bilan ov qilayotgan hayvonga hamla qilayotgandek harakatlar bilan o'yinga tushganlar va taomilga ko'ra "Ov o'yini" hayvonning ovlanishi bilan yakunlangan.

Ov oldidan o'tkaziladigan bu o'yin ibtidoiy odamlarning dastlabki diniy-e'tiqodiy tushunchasini ifodalaydigan harakatlar bo'lgan bo'lsa ham ajab emas.

"Ov o'yini" faqat ovga chiqish oldidan emas, balki omadli o'tgan ovdan keyin ham ijro etilgan. Bu safar ibtidoiy odamlar pantomimik harakatlar bilan ovning qanday o'tganini, omadli o'tgan ovdan mamnunliklari, quvonchlari va tuyg'ularini ifodalaganlar. Bu holat

hozirgacha Amerika, Afrika, Avstraliya qit'alaridagi o'rmon va changalzorlarda yashayotgan, insoniyat sivilizatsiyasidan ajralib qolgan mahalliy qabilalarda kuzatilishi bilan xarakterlidir.

Zamonlar o'tishi bilan "Ov o'yini" takomillashib, zaruriy marosimga aylanib qolgan. Jamoa orasidan hayvonlarga ustalik bilan taqlid qiluvchi, iste'dodli kishilarning paydo bo'lishiga olib kelgan.

Urug'chilik jamiyati paydo bo'lishi bosqichida odamlarda anemistik va totemistik diniy e'tiqod shakllanib madaniyat yana bir bosqichga ko'tarildi. Bu davrda odamlar termachilik va ovchilikdan tashqari yovvoyi hayvonlarni xonakilashtirish orqali chorvachilik bilan shug'ullana boshladilar.

Totemizizm - odamzotning hayvonot dunyosi bilan ilohiy bog'lanishi borligini anglatuvchi e'tiqod bo'lib, unda har bir urug' o'z totemiga ega bo'ladi. Ajdodlarimiz tuya, ot, qo'y, sigir, echki kabi xonakilashtirilgan hayvonlarga va turmush kechirishi uchun zarur bo'lgan it va mushuk kabi hayvonlarga sig'inar edilar. Hayvonlarga sig'inishga bosh sabab hayvonlar odamlarning tirikchiligi va farovon turmush kechirishining asosiy omili bo'lganligidan edi.

Bu davrlarda ajdodlarimiz orasida "Ot o'yini", "Echki o'yini", "Pishak (mushuk) o'yini", "Ayiqlik o'yini", "Sher o'yini", "Yumronqoziq o'yini", "Qoplon o'yini" singari taqlid qilib o'ynaladigan totemistik marosim o'yinlari paydo bo'ldi.

Insoniyat jamiyati yangi bosqichga ko'tarilgandan so'ng ibtidoiy jamoa, ya'ni tosh asrida paydo bo'lgan totemistik marosim o'yinlari o'z ilohiy ahamiyatini yo'qota bordi va oddiy tomosha o'yinlariga aylanib qoldi. Qancha zamonlar o'tmasin, ibtidoiy jamoalar marosimlarida o'ynalgan o'yinlar va pantomimalar yangi mazmun, yangi shakllarga kirib, qisman saqlanib qoldi hamda hozirgi kunlarga yetib keldi.

Rossiya Federatsiyasining Sankt-Peterburg shahridagi Shedrin nomidagi kutubxona fondida Samarqand yoki Hirotning qadimiy musavvirlik maktabi namoyondalari tomonidan chizilgan, degan taxmindagi 3 ta qadimiy suratda echki niqobini kiyib o'yinga tushayotgan kishilar tasvirlanganligi, Ibn Arabshoh asarlarida, shuningdek, Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asarida ham Samarqand shahrida o'tkazilgan

bayramlarda hayvonlarga taqlid qilingan o'yinlar va tomoshalar namoyish etilganligi haqida ma'lumotlar berilishi bu tarixiy o'yinlarning o'sha davrda ham odamlarning xotirasida saqlanib qolganligidan dalolat beradi. Xorazmda o'tadigan bayramlar, to'ylarda hozir ham "Yumronqoziq o'yini", "Ot o'yini", "Chorloq o'yini", "Echki o'yini" o'ynalib kelinadi.

Yuqorida keltirilgan xalq ijodiyotiga mansub xalq raqslarini ilmiy jihatdan o'rganish va kelajak avlodga yetkazish hamda ularning umrboqiyiligini ta'minlash bugungi kunda milliy raqs san'atida faoliyat olib borayotgan mutaxassislarning asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va madaniy sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlar kadrlar tayyorlash tizimini, ta'limni tubdan yangilash va rivojlantirishni talab etadi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-3775-son Qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 10 oktabrdagi "Oliy ta'lim muassasalarini o'quv adabiyotlari bilan ta'minlash to'g'risida"gi 816-sonli Qarori Respublika oliy ta'lim muassasalarini ilg'or jahon xalqlari tajribalarini o'rganish asosida yaratiladigan yangi avlod o'quv adabiyotlari hamda davriy nashrlar bilan tizimli ta'minlashga qaratilgan.

Shu nuqtai nazardan mazkur "O'zbek raqsini o'rganish uslubiyoti (Surxon raqs maktabi)" nomli o'quv qo'llanma Xoreografiya (Xoreografiya jamoalari rahbari) ta'lim yo'nalishida o'qitiladigan "O'zbek raqsini o'rganish uslubiyoti" fani bo'yicha zarur adabiyot sifatida tayyorlangan.

O'quv qo'llanmada Surxon vohasi raqs turlari, ulardagi holatlar va harakatlar, shakllanish bosqichlari, harakatlarning mahalliy nomlanishi, an'anaviy ayollar raqslari va erkaklar raqslari, raqs liboslar to'g'risida ma'lumotlar va raqs namunalari hamda ularning nota matnlari berilgan.

Ushbu o'quv qo'llanmadan professor-o'qituvchilar, magistrantlar, talabalar bilan bir qatorda turli raqs jamoalari a'zolari, rahbarlari, baletmeysterlar va konsertmeysterlar ham foydalanishlari mumkin.

I BOB. NAZARIY QISM

O'zbek raqs san'atining taraqqiyot bosqichlari

Insoniyat jamiyatining taraqqiyot sari qo'ygan eng katta qadamlaridan biri odamlarning dehqonchilikni kashf etishi bo'ldi.

Chorvachilik bilan dehqonchilik ajralishi natijasida ilk mehnat taqsimoti yuzaga keldi. Chorvachilik chorvador aholining ko'chmanchi hayot kechirishini taqozo qilsa, dehqonchilik esa aholining bir joyda muqim, ya'ni o'troq yashashini taqozo qildi.

Chorvachilik bilan dehqonchilikning ajralish jarayoni muhim tarixiy, iqtisodiy va madaniy natijalarga olib keldi.

O'zbekiston hududida 2 ta tarixiy-madaniy hudud yuzaga keldi. Shimoldagi bepoyon dashtlarda chorvador aholi ko'chmanchi hayot kechirayotgan bir pallada, janubda daryolar va suv havzalari atrofida qadimiy sharqning o'ziga xos usulidagi dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi, o'troq yashaydigan jamoalar paydo bo'ldi. Janubdagi o'troq hududda insoniyat turmush madaniyati taraqqiy eta boshladi. Bu holat esa, o'z navbatida, ko'chmanchi elatlarning ham madaniyatiga o'z ta'sirini ko'rsata boshladi.

Eramizdan oldingi II ming yillikda Markaziy Osiyoda bir qator mustaqil shaharlar, shuningdek Xorazm, So'g'diyona, Baqtriya kabi davlatlar shakillandi.

Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da quyidagi o'lkalar haqida ma'lumotlar berilgan:

- Parkona - Farg'ona vodiysi;
- So'g'diyona - Zarafshon daryosi atrofidagi sug'oriladigan yerlar mo'l hudud ;
- Xorazm - Amudaryoning quyi oqimidagi yerlar;
- Parfiyona - Turkmanistonning Kaspiy dengizga yaqin yerlari va Afg'onistonning Hirot viloyati;
- Marg'iyona - Turkmanistonning Marv hududi va Murg'ob daryosining quyi oqimidagi yerlar;
- Baqtriya - Afg'onistonning shimoliy hududlari, Tojikistonning Amudaryoga yaqin hududi va O'zbekistonning Surxondaryo viloyati.

Yuqorida keltirilgan hududlarda juda qadimdan yuksak madaniyat ravnaq topdi.

Eramizdan avvalgi I ming yillikda davlatlar va shaharlarning to'liq shakllanishi, Zardushtiylik dini kabi mistik dunyoqarashdagi dinlarning paydo bo'lishi xalq san'atining oldiga shaklan va mazmunan yangi vazifalarni qo'ydi.

Zardushtiy dinining bosh xudosi «Mitra», onalik, hosildorlik va faravonlik xudosi «Anaxita», urush va jangu jadallar xudosi «Mirrix», odamlarga turli yaxshiliklarni o'rgatgan ezgulik xudosi «Jamshid»ga bag'ishlangan marosimlar o'tkazilishi, bog'dorchilik va uzum pishish mavsumiga bag'ishlangan, «Navro'z» bayramiga bag'ishlangan ommaviy sayllarning muntazam o'tkazilishi professional musavvir, haykaltaroshlar, aktyorlar, hofizlar, musiqachilarning yetishib chiqishiga katta ehtiyoj tug'dirgani kabi, bu marosimlarda raqsga tushish uchun professional raqqos va raqqosalarga ham ehtiyoj tug'ildi.

Shaharlarda turli xil hunarmandchilikning rivojlanishi aholining turmushida farovonlikni paydo qilishi natijasida aholining oilaviy to'y, ma'raka, marosimlarida hofizlar, musiqachilar, raqqos va raqqosalar ishtirok etadigan bo'ldilar. Bu ham san'atning shu sohaları rivojlanishiga sabab bo'ldi.

Qadimgi «Avesto» marosimlari ibodatxonalarda yoki maxsus qurilgan maydonlarda teatrlashtirilgan holda musiqa, qo'shiq va raqslar hamohangligida o'tkazilgan. Bu marosimlarda «Avesto»ning mifologik qahramonlari – «Mitra», «Anaxita», «Humo», «Jamshid», «Mirrix»larning xislatlari, qahramonliklari va sifatlari alohida professional ijrochilar tomonidan talqin etilgan.

Marosimlarda ezgulikning qudratli xudosi «Mitra» yovuzlik va zulmat xudosi «Ahrimon»ning qo'shini - yovuz devlar bilan kurashuvchi, osmonni kezib devlarning boshiga olov o'qlar otuvchi buyuk jangchi sifatida tasvirlangan.

«Mitra» va urush xudosi «Mirrix»ga bag'ishlangan marosimlarda ijro etilgan jangovor raqslar hozirgi kunda Xorazmda va Surxondaryo viloyatining Boysun tumanida saqlanib qolgan jo'shqin erkakcha raqslarga o'xshagan bo'lsa ham ajab emas.

“Avesto” qahramonlaridan yana biri onalik va farovonlik xudosi “Anaxita” obrazi muqaddas kitobda qahramonlarga kuch-quvvat va g'alaba bag'ishlovchi, doimo go'zal, sog'lom, oltin ziynatlarga o'ralgan ayol sifatida tasvirlangan. Shuning uchun ham “Anaxita” marosimlarida uning obrazini yaratish uchun eng go'zal ayollar tanlangan.

Olimlarimiz “Anaxita” Markaziy Osiyoda eng mashhur xudolardan biri bo'lgani, unga bag'ishlangan marosimlar katta guruh akterlari va raqqosalar ishtirokida yalpi qo'shiq va raqslar bilan juda jo'shqin o'tkazilganligi haqidagi ma'lumotlar keltiradilar.

O'zbekiston hududidagi arxeologik qazishmalarda tosh va sopoldan yasalgan “Anaxita” haykalchalarining ko'plab topilishi ham “Avesto”ning bu mifologik qahramoni xalq orasida juda mashhur bo'lganidan xabar beradi.

Zardushtiylik dini marosimlari tomoshabopligi, jozibadorligi bilan odamlarning xotirasiga o'rnatilib qolib xalqning turmushidan butunlay chiqib ketmagan. Zardushtiylikning xalq ongiga singib qolgan irim-sirimlari, marosimlaridagi ba'zi ko'rinishlari hozirgi kunlargaacha Respublikamizning ko'plab hududlari qatorida Surxondaryo viloyatining tog'lik hududlari aholisi orasida saqlanib kelayapti. Bunga kelinlarni olov orasidan o'tkazib poklash, arvohlarni shod qilish uchun ularga bag'ishlab chiroq yoqish, motamda “sadr” marosimi o'tkazish, ya'ni ayollarning davra qurib, chapak chalib, marsiya kuylab yig'i-yo'qlov o'tkazishlari misol bo'la oladi.

Eramizdan avvalgi III asrda Makedoniyalik Iskandarning Markaziy Osiyo hududiga bostirib kirishi bu hududga ellin madaniyatining kirib kelishi va mahalliy madaniyat bilan qaysidir ma'noda qorishuviga sabab bo'ldi. Natijada dinlar va madaniyatlarning to'qnashuvi vujudga keldi. Tabiiy ravishda ellin san'ati mahalliy xalq san'atiga o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Har bir xalq san'atining taqdiri shu xalqning tarixiy taqdiri bilan bog'liq bo'ladi. Markaziy Osiyoda qudratli davlatlarning tashkil topishi, uning madaniyatini ham yuksak darajalarga ko'tardi. Buyuk ipak yo'li orqali bu hudud madaniyati hatto Xitoy imperiyasining madaniyatiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Tarixiy manbaalarda O'zbekiston hududida yashagan xalqlarning san'at namoyondalari Toshkent, Samarqand,

Shahrisabzdan Xitoy imperatori saroyiga qadar borganligi, bu san'atkorlar yuksak madaniyatga ega bo'lgan xitoyliklarga ham unutilmas taassurot qoldirganligi haqida ma'lumotlar ko'p.

O'rta Osiyo arab istilosini boshidan kechirgan paytlarda Islom dini kirib keldi. Zardushtiy va Buddaviylik bilan bog'liq e'tiqodlar ta'qib ostiga olindi. San'atimizning minglab namoyandalari Sharqiy Turkiston va Xitoy tomon ketdilar. O'z yurtida qolgan san'atkorlar esa yurtimizning tog'li o'lkalariga, istilochilardan behavotir joylarga ko'chib ketishib, shu joylarda yashab, qadimiy san'atini asrab o'z shogirdlariga o'rgatdilar. Xuddi shunday yo'l bilan qadimiy san'atimizning yorqin uchqunlari bizgacha yetib keldi.

1900 yilda "Zakaspiyskoye obozreniye" gazetasida rus olimi S.D.Maslovskiyning maqolasi bosilgan.

Bu maqolada Samarqand shahri yaqinida tog'lik hududda Darx degan qishloq borligi, bu qishloqda bolalar go'dakligidan san'atning sozandalik, masxarabozlik va raqs turlari bo'yicha o'z "Pir"laridan saboq olishlari, bu "san'atkorlar qishlog'i" xalqning qadimiy san'atini shu yo'sinda saqlab, avloddan avlodga meros qoldirib kelayotganligi haqida yozilgan. Qadimdan o'lkamizning qishloq va shaharlarida "Zargarlar mahallasi", "Degrezlar mahallasi", "Temirchilar mahallasi", "Misgarlar mahallasi" bo'lgani kabi, "San'atkorlar mahallasi" ham bo'lgani aniq.

Biz yuqorida aytib o'tganimizdek tarixiy buxronlar xalqning taqdiriga qanday ta'sir qilgan bo'lsa, uning madaniyati va san'atiga ham shunday ta'sir ko'rsatdi. Antik asrlardayoq Xitoy, Eron, Hindistondan qadimiy tarixga ega bo'lgan xalqlarning san'atiga ulkan ta'sir ko'rsata olgan O'rta Osiyo xalqlarining betakror san'ati Arab istilosidan keyin kuchli inqirozni boshidan kechirdi.

Baqtriya, So'g'diyona, Xorazm kabi madaniyat o'choqlarida kamolga yetgan iste'dodli musavvir, masxaraboz aktyorlar, haykaltaroshlar, raqs ustalari bu san'at turlari tazyiqqa uchramagan mamlakatlarga chiqib ketdilar. O'z yurtida qolgan san'atkorlar esa tog'lik qishloqlarda hayot kechirib, Darx qishlog'iga o'xshash "San'atkorlar qishloqlari"ni yaratdilar va bu qishloqlar qadimiy san'atimizning saqlanib

qolinishida katta rol o'ynadi.

Bunday san'atkor qishloqlar Surxondaryo viloyatida ham bor.

Boysun tumanidagi "Katariguzar" qishlog'i, Oltinsoy tumanidagi (qadimda Denov tumani hududi) "Katta Vaxshivor" va "Kichik Vaxshivor" qishloqlari, Sariosiyo tumanidagi "Zavar" qishlog'i, Denov tumanidagi, "Sina" va "O'shor" qishloqlari qadimdan san'atkorlar qishlog'i deb tan olingan va bu an'ana hozirgi kungacha davom etib kelayapti. Bu qishloqlarning aholisi qadimda turli istilochilar va aqidaparastlarning ta'qib va tazyig'iga uchragan san'atimiz namoyondalarining avlodlari bo'lsalar ham ajab emas.

Surxon raqs maktabiga oid barcha raqslarning hozirgi kungacha saqlanib kelinishida, yuqorida qayd etilgan "san'atkorlar qishlog'i"ning xizmati katta ekanligini e'tirof etmay bo'lmaydi.

O'zbekiston Markaziy Osiyoda eng boy va ajoyib iqlimga ega bo'lgan hududda joylashgan. Bu hududda insoniyatning ilk qadamlarini kuzatishga imkon beradigan ibtidoiy odamlarning turar joylaridan tortib, antik dunyo va o'rta asrlarning buyuk madaniy obidalari ham ko'plab uchraydi.

O'zbek xalqi madaniyati tarixiga nazar solsak, turmush va yashash sharoiti bir-biriga yaqin bo'lgan qadimiy xalqlar Baqtriyaliklar, So'g'diyonaliklar, Partiyonlar, Xorazmiylar, Saklar, Massagetlarning umumiy ajdodlari bo'lgan turkman, qozoq, qirg'iz, tojik xalqlari madaniyatlariga yaqin ekani va aralash etnik tarkibda taraqqiy qilganining guvohi bo'lamiz. Shunga qaramasdan o'zbek xalqi madaniyati o'ziga xos bo'lgan elementlardan ham xoli emas.

O'rta Osiyo xalqlari madaniyatining taraqqiyoti bu hududda yashagan qadimiy ajdodlarimizning tarixiy hayoti bilan chambarchas bog'langan. Bu hudud ulkan taraqqiyotlar va xuddi shuningdek, ulkan fojealar-inqirozlarni boshidan kechirgan. Madaniyat ba'zida keng quloch yozib o'sgan bo'lsa, ba'zida istilolar, yangi diniy aqidalarning zarbalariga uchrab, tushkunlikka tushgan va shunga qaramay olg'a intilib, qayta yangilanib, taraqqiy qilgan.

Surxon raqs san'atining shakllanishi

Raqs san'atining taraqqiyoti bevosita uni yaratgan xalqning tarixi bilan bog'liq ekanligi bois raqs san'ati tarixida ham uning aks etganligi borasida kengroq to'xtalib o'tish talab etiladi.

Hozirgi o'zbek raqs san'atida o'ziga xos, o'z uslubiga ega bo'lgan Xorazm, Buxoro va Farg'ona raqs maktablari tan olingan.

Biz o'z oldimizga qo'ygan maqsaddan kelib chiqib, shu kungacha hali yaxshi o'rganilmagan, ilmiy jihatdan ko'rib chiqilmagan, adabiyotlarda yaxshi yoritilmagan Surxondaryo viloyati hududida shakllangan Surxon raqs maktabi haqida va bu raqs maktabining tarixiy ildizlari, taraqqiyot yo'li, hozirgi kundagi ahvoli haqida fikr yuritamiz.

O'zbekistonning janubida joylashgan Surxon vohasi qadim-qadimdan insoniyatning beshigi bo'lgan hududlaridan biri ekanligiga Boysun tumani Machay qishlog'idagi tosh asriga mansub neandertal odamlarning qarorgohi hisoblangan Teshiktosh kamaridan topilgan neandertal bolaning bosh suyagi va Zarautsoy darasidagi qoyalarga ibtidoiy odamlar tomonidan chizilgan suratlar guvohlik beradi.

Qorli tog'lar yon bag'rida sero't yaylovlari, hosildor yerlari, keng adirlari, sersuv daryo va soylari, hatto cho'llari bo'lgan bu o'lka odamlarning yashashi uchun juda qulay bo'lgan. Zamonlar o'tib davlatlar va dinlar paydo bo'lgach bu jannatmakon o'lka juda gavjum hududga aylangan. Surxon vohasi hududi qadimiy Baqtriya davlatining, Kushon imperiyasining, Arab xalifaligining, Turk xoqonligining, Buyuk Temur sohibqiron saltanatining tarkibida tarixiy jarayonlarni o'z boshidan kechirdi. Bu yerlik aholi totemistik e'tiqodlarni, zardushtiylik, buddaviylik va islom dinlarini ko'rdi. Har bir tarixiy jarayon xalqning turmushi va madaniyatida o'z izini qoldirdi.

Surxon diyori qadimiy Buyuk ipak yo'lining shimolni janub bilan, sharqni g'arb bilan bog'lab turgan serqatnov bekati bo'lgani uchun bu hududda yashagan xalqlar qo'shni davlatlar, qo'shni xalqlar bilan doimiy aloqada bo'lib keldi. Natijada, Surxon vohasida o'ziga xos madaniyat paydo bo'ldi.

Surxon raqs san'ati, raqslari haqida gapirishdan oldin, umuman raqs san'ati haqida qisqacha mulohazalarni bayon etishni lozim topdik.

Odamlar nima uchun raqsga tushadilar?

San'atshunos olimi L.Avdeyeva o'zining "O'zbek milliy raqsi tarixidan" nomli kitobida "Raq — zamon va makonda mavjud san'at bo'lib, bunda badiiy obraz inson gavdasining ritmik uyushgan tasviriy va ifodali harakatlari bilan yaratildi", - deb yozadi.

To'g'ri, raqsnı birgina shunday qisqa qoida bilan tushuntirib bo'lmaydi. Bu qoida raqsnı tashqi ko'rinishini tasvirlaydi xolos.

Raqz faqat bir millatga xos san'at emas, balki umuminsoniy badiiy ijodning mahsuli bo'lib, dunyoning barcha millatlariga xos san'at turidir.

Inson hayotning go'zalliklari, o'zining bu keng olamdagi o'rnini, o'z tuyg'ulari, nozik hislari, falsafiy o'ylarini gavda harakatlari bilan ifoda etishga ehtiyoj sezgandagina to'laqonli raqz san'atini yaratgan. Bu sirli ehtiyojni qondirish inson hayotining bir bo'lagiga aylangan.

Xalq orasida shakllangan o'yinlarda ijrochi o'z bilganiday erkin taqlidiy harakatlar qilsa, raqz ijrochisi ma'lum harakatlar majmua chegarasidan chiqmasdan, ma'lum qoidalar asosida muayyan harakatlarni ijro etib o'zi ijro etayotgan raqzning falsafiy mazmunini ochib beradi. Har bir raqz inson ma'naviyatining bir qirrasini ochadi.

O'zbek milliy raqslari xalqning turmushi, tabiati, makoni, ramziy marosimlari, xalq hayotining o'zidan tug'ilgan va shu xalqning hayotini tasvirlab kelgan. Shuning uchun ham raqz san'ati xalqimiz hayotining, madaniyat va ma'rifatining bir bo'lagi sifatida yashab kelmoqda.

Raqz san'atining mazmunidan kelib chiqib san'atshunoslar raqsnı quyidagi turlarga bo'lib chiqqanlar.

1. Mazmunli-syujetli raqslar.
2. Lirik mumtoz raqslar.
3. Ornamental raqslar.

Lekin inson his-tuyg'ulari, hayot ko'rinishlari cheksiz bo'lganidek, raqz turlari, raqsdagi harakat turlari ham cheksizdir. Raqslarni turlarga bo'lishning o'zi ham nisbiy tushuncha.

San'atning barcha yo'nalishlari asosan ikkiga bo'linadi.

1. Xalq ijodiyoti.
2. Professionallar ijodiyot.

Xalq ijodiyotiga oid raqslar odatda havaskorlar tomonidan ijro

etiladi. Havaskorlar ijro etgan raqslar ko‘rinishdan sodda, raqsiy bezaklari kamroq, harakatlari oddiy bo‘ladi. Professional ijrochilar tomonidan ijro etilgan raqslar esa shu hududda paydo bo‘lgan raqs uslublari, holat va harakatlaridan foydalanib, mazmunan qayta to‘qilgan va shaklan mukammallashtirilgan bo‘ladi.

Shu tobda o‘z-o‘zidan tabiiy bir savol tug‘iladi.

O‘zbek raqs san’atida qadimdan professional ijrochilik bo‘lganmi?

Olimlarning ta’kidlashicha o‘zbek raqs san’atida qadimdan professional san’atkorlar bo‘lgan. Biz ilgariroq aytib o‘tganimizdek, davlatlar va mistik dinlarning paydo bo‘lishi, diniy va umumxalq bayram, sayllarning o‘tkazilishi, sayllarda ma’rifiy turmush kechirish uchun shart-sharoit yaratilishi, barcha san’at turlarida, shuningdek raqs san’atida ham professional san’atkorlarga ehtiyojni kuchaytirgan. Professional raqs ustalari yaratgan raqslar avloddan-avlodga o‘tib, bizning davrimizgacha yetib kelgan.

Hozirgi kundagi o‘zbek raqsining ahvoliga nazar solsak, o‘zbek raqs san’atida asosan 3 ta:

1. Farg‘ona raqs san’ati uslubi
2. Buxoro raqs san’ati uslubi
3. Xorazm raqs san’ati uslubi tan olinganligiga guvoh bo‘lamiz.

Bu uchta raqs uslubi san’atshunoslarimiz tomonidan yaxshi o‘rganilgan va bu haqda barcha asarlarda, Farg‘ona va Buxorodagi «Katta o‘yin», «Maqom raqsi», Xorazmdagi «Maqom ufori» kabi o‘zbek xoreografiyasi klassikasi bo‘lgan raqslar haqida batafsil ma’lumotlar berilgan. Lekin, Surxon vohasi raqslari haqida, Surxon raqs uslubi haqida aytarlik hech narsa yozilmagan.

2001 yilda nashr etilgan L.Avdeyevaning «O‘zbek milliy raqsi tarixidan» deb nomlangan kitobida ham Surxon vohasi raqs uslubi haqida qisqagina umumiy gaplar yozilgan va Boysun tumanida bir necha ibtidoiy o‘yinlar tilga olingan xolos.

Surxon vohasining raqs san’ati o‘ta milliyligi tufayli sovet mafkurasidagi mahalliy rahbarlar tomonidan «eskilik sarqiti» sifatida qabul qilinganligi ham Surxondaryo raqs uslubining rivojiga xalaqit berdi.

Surxon vohasi raqslari tog‘lik Boysun tumanidagi «Shalola» ashula

va raqs ansambli 1975 yilda Polsha Respublikasining Zakopene shahrida bo'lib o'tgan VIII jahon tog'lik o'lkalari folklor festivalida qatnashib, «Kumush bolta» sovrindori bo'lganidan keyingina san'at ahlining e'tiborini tortgandek bo'ldi. Vaholanki, hozirgi kunga kelib surxoncha harakatlar Respublikamizdagi aksariyat folklor ansambllari harakatlarida keragidan ortiq foydalanilishi, uning chegaralanishini ham taqozo etib qoldi.

Raqs san'ati o'z ijodkor ijrochilari bilan yashab keladi.

Surxon vohasining qadimiy raqslarining bilimdoni va ijrochisi bo'lgan qariyalar olamdan o'tdi. Lekin, baribir Surxon raqlari butunlay yo'qolib ketmadi.

Surxon raqs maktabi uslubi va bu maktabga mansub raqslar, raqslardagi turli harakatlar tasviri haqida yozayotganda asosan Boysun tumani Markaziy madaniyat uyi qoshidagi "Boysun" folklor-etnografik ansamblida to'plangan materiallaridan ijodiy foydalandik.

Boysun san'ati tarixiga chizgilar

Surxondaryo viloyatining shimoliy-sharqiy hududidagi Boysuntog' tizmasining yonbag'rida joylashgan Boysun tumani Respublikamizning qadimiy madaniyat o'choqlaridan biri hisoblanadi.

Boysun tumanida 94 ming nafar atrofida aholi yashaydi.

Boysun tumani hududida yashagan elatlar Markaziy Osiyoda yashagan barcha turkiy xalqlarning tarixiy kechinmalarini o'z boshidan o'tkazgan. Bu hudud qadimiy Ipak yo'lining strategik nuqtalaridan biri bo'lgan savdo yo'lida joylashgan va bojxona xizmatini o'tagan, tarixda «Temir darvoza» deb nom olgan Darband qishlog'i faqat Baqtriya mamlakatini Movarounnahr bilan emas, balki shimoliy mamlakatlarni Hindiston bilan bog'lovchi katta karvon yo'llaridan biri bo'lgan. Tabiiyki, madaniy aloqalarning chorrahasida joylashgani uchun bu hududda yashagan aholining madaniy va ma'naviy salohiyati baland bo'lgan.

Boysun qadimdan o'zining san'ati bilan ham mashhur bo'lib kelgan. XX asrning boshlarida yashagan boysunlik san'atkorlar Hoji Bolta raqqosning ijro etgan raqlari, Orzigul ismli raqqosa ayolning betakror ijrolari, hofiz Usta Qurbon Davlatmamat o'g'li va Mulla Juma

Dutoriylarning qo'shiqlari xaqida Boysun aholisi orasida hozirgacha afsonalar yuradi.

Boysun tumanida san'atning ota merosligi, davomiyligi hozirgacha uzilmagan va «Boysun» folklor-etnografik xalq ansambli buning tirik misolidir.

1929 yilda Boysun tumanidagi san'atkorlar uyushib, Respublikamizda birinchilar qatorida «Ko'k ko'ylakchilar» nomli xalq teatri tashkil etganlar. Bu teatr Ikkinchi jahon urushi boshlangunga qadar faoliyat ko'rsatgan. Ikkinchi jahon urushi tugagandan keyin, teatrning urushdan omon qaytgan xodimlari Boysun tuman Madaniyat uyi qoshida badiiy havaskorlik to'garagi tashkil qilganlar. Bu badiiy to'garak asta-sekin obro' qozonib borgan. Bu davrda Boysun tumanida ajoyib hofiz Inoyat G'ofurov, kamon ustasi Akram Oripov, surnay va nayning tengsiz ustasi Rajab mehtar Doniyev, hofiz va dutor sozandasi Zikrulla Umarov, doyrachilar Ziyodulla Abdullayev. Po'lat Tog'ayevlar Boysun san'atini mashhur qilganlar.

1961 yilda tuman Madaniyat uyi qoshidagi badiiy havaskorlar to'garagi zahirida ashula va raqs ansambli tuzilib, O'zbekiston xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayev va mashhur kinorejissyor Uchqun Nazarovning taklifi bilan unga «Shalola» deb nom berishgandi. «Shalola» juda tez shuhrat qozondi, ansambl iste'dodli yoshlar bilan to'ldirildi va unga O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, g'ijjak va dutorning mohir ijrochisi Qayumjon Abdulxayrov badiiy rahbar etib tayinlandi.

1986 yilda Boysun tuman Markaziy madaniyat uyi qoshida "Boysun" folklor-etnografik ansambli tuzildi. Unga Holiq Xursandov badiiy rahbar, Habib Umarov musiqa rahbari etib tayinlandilar. «Boysun» folklor-etnografik ansamblining tashkil topishi Surxon vohasi san'atining hayotida katta voqea bo'ldi. Mustaqillik tufayli bu ansambl ijodkorlari tog'lik Boysun tumani hududidagi va Surxon vohasidagi marosimlar, qadimiy qo'shiqlar, qadimiy kuy va ohanglar bilan bir qatorda, qadimiy raqslarni tiklash yo'lida ham katta jonbozlik ko'rsatdilar.

Ansambl faoliyati uchun yaratilgan ijodiy muhit uning a'zolari va ijodkorlarini ruhlantirdi. Tinimsiz mehnat natijasida «Boysun» jahon

arenasiga chiqdi. U ijodiy safar bilan Afg'oniston, Buyuk Britaniya, Turkiya, Fransiya, Rossiya, Qozog'iston, Tojikiston davlatlarida bo'lib, o'zbek fol'klor san'atini namoyish qildi va tomoshabinlarning olqishiga sazovor bo'ldi.

"Boysun" ansambli ijodiy faoliyati to'g'risida bir nechta filmlar yaratildi. 2001 yilda Xalqaro «YUNESKO» tashkilotining Boysun tumani Xalq og'zaki ijodiyotini «Jahon nomoddiy boyliklari durdonasi hududi» deb e'lon qilishida «Boysun» folklor-etnografik ansamblining xizmati beqiyos edi. "YUNESKO" tashkiloti ishtirokida Boysun tumanida xalqaro "Boysun bahori" ochiq folklor festivali tashkil etildi. Bu ham Surxon vohasi san'atini o'rganish ishlariga katta turtki bo'ldi.

Surxon vohasi raqs uslubi haqida gapirishdan oldin bu kitob uchun manbaa bo'lgan, Boysun tumanida yashab o'tgan mashhur sozandalar va raqs ustalari haqida qisqacha ma'lumot berishni lozim deb topdik.

Azim Surnay.

Tug'ilgan vaqti ma'lum emas. Tog'lik Qo'rg'oncha qishlog'ida dunyoga kelib, keyinchalik Boysun tumanining Avlod qishlog'ida yashagan. Taxminimizcha XYIII asrning oxirlarida vafot etgan. Surnay, nay, nog'ora, doyra asboblari chalishda ustamon bo'lgan. Qariyalar orasida, Azim Surnay kechalari ayvonda o'tirib nay chalsa qishloq jim-jit bo'lib qolar ekan. Azim Surnayning juda ko'p shogirdlar tarbiyalaganligi, san'atkorlar bilan uchrashish uchun Afg'oniston, Buxoro, Samarqand, Farg'onaga borganligi haqida ma'lumotlar bor.

Azim Surnay ajoyib raqqos ham bo'lgan. Qadimiy erkakcha raqslarni ijro etganida tomoshabinlar lol qolishgan. Boysun tumanida yashagan san'atkorlarga Azim Surnayning ta'siri juda katta bo'lgan.

Doni Mehtar.

XIX asrning 80- yillarida Tuzbozor mahallasida tug'ilgan. Boysundagi birinchi mashshoqlar guruhi tashkilotchilaridan biri, surnay va nayning ajoyib ijrochisi bo'lgan. 1929 yilda Boysun tumanida «Ko'k ko'ylakchilar» xalq teatri tuzilganda, teatrdagi sozandalik qilgan. Qadimiy kuylar, o'yinlar va raqslarning bilimdoni bo'lgan. «Mavrigi» turkumining ustasi sifatida tanilgan.

Usta Qurbon Davlatmamat o'g'li.

1870 yillarda Boysun tumanining «san'atkorlar qishlog'i» Katariguzarda tug'ilgan. 18 yoshda Buxoro amirining saroyiga taklif qilingan. Amir saroyida mashhur hofizlardan, sozandalardan ta'lim olgan. Amir saroyida 8 yil xizmatda bo'lgan, Boysunga qaytib kelib, umrining oxirigacha shu yerda yashagan. Usta Qurbonning ikkinchi kasbi "nonvoy"lik bo'lgan. Xalq orasida Usta Qurbon hofiz tanburni beqiyos yaxshi chala olganligi uchun «Usta Qurbon Tanburiy», doyra asbobining tengsiz usulchisi bo'lganligi uchun «Usta Qurbon doyra-dast» deb ham nom olgan.

Usta Qurbon hofiz Boysunda o'z tog'asi Karim nog'orachi, Doni Mehtar, o'z jiyani va shogirdi Mulla Juma dutoriy Sharif o'g'li va boshqa san'atkorlarning boshini biriktirib, mashshoqlar guruhini tuzadi. Bu guruh nafaqat Surxon vohasi balki Qashqadaryo vohasi, Tojikistonning Hisor o'lkasi hududlaridagi barcha boobro' to'ylarda, xalq sayllari va bayramlarida o'z san'atini namoyish etgan. 1929 yilda Boysun tumanida «Ko'k ko'ylakchilar» xalq teatri tashkil etilganda bu ijodiy guruh teatrning asosiy tayanchi bo'lgan.

Usta Qurbon hofiz o'zbek maqomlarining bilimdoni va ijrochisi bo'lib qolmasdan, qadimiy marosim qo'shiqlari, xalq qo'shiqlari, qadimiy raqlarni ham yaxshi bilgan. U Boysun tumanida o'zidan san'atkorlar sulolasini qoldirdi. Uning shogirdlari, farzandlari va nevaralari orasidan ko'pchiligi san'at yo'lini tanlagan.

Usta Qurbon hofiz 1950 yilda vafot etgan.

Usta Karim nog'orachi.

1870 yillarda tug'ilgan. Usta Qurbon hofizning tog'asi. Boysun tumanidagi barcha doyrachilarning ustози hisoblanadi. Uning san'ati haqida shunday rivoyat bor. Usta Karim Boysun bekligining qo'rg'onida nog'orachilik qilgan. Har kuni tongda Qo'rg'on ustida nog'ora chalib shahar aholisini uyg'otgan. Boysun bekligiga bir sariq kishi Bek etib tayinlangan ekan. Bir kuni bek ayonlari bilan Boysun shahri ko'chalaridan o'tayotganda Karim nog'orachi unga salom berishga ulgurmay qolibdi. Izzatlab bek jahl ustida Karim nog'orachini bir-ikki qamchi urgan. Bekning bu ishidan norozi bo'lgan Karim

chiqib, har xil ovozdagı nog'oralarnı chala boshlagan. Chalingan nog'oraning ovozinı eshitgan shahar xalqı hayron bo'lib quloq solishsa, nog'oralar:

- Yak miraki zap-zardaki zardak mana zad! — deb gapirayotgandek emish. Bu so'zlarning o'zbekcha mazmuni: «Bir sap-saridan sariqroq bek meni urdi!» - degani bo'ladi. Bu nog'ora usuli qayta-qayta chalinavergach, bek ham eshitib, Karim nog'orachidan uzr so'rab, uning yelkasiga chopon yopgan ekan. Qariyalar: "Karim nog'orachining qo'lida nog'ora bilan doyra odamdek gapirar edi", - deb hikoyat qilganlar.

Abdulla Karim o'g'li.

Usta Karim nog'orachining o'g'li Abdulla doyrachi Boysun tumanining Tuzbozor qishlog'ida «Katariguzar»da tug'ilgan. Savodi bo'lganligı uchun Mulla Abdulla deyishgan. 1984 yilda 86 yoshda vafot etgan. Boysun san'atida nom qoldirgan san'atkorlardan biri.

Barot Karim o'g'li.

Usta Karim nog'orachining o'g'li. Shirali ovoz bilan qo'shiq kuylagan. Tanbur va dutorni yaxshigina chala olgan. Kasallik tufayli yosh vafot etgan.

Mulla Juma Dutoriy Sharif o'g'li.

1890 yillarda «san'atkorlar qishlog'i» Katariguzarda tug'ilgan. Karim nog'orachi va Usta Qurbon hofizning shogirdi. Buxoroda madrasada tahsil olganligı uchun «Mulla», dutorni betakror cherta olganligı uchun «Dutoriy» deb ataganlar. Boysun tumanida tuzilgan «Ko'k ko'ylakchilar» teatrida sozanda va hofiz bo'lib ishlagan.

Mulla Juma Dutoriy ham o'z ustozı usta Qurbon hofiz kabi «O'zbek maqom»larining bilimdonı va ijrochisi bo'lib qolmasdan, qadimiy marosim qo'shiqlari va raqslarini ham juda yaxshi bilgan san'atkor bo'lgan. Mulla Juma datoriy 1964 yilda vafot etgan.

Hoji Bolta raqqos.

Boysun tumanida tug'ilgan. 1960 yillarda vafot etgan. Boysun tumanidagi to'ylar va bayram sayllarida Hoji Bolta raqqos "Mavrigi" va "Sarbozi" uslubidagi raqslarnı ijro etgan. Uni ko'rgan qariyalarning aytishicha Hoji Bolta "Pichoq" raqsini ijro etganda, uning shijoatli raqsidan odamlarning qalbida qo'rquv uyg'onar ekan. Hoji Bolta

raqqosning o'g'li Ahad Boltayev yaqin yillargacha otasining raqslarini ijro etib keldi.

Orzigul raqqosa.

Boysunda tug'ilib, yashagan. 1930 yillarning oxirida vafot etgan.

Bu ayolning raqs ijrosi san'ati haqida afsonalar tarqalgan. Uning eng mashhur raqsi ustma-ust qo'yilgan to'rt g'ishtning ustida turib raqs ijro etgan. Bu uslubdagi raqsning turkiy xalqlar orasida keng tarqalganligi haqida ma'lumotlar bor.

1989 yil Qozog'istonning poytaxti Alma-atada o'tgan "Oltin olma" Xalqaro musiqa festivalida Xitoyning Qoshg'ar shahridan kelgan Mastura ismli uyg'ur raqqosa sahnada g'isht ustida turib qadimiy raqsni shunchalik mahorat bilan ijro etdiki, tomoshabinlar tik turib uni olqishladilar.

Xursand Qurbon o'g'li.

1905 yilda Katari guzar qishlog'ida tug'ilgan. Usta Qurbon hofizning o'g'li. "Ko'k ko'ylakchilar" teatrida g'ijjak chalغان va qo'shiq aytgan. 1975 yilda vafot etgan

Mulla Umar dutorchisi.

Boysun tumanida yashab ijod qilgan. Tug'ilib vafot etgan yillari noma'lum. Madrasa ko'rgan mulia. Dutorning ajoyib ijrochisi.

Zikrilla Umarov.

Mulla Umar dutorchining o'g'li. Boysun tumanining "Tuzbozor" qishlog'ida tug'ilgan. Tumanda birinchilar qatorida Toshkent shahrida O'rta Osiyo Davlat Universitetini bitirgan. Bastakor, mashshoq va hofiz. Boysun shahrida musiqa maktabini tashkil etishda faol xizmat ko'rsatgan. Boysun san'atida o'chmas iz qoldirgan ustoz. Tug'ilib vafot etgan yillari noma'lum

Boysun san'ati uchun jonbozlik ko'rsatgan yana ko'p san'atkorlar bor. Lekin biz bu kitobda ularning aksariyatlarini keltiroidik, xolos.

Boysun hududida musiqa va raqs o'rgatishning qadimiy usuli

Tadqiqotlarimiz davomida biz Boysun tumanidagi kekxa san'atkorlardan shogirdlarga musiqa va raqs o'rgatishning qadimiy sodxa usuli haqida ma'lumotlar oidik. Boysunda qadimdan milliy raqslarni

o'rgatishning o'ziga xos uslubi mavjud bo'lgan. Musiqani nota bilan ifodalash rasm bo'lmaganligi sababli keksa san'atkorlar raqs o'rgatishning o'ziga xos uslubini yaratganlar. Biz bu kitobda Surxon raqs maktabida yaratilgan raqslarni tasvirlashdan oldin ana shu o'ziga xos usul bilan kitobxonalarni tanishtirishni lozim deb topdik.

Doyra qadimdan musiqiy cholg'ularning karvonboshisi hisoblangan. Nota yozuvi bo'lmaganligi uchun, kuylar xotirada saqlangan. Raqs o'rgatishda esa asosan doyra usullaridan foydalanganlar. O'rgatish ishlarini soddalashtirish uchun doyra usullarining har birini og'iz bilan aytiladigan ovozdagi ifodasini yaratganlar. Usullarning ovozdagi ifodalari usulning xarakterini ochib bera oladigan darajada sodda va ohangdor bo'lgan. Har bir usul yo'nalishining o'lchovi uchun ham o'ziga xos nomlar qo'yilgan. Bu ikki holat birlashib kuy, doyra usuli va o'lchovlarni eslab qolishni osonlashtirgan.

Usullarning o'lchovi quyidagicha belgilangan:

1. "Sokin" o'lchovi.

Sokin deb atalgan o'lchovni «Tuya qadam» deb ham ataganlar. Bu usulning ovozdagi ifodasi "bumm-bak" bo'lib, tuyaning bir maromdagi qadam tashlashiga monand bo'lgan.

2. "O'rtacha" o'lchov.

Bu o'lchovdagi usullarning ovozdagi ifodalaridan "bumm-bak-bak", eng ko'p tarqalgan doyra usullarida bo'lgan.

3. "Ildam" o'lchovi.

Bu o'lchovdagi usullarga «Mavrigi», «Ko'k salla», «Kelgin yor» kabi turkum kuylarning usullari kirgan.

"Ildam" usullariga mansub «Mavrigi» kuyi doyra usuli ikki xil usuldan iborat:

Ram-ba-da, bum-ba-da, bum-ba-da-bak,

Ram-ba-da, bum-ba-da, bum-ba-da-bum

Bu-pam-bum, bu-pam-bum,

Bu-pam-bum, bu-pam-bum.

"Ildam usuliga mansub "Kelgin yor" kuyi doyra usuli:

Bum- baka-bum – bak Bak-baka –bum,

Bak-baka –bum-bak Bak-baka –bum,

Bak-baka-bum-bak, bak-baka-bum
Bum - baka-bum-bak, bak-baka-bum

“**Ko‘k sala**” doyra usuli murakkab zarblardan tuzilgan bo‘lib, to‘liq bir-biriga bog‘liq doyra usuli misralaridan tashkil topadi. «Ko‘k sala» kuyining doyra usuli ovoz bilan ijro etilib turilgan.

Rapamm, rapamm, rapamm
Rapa-da-bu-pam-ra-pamm
Rapa-da-bu-pam, rapa-da-bu-pam,
Rapa-da-bu-pam-ra-pamm

“**Jazava**” o‘lchovi.

Bu o‘lchovdagi usullar Boysun raqslaridan «Chorqars», (gajak) «Yacqu-yaq», «Ufo‘-jaqala», ya‘ni «Sarbozcha» qo‘shiq va kuylarida ishlatilgan. Bu uslubdagi kuy va raqslar asta-sekin tezlashib, raqqoslar jazava (ekstaz) holatiga yetib borganlari uchun ham usulga «Jazava» so‘zi mezon qilib olingan.

«Chorqars» kuyi doyra usulining ovozdagi ifodasi:

Bum-baka-bum-bak
Bak - baka-bum-bak

“Yacqu-yaq” kuyi doyra usulining ovozdagi ifodasi:

Bum - ba-ka, bum-pa
Bam-ba-ka, bum-pa

“Ufo‘-jaqala” kuyi doyra usulining ovozdagi ifodasi:

Bum-ba-ki-ba-ka-la
Bak-ba-ki-ba-ka-la

va hokazo usullar ovoz ifodasidan foydalanilgan.

4. “**Yo‘rg‘a**” o‘lchovi.

Bu o‘lchov odatda doyra jo‘rligida chalinadigan «Duchava» va «Jo‘rajon-yor» kabi raqslarda ishlatilgan.

«Duchava» kuyi doyra usulining ovozdagi ifodasi:

a) Ra-pa-ta-bum Ra-pa-ta-bak
Ra-pa-ta-bum Ra-pa-ta-bak

«Jo‘rajon yor» kuyi doyra usulining ovozdagi ifodasi::

Ram-pa-da-bum rum-pa-da-bak
Ram-pa-da-bum rum-pa-da-bak

5. “Qurama” o‘lchovi.

Bu usul ham “Jazava”ga yaqin bo‘lib, doyraning boshqa turli xil katta-kichik fragment usullarini o‘z ichiga olgan.

Masalan: «Labida xoli» doyra usuli o‘lchovi ovoz ifodasi:

Bum-baka-bum ba-ka-ba-ka-bak

Bum-baka-bum ba-ka-ba-ka-bak yoki

«Kish, ta kish» doyra usuli o‘lchovining ovoz ifodasi:

Bum-bam-bak, bum-bam-bum

Bum-bam-bak, bum-bam-bum

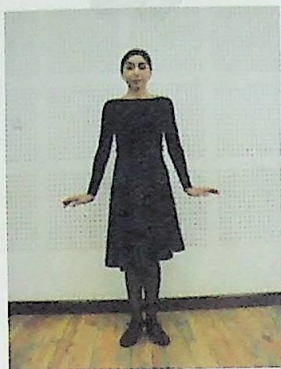
Surxon raqs maktabida qurama usullar va qurama raqs harakatlari juda ko‘p bo‘lib, ularning bari haqida batafsil ma’lumot berish juda katta hajmdagi izlanishlarni talab qilgani uchun, kitobda shu qisqacha ma’lumotlar bilan cheklandik.

II BOB. AMALIY QISM

Surxon raqs maktabida qizlarning asosiy qo'l va oyoq holatlari.

1-qo'l holati

Surxon milliy raqs maktabining dastlabki birinchi holati gavda tik holda, yelkalar va bo'yin tik holda, nigohlar to'g'riga qaralgan oyoq birinchi holatda, qo'llar bilaklar yordamida tik ikki yon tomonga qarab turadi.

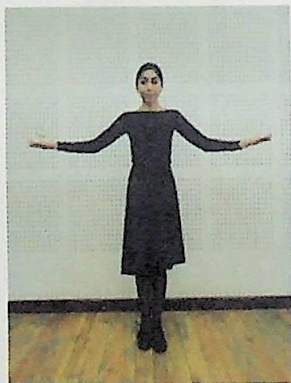
oyoq holati

Rasmiy holatdan tovonlar bir-biridan uzilmagan xolda oyoqlar uchi qiya ochiladi.

2- qo'l holati

Oyoq ikkinchi holatda. Gavda tik holda, qo'llar ikki yon tomonga yelka kengligida ochilgan, bosh to'g'riga qaralgan, barmoqlar yig'ilgan holda, yeng qoqish harakati.

2- oyoq holati

Ishchi oyoq tovonni ko'tarilib, tayanch oyoq o'rtasiga ortga suriladi.

1- qo'l holati

Oyoqlar uchinchi holatda, gavda tik va mag'rur holda qo'llar yuqoriga ko'tarilib boshimiz uzra butun borliqni namoyon etgandek, tirsaklar biroz bukilgan.

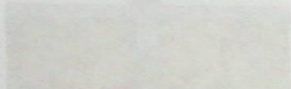
3- oyoq holati

Ishchi oyoq tovonni tushirilib, tayanch oyoq ishchi oyoqning tovonni ro'parasiga barmoqlar bukilgan xolda oyoq uchiga qo'yiladi.

4- qo'l holati

Gavda tik holda, oyoqdar uchinchi holatda, chap qo'l yelka balandligidan ko'tarilgan holda, qo'lda chiroq ko'tarib turgandek, nigohlar to'g'riga qaratilgan. O'ng qo'l kaft yuqoriga qaralgan holatda boshni ushlab turibdi.

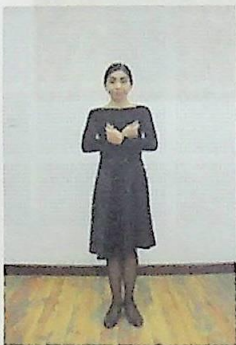

5- qo'l holati

Gavda holati ikkinchi nuqtaga qarab (yoki qiya bo'lib) o'ng oyoq oldinda chap oyoq orqaga ochilgan va tortilgan. O'ng qo'l bosh ustida kaft yuzga qaralgan. Oyoqlar 4 holatda.

4-oyoq holati

Ishchi oyoq III nuqtaga ochilib gavda og'irligi tayanch oyoqda qoladi.

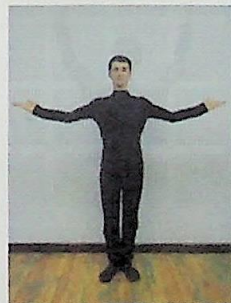

6- qo'l holati

Oyoqlar birinchi holatda, qo'llar gul bargi holatida, barmoqlar yig'ilgan (bu holatda qoshiq, tayoq ushlab turish ham mumkin).

7-qo'l holati

Qomat yonga biroz egilib, yettinchi nuqtaga qarab yo'naltiriladi. Chap qo'l belda, o'ng qo'limiz ko'krak oldida chap yelka darajasida kaft tashqariga yo'naltirilgan. Bosh ham chap yelka tomon burilgan, oyoqlar beshinchi holatda.

5-oyoq holati

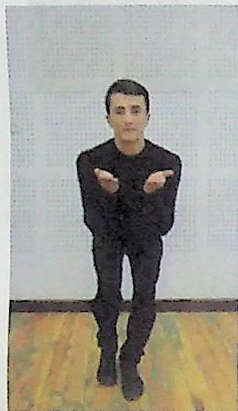
Ishchi oyoq I nuqtaga qadam bosib, tayanch oyoq ishchi oyoqning tovonidan ortga barmoqlar bukilgan holda oyoq uchiga surilib o'tadi.

Surxon raqs maktabida yigitlarning asosiy va qo'shimcha qo'l va oyoq holatlari.

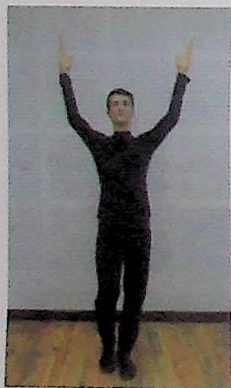
1- qo'l holati

Qo'llar ikki yonga ochilgan, tirsaklar pastga qarab bukilgan, kaftlar yuqoriga, barmoqlar to'g'ri holatda, bosh I nuqtaga qaratilgan, gavda tik holatda, oyoqlar birinchi holatda.

1- oyoq holati

Rasmiy holatdan tovonlar bir-biridan uzilmagan xolda oyoqlar uchi qiya ochiladi.

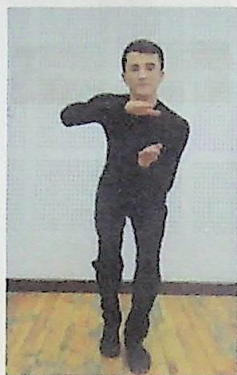

2-qo'l holati

Oyoqlar ikkinchi holatda, gavda tik va mag'rur holda qo'llar yuqoriga ko'tarilib kaftlar ichkariga qaratilgan, boshimiz uzra butun borliqni namoyon etgandek.

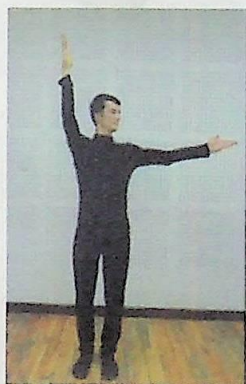
2-oyoq holati

Ishchi oyoq to'voni ko'tarilib, tayanch oyoq o'rtasiga ortga suriladi.

3-qo'l holati

Ikki qo'l bir-biriga yaqin holatda, ko'krak qafasi qarshisida, tirsaklar pastga yo'naltirilib bukilgan, kaftlar yuqoriga, barmoqlar yig'ilgan to'g'ri holatda, bosh va gavda kaftlar tomon egilgan, oyoqlar ikkinchi holatda.

4-qo'l holati

O'ng qo'l ikkinchi holatda, chap qo'l birinchi holatda, bosh ochiq qo'l tomonga qaratilgan gavda tik holatda, oyoqlar to'rtinchi holatda.

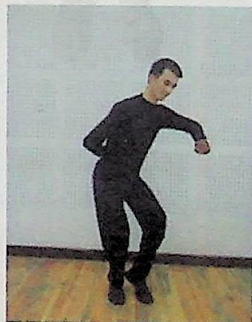

4-oyoq holati

Ikki oyoq bir biriga qarama qarshi holda, oyoq uchlari I (anfas) nuqtaga qaratilgan, oyoqlar orasidagi masofa 8-10 santimetrdan oshmaydi.

5-qo'l holati

Ikki qo'l bir-biriga yaqin holatda, ko'krak qafasi qarshisida, o'ng qo'l tirsagi yon tarafga, chap qo'l tirsagi pastga yo'naltirib bukilgan, kaftlar bir-biriga qarama-qarshi holatda, bosh va gavda qo'llar tomon yo'naltirilgan, oyoqlar ikkinchi holatda.

6-qo'l holati

O'ng qo'l bel orqa qismiga qo'yiladi, kaft tashqariga qaratilgan holatda, chap qo'l ko'krak qafasi to'g'risida bukilgan, kaft tashqariga qaratilgan, bosh chap qo'lga qaratilgan, gavda VIII nuqta tamon yo'naltirilgan, oyoqlar to'rtinchi holatda.

4-oyoq holati

Tayanch oyoq to'g'ri holatda, ishchi oyoq tovoni ko'tarilib VIII nuqta tomon bukilgan.

7-qo'l holati

O'ng qo'l ikkinchi holatga ko'tariladi, ko'rsatgich barmoq yuqoriga qaratilgan, gavda II - nuqtaga qayriladi, chap qo'l belbog' ushlagan holatda, oyoqlar beshinchi holatda.

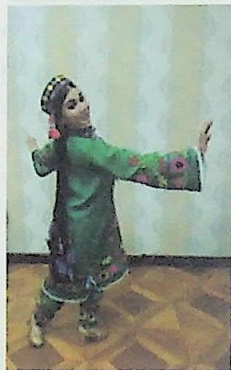

5-oyoq holati

Tayanch oyoq birinchi oyoq holatida, ishchi oyoq tovoni tayanch oyoq o'rta qismida, uchi esa II nuqtaga qaragan.

Surxon raqs maktabida qo'shimcha qo'l va oyoq holatlari

1. **Mo'ralash** holatini ifodalaydi. Bu ham qiya holatda bajariladigan qomatimiz holat ikkinchi nuqtashga qarab turibdi. Chap oyoq oldinda, o'ng oyoq orqaga ochilgan holatda. O'ng qo'l peshona yonida, nigohlar yeng va qo'l orasidan mo'ralab turadi. Chap qo'l orqada jamalaklarni belda tutib turadi.

2. Gavda tik holda, oyoqlar tayorlov holatda, qo'llar old tomonda bilaklarni **galma-galdan** almashtirish harakati.

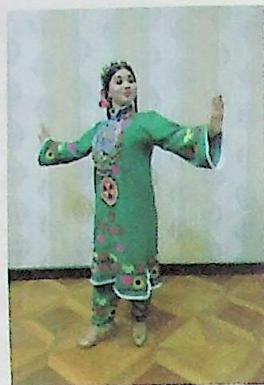

3. **Araziash** yoki **Erkalanish** holatini ifodalaydi. Oyoqlar birikgan va to'g'ri holatda bir oz bukilgan, qo'llar farg'ona maktabi oltinchi holatidek, qo'llar va gavda yon tomonga egilgan, bosh o'ng tomonga qaralgan.

4. **Kerilma** holatini ifodalaydi. Oyoqlar birinchi holatda, gavda o'ng tomonga egilgan o'ng qo'l belda, chap qo'l yelka kengligida ochilgan, kaftlar tashqariga qaralgan boshimiz chap qo'lga burilgan.

5. Mag'rurlik holatini ifodalaydi. Gavda uchinchi nuqtada qiya xolatida. Ikki qo'l keng ochilgan yelka barobar kaftlar tashqariga qaragan, chap oyoq orqada ung oyoq bir oz oldinda ochiq xolatda. Bosh chap qo'lga qaragan.

6. Beshik tebratish holatini ifodalaydi.

Tebratish gavda va oyoqlar yettinchi nuqtaga qaragan, chap oyoq oldinda ochiq, o'ng oyoq orqada, oyoq uchi tortilgan. O'ng qo'l to'g'riga ko'krak ro'parasida ko'tarilgan, kaftlar tashqarida. Chap qo'l orqada yelkadan sal pastda, kaftlar tashqariga qaragan. Bosh birinchi nuqtada.

7. Jamalak, ro'mol ushlash holatini ifodalaydi. Oyoqlar tayyorlov holatida to'g'riga qaragan. Ikki qo'limiz yelka barobar ochiq, qo'limizda jamalak yoki ro'mol ushlab harakatlar bajariladi.

8. Tebranma holatini ifodalaydi, bu holat gavdani ma'lum yo'nalishda tebratish.

Bir qo'limiz belda, ikkinchi qo'limiz ko'krak qafasi ro'parasida bukilgan kafti tashqari tarafga qaratilgan. Mazkur holatda "qo'ldasta o'yin" harakati mavjud.

Raqs harakatlarining mahalliy nomlari

1. "To'lg'ama" - gavdaning erkin to'lg'anishi.
2. "Tebranma" - gavadni ma'lum yo'nalishda tebratish.
3. "Irchitma"- raqs davomida oyoq harakati yordami bilan yuqoriga qarab sakrash harakati.

4. "Qiyg'ir bo'yin"- Boshni bo'yin yordamida ikki yonga harakati.
5. "Shilshila" - qo'lni behol silkilab harakat qilish.
6. "G'ajir qo'ndi"- oyoq harakati. O'ng oyoq tizzadan orqaga bukilib ko'tariladi.

Chap oyoq esa yerdan ikki marta tovonni uzib, tanaga to'lg'ama harakat beradi. Bu

harakat g'ajir qushining yerga qo'ngan paytidagi holatga o'xshaydi.

7. "Qanot" - Qo'llarni ikki yonga qanotdek yozib bajariladigan harakati.

8. "Mo'ralash" - zimdan qarash harakati.

9. "Qur" - yakka raqqosni davra bo'lib o'rab olish.

10. "Muloyim" - oyoq harakati. Oyoq avaylab, nazokat bilan qadam qo'yadi.

11. "Shilshila" - qo'l harakati. Qo'llar erkin qo'yilib, bilakdan aylanma harakat qildiriladi.

12. "Siltama" - Qo'l va oyoq harakati. Qo'l va oyoqlar ma'lum tomonga keskin

uzatiladi yoki tana tomon harakat qildiriladi.

13. "Qush qanot" - quloch yoyilganda qushning qanotiga o'xshashi.

14. "Uchirma" - turgan joyida sakrash harakati.

Surxon raqs maktabining asosini tashkil etuvchi Boysun raqslarining o'ziga xosligi shundaki, deyarli barcha erkaklar raqslarida tana erkin qo'yiladi. Tanaga nisbat berilgan "to'lg'ama", "tebranma" usullar qo'llanganda raqqos butun vujudi bilan raqsni ijro etayotgani bilinib turadi. Raqqos xuddi butun olamni o'z tanasiga jo qilgandek, olamda tanho o'zi qolgandek harakat qiladi.

Qizlar raqslari ham epchil, g'ayrat va shijoat bilan ijro etiladi. Bu raqslardan hayotbaxshlik ufurib turadi.

Surxon maktabi raqslarining boshqa maktablardan yana bir farqi shundaki, barcha harakatlarda falsafiy fikr ifodasi bor. Lekin, ma'lum sabablarga ko'ra, hozirgi kunda ko'pgina raqslarning falsafiy mazmunini talqin qilishning iloji yo'q. Shuning uchun ham raqslarni chiroyli harakatlar majmui sifatida qabul qilamiz.

Surxon vohasining (Boysun) an'anaviy ayollar raqslari

"Changqo'biz" raqsi

Changqo'biz turkiy xalqlarning eng qadimiy o'ziga xos musiqa asbobi. Changqo'biz ohangi ostida asosan ayollar raqsga tushganlar. Xuddi doyra usuliday changqo'biz usullarining ham og'izda aytiladigan ohangi bor. Changqo'bizda o'ynaladigan raqslarni o'rgatish davrida og'iz bilan aytiladigan ohang va sanoqdan foydalanganlar. Quyida changqo'biz raqslarida eng ko'p ishlatiladigan ohanglar va shu ohanglarda tushiladigan raqs harakatlari tasvirini beramiz.

Bu raqs kamida 8 nafardan iborat raqqosalar guruhi tomonidan ijro etiladi.

1-harakat: Qomat tik va mag'rur, boshi ustida tugun qo'ndirilgan raqqosalar ikki qo'lining tirsagigacha qismi ikki yonda tanaga jips holda,

bilak qismi yon tomonga bukilib, kaftlar pastga qaratilgan bo'ladi.

Raqqosalar guruhi sahnaning ikki tomonidan kuy ohangiga mos holda (o'ng oyoq yerdan 10-15 sm. ko'tarilib, chap oyoq

esa yerdan salgina ko'tarilib) oldinga qarab kichik qadam tashlab, sahna markazida uchrashadi va tig'iz qatorda joylashadilar. Shu holatda raqqosalar 16 sanoqda sahnaga chiqib keladi.

2-harakat: Raqqosalar qatori buzilmasdan, o'rtadagi ikki raqqosa o'rnidan qo'zg'almasdan, qator o'z o'qi atrofidan 8 sanoqda to'liq bir marta aylanib olishadi va yana bir qator bo'lib kengroq joylashadilar.

(2-a harakat holati)

2- harakat: Bir qator bo'lib turgan raqqosalar bu harakatni turgan joylarida bajaradilar. Birinchi 2 sanoqda o'ng oyoq oldinga uzatilib, yelka ikki marta tepaga uchiriladi. Ikkinchi 2 sanoqda ikki marta "qiyg'ir bo'yin" qilib, bosh tebratiladi. Shu harakatlilar chap tomonda ham to'liq bajariladi. Harakatlarning ja'mi 12 sanoqda bajariladi.

(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4- harakat: Bu harakat sahna o'rtasida boshlanadi. Ro'para turgan

ikki qator raqqosalarning bir tomoni chap qo'lining holatini o'zgartirmasdan o'ng qo'lini yelka barobar yonga cho'zib, kaftlarini yuqoriga qaratgan holda yon bilan 4 ta sanoqda o'ng tomon harakat qiladi, ikkinchi qator raqqosalar 4 ta sanoqda o'ng qo'li pastda, chap qo'lini yelka barobarida chapga cho'zib, chap tomonga yonga qarab harakat qiladi va qatorlar "tarama" usuli bilan bir-birining yonidan o'tib olgach, sahnada yarim doyra shaklini oladilar.

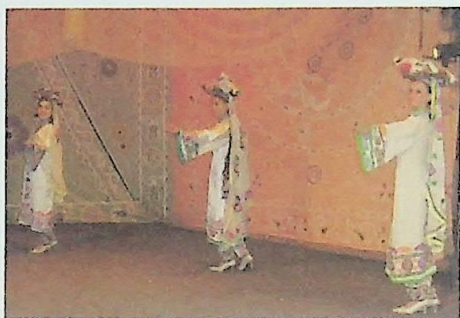
4- a harakat holati

4- b harakat holati

5- harakat: Raqqosalar turgan joylarida qo'llarini yelka barobarida balandga ko'tarib "yeng yelpish" harakatini 4 marta 4 sanoqda bajaradilar.

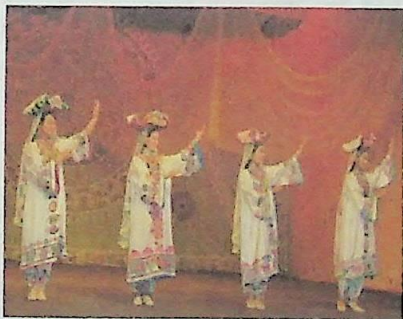

6- harakat: Raqqosalar 4 ta sanoqda turgan joylarida qo'llarini yelka barobari ikki yonga yoyganlaricha ikki yelkalarini "yelka uchirish" qilib o'ngga aylanishib, "qiyg'ir bo'yin" harakatini qiladilar. Yana to'rt sanoqda xuddi shu harakatlarni chap tomonda ham to'liq bir marta bajaradilar

7- harakat: Raqqosalar bir qator bo'lib, ikki qo'lni ko'ksi oldida kaftlar pastga qaragan holda uchma-uch tutadilar. O'ng qo'l balandroq, chap qo'l pastroq o'ng yonga ochiladi va xuddi shunday harakat chap tomon qarab ham bajarilgancha, raqqosalar oldinga qarab yuradilar. Harakat 6 ta sanoqda bajariladi.

(7-a harakat holati)

(7-b harakat holati)

8- harakat: Bir qator bo'lib turgan raqqosalar 2 sanoqda boshlaridan tugunlarini olib, chap tizzada o'tirib, tugunlarini yerga qo'yishadi.

9- harakat: Raqqosalar 4 sanoqda tugunlarining to'rt burchagini yerga yoyadilar.

10- harakat: Raqqosalar 12 sanoqda nazokat bilan tugundan paxtani olib, chigitlaydilar va yana 4 sanoqda paxta o'ramini chap qo'llari bilagiga o'tkazib, urchuqda ip yigirishga tayyorlanishadi.

11- harakat: Raqqosalar 8 sanoqda urchuqni o'ng tizzalariga tegizib, urchuqni aylantirib, qo'llarining kaftini pastga qaratib oldinga uzatadilar va yana 2 sanoqda ikki marta yelka uchirish qiladilar.

12-harakat: O'rnidan turish davomida raqqosalar ikki tomonga bo'linib, qo'llar balandga ko'tarilgan holda chap tomonga ozroq egilib, 4 sanoqda urchuqqa ipni o'rab olish harakatini bajaradilar.

Yana 4 sanoqda qomatni o'ng

tomonga ozroq egib, yana urchuqdagi ipni uzaytiradilar va shu jarayonda raqqosalar yarim doyra shaklini gallaydilar.

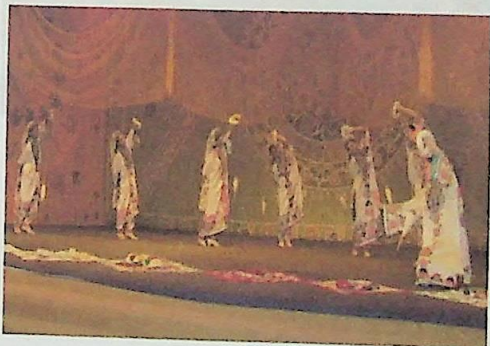
13-harakat: Yarim doirada joylashgan raqqosalarning to'rdagi 2 nafari qo'llari baland ko'tarilgan holda oyoqlari bilan *sutunyu* harakati bilan aylanib, bir-birining oldidan kesib o'tib, sahnada diagonal shaklda joylashadilar. Qolgan juftlar ham shu harakatni qaytarib sahnada diagonal joy oladilar. Bu harakatlarning barchasi 16 sanoqda bajariladi.

14-harakat: Diagonal joylashgan

raqqosalarning orqadagi birinchi jufti, urchuqni aylantirib, qo'lini baland ko'targan holda ozroq egilib, chap qo'li bilan beli ustidagi jamalakli sochini bosib turib, aylanayotgan urchuq bilan birgalikda bir-birining atrofidan aylanib o'tadi.

O'rtadagi ikki juftliklar joyida tik turganicha urchuqni aylantirib joyida turganlaricha ozroq egilib, o'z o'qlari atrofida aylanadilar.

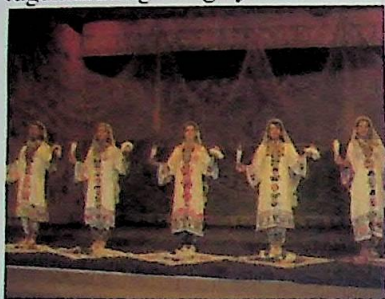
Oldindagi to'rtinchi juftlik joylarida o'tirganlaricha urchuqni aylantirib, o'ng qo'l

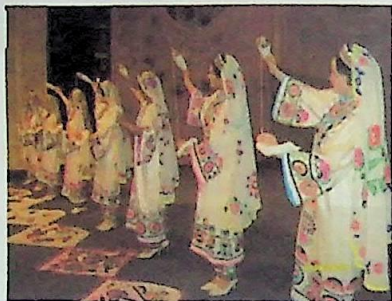
kaftini goh yuqoriga, goh pastga qaratib cho'zadilar va ikki marta yelka uchirish qiladilar.

Bu harakatlarning hammasi 16 sanoqda bajariladi.

15- harakat: Raqqosalar 8 sanoqda chap qo'llarida paxta o'rami, o'ng qo'llarida urchuq, qo'llarini oldinga uzatib, o'ng tomonga bir marta, chap tomonga bir marta harakatlantirib yurganlaricha yoyib qo'yilgan tugunlarining oldiga yetib keladilar

(15-a harakat holati)

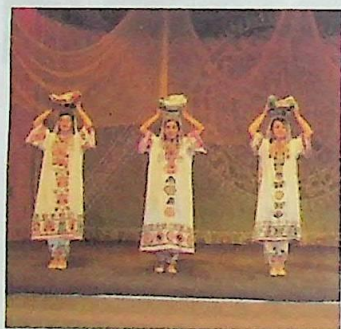

(15-b harakat holati)

16- harakat: Raqqosalar chap tizzaga o'tirganlaricha, tugunni ohangga mos harakat bilan yig'ishtirib, o'rinlaridan turib, tugunni boshlariga o'rnatadilar. Bu harakatlar 6 sanoqda bajariladi.

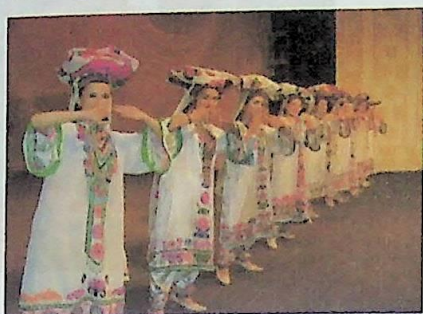
(16-a harakat holati)

(16-b harakat holati)

17- harakat: Raqqosalar qomatlarini mag'rur tutib, tik turgan holda nazokat bilan changqo'biz chalayotgandek harakat qiladilar. Bu harakat uch marta qaytariladi. Uchinchi martada o'ng qo'l

balandga ko'tarilganicha to'xtatilib, shu holatda tek qotib turadilar.

(17-a harakat holati)

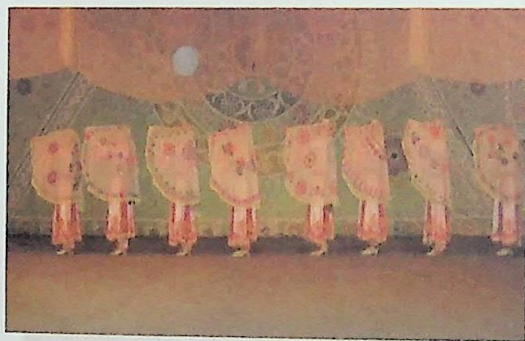

(17-b harakat holati)

“K a d i” r a q s i

Bu raqs 8 nafar qizlar ishtirokida ijro etiladi. Raqqosalar qo'llarida kadi (qovoq) ko'tarib chiqishadi.

Raqs “suv qovoq” deb nomlangan noan'anaviy musiqa asbobi kuyi ostida ijro etiladi. Qovoq “g'uv-g'uv” qabilida ovoz berib, bir maromda eshitiladi.

1-harakat: Raqqosalar o'ng qo'llari bilan kadini biqinlariga bosib ushlagan, chap qo'llari bilan harir ro'molni chetidan ko'tarib yuzlarini yashirganlaricha usulga mos bitta-bittadan kichik nazokatli qadam bilan

sahnaga chiqib keladilar. Bu harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

2-harakat: Raqqosalar harakatni davom ettirib, yuzlarini ochib, o'ng tomonda kadini ikki qo'llab ushlaganlaricha o'ng biqinlariga bosib, doira hosil qilib aylanadilar. Bu harakat 8 ta sanoqda bajariladi.

3-harakat: Harakat davomida raqqosalar tig'iz doira shaklida turib, kadilarni pastdan yuqoriga ikki qo'llab ushlaganlaricha o'ynatib, tepalariga ko'taradilar. Mazkur harakat 8 ta sanoqda bajariladi.

4-harakat: Raqqosalar o'ng yelkadan burilib, bir-birlariga teskari o'girilib, kadilarni pastdan yuqoriga ko'tarib, doirani ochib, yarim doira shaklida joylashadilar. Harakat 8 ta sanoqda bajariladi.

5-harakat: Raqqosalar kadilar tepada bo'lgan paytda o'ng yelkadan epchil o'girilib, kadilar bosh ustiga ko'tariladi.

So'ngra kadilar o'ng tomonga bel barobarida tushiriladi va yana tepaga ko'tarilib, xuddi shu harakatlar chap tomonda ham bajariladi Oyoq ham harakatga mos o'ng va chap tomon yonga harakat qiladi. Bu harakat 16 ta sanoqda 4 marta qaytariladi.

(5-a harakat holati)

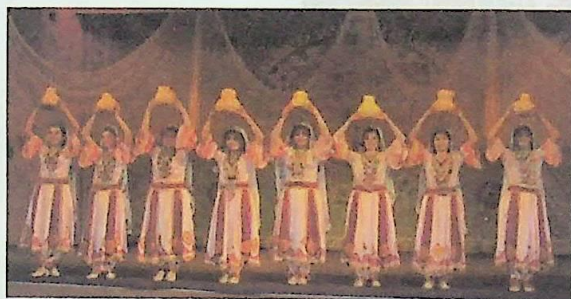
(5-b harakat holati)

6-harakat: Raqqosalar kadini chap biqinida yotqizib ushlagan holda kadining og'zini doyradek chalib, o'z o'rinlarida bir marta aylanadilar. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

Yuqoridagi harakat davomida, kadini chalganlaricha oldinga yurib, bir qatorga tiziladilar.

7- harakat: Raqqosalar bir qator turib, kadilarni ikki qo'llab ushlaganlaricha bosh ustiga ko'taradilar va qator holida yerga o'tiradilar.

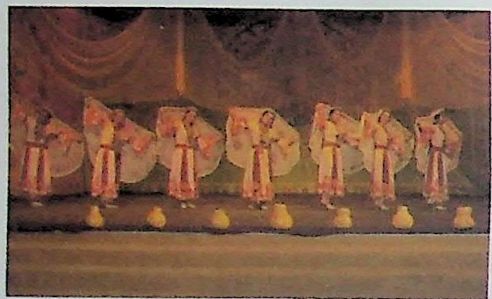

8- harakat: Raqqosalar kadilarni oldilariga yerga qo'yib, xuddi "suv qovoq" asbobini chalayotgandek, qo'llarini 4 ta sekin va 4 ta tez harakatlantiradilar. 4 ta sekin tortish harakati 8 ta sanoqda, 4 ta tez tortish harakati 4 sanoqda bajariladi.

9-harakat: Raqqosalar o‘rinlaridan epcil turib, kadilarni turgan joyida qoldirib, ro‘mollarini ikki yonidan ushlab, yonga kapalak shaklida yoyadilar va orqa bilan sahna ichkarisiga chekinadilar. Bu harakat qolgan 4 ta sanoqda bajariladi.

10- harakat: Raqqosalar tomoshabin tomon yonbosh turib, ro‘mol bilan yuzlarini bir ochib, bir yopib tomoshabinlarga qaraydilar. Bu harakatlar 8 ta sanoqda 2 marta bajariladi.

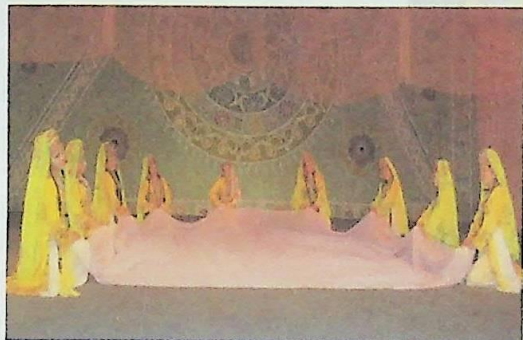

11- harakat: Raqqosalar kadilarning yoniga kelib, ro‘mollarini ikki yonga yoyib, joylarida yelka uchirish harakati bilan bir aylanib, kadilarni yerdan olib, bosh uzra bir ko‘tarib olgach, ikki qo‘llab o‘ng yelkalariga

o‘rnatadilar. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajarilib, raqs yakunlanadi.

“So‘zana” raqsi

Bu raqs ikki qismdan iborat va o‘zbek ayollarining nozik mehnatiga bag‘ishlangan bo‘lib, uni 9 nafardan iborat raqqosalar guruhi ijro etadi. Raqqosalarning boshidagi qo‘ng‘irotcha rango-rang “po‘ta” ustidan harir ro‘mol tashlangan.

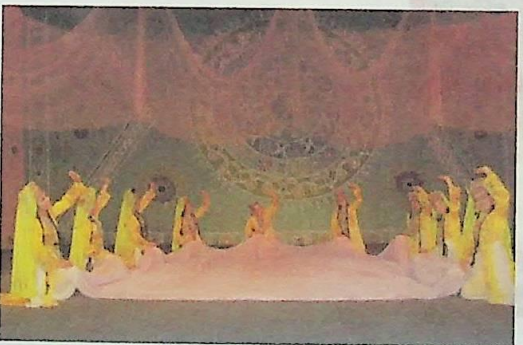
1- harakat: Sahnada 9 nafar raqqosalar yerga yoyib qo‘yilgan so‘zana atrofida yarim doira shaklida chap tizzada kuyga mos yonlama tebranib o‘tirishadi.

Bu harakat 12 sanoqda olti marotaba takrorlanadi.

2- harakat: Raqqosalar chap qo‘llari bilan so‘zana chetidan ushlab, o‘ng qo‘llari bilan tikayotgandek nazokatli harakat qilib, o‘ng qo‘lini yonga cho‘zadi.

Shu harakatlarni chap yondan ham bajaradilar va “qiyg‘ir bo‘yin” harakatini bajaradilar. Harakatlar ikki marta 12 sanoqda bajariladi.

3- harakat: Raqqosalar tikish harakatini davom ettirib, o‘ng va chap qo‘lni navbat bilan kuy usuliga monand yuqoriga nazokatli ko‘tarib, so‘ng “labi g‘uncha” harakatini bajaradilar. Bu harakat ikki

martada 12 ta sanoqda takrorlanadi.

4- harakat: Raqqosalar o'rinlaridan turib, so'zananing chetlaridan tutib, nazokatli harakat bilan tepa tomon silkib ko'taradilar. So'zana ko'tarilganda balandda gumbaz paydo bo'ladi.

Gumbaz yasash harakati ikki marta 12 sanoqda

bajariladi. Bunda, so'zana tarang yoyilib, so'zanani ushlab turganlaricha 6 sanoqda to'liq bir doira aylaniladi, so'ng 12 sanoqda yana bir marta gumbaz yasaladi. Shundan keyin bir raqqosa so'zanani olib chiqib ketadi.

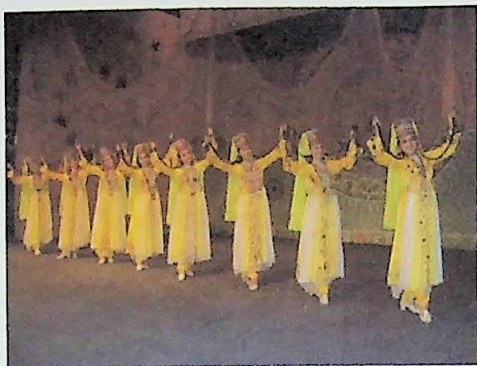

5- harakat: Sahnada qolgan 8 nafar raqqosalar bir qator turib, kuyning tez qismiga tayyorgarlik ko'rib, ikki qo'llari bilan jamalaklarini ko'ksi oldida tutib turadilar.

6- harakat:

Kuy tezlashadi. Jamalaklar ko'z barobarida ko'tariladi va kuyga monand ravishda tez aylantirilib, qizlar oldinga qarab mayda qadam bilan yurishadi. Harakat 12 ta sanoqda bajariladi.

7- harakat:

Oyoq ikki marta oldinga borib-kelib, o'ng tomonga joylarida turib aylaniladi. Qo'llar harakati yuqorida tutilganicha, jamalak aylantiriladi. Bu harakat chap tomondan ham xuddi shunday, jami 12 ta sanoqda takrorlanadi.

8- harakat:

Raqqosalar ikkiga bo'linib, ro'mollarini kapalak shaklida tutib, doira hosil qiladilar. Harakat 12 ta sanoqda bajariladi.

9- harakat:

Raqqosalar turgan joylarida bir aylanishib, ro'mollari bilan yuzlarini yopib-ochish harakatini bajargan holda doira ichkarisiga qarab harakatlanadilar. Yuzni ochib-yopish harakatini takrorlab doiraga qaytiladi.

Harakatlar 12 ta sanoqda bajariladi.

10-harakat:

Raqqosalar bir doira aylanib, qanotdek burchak hosil qilib, yuzlarini yopadilar.

Raqqosalar shu qanot holatini saqlagan holda, ikki qo'llari bilan

roʻmolni yoyib, yuzlarini tomoshabinga qarata ochib, harakatdan toʻxtaydilar. Raqs yakun topadi. Bu harakatlar 24 ta sanoqda bajariladi.

“Q o s h i q” r a q s i

“Qoshiq” raqsi qizlar guruhi tomonidan ijro etiladi. Unda raqqosalarning har bir qoʻlida ikkitadan qoshiq boʻladi. Raqs davomida oyoq harakatida oʻng oyoq toʻliq bosiladi, chap oyoq toʻvoni bir oz koʻtarilib, barmoqlar uchida usulga mos yuriladi. Bunday oyoq harakati “muloyim” deb nomlanadi. Qoshiqlar doyra usuliga mos bir-biriga uriladi.

1- harakat:

Sahnaning ikki tomonidan raqqosalar diagonal boʻylab chiqib kelishadi. Raqqosalarning qoʻllaridagi qoshiqlar koʻksi ustida «xoch» holatida tutilgan boʻladi.

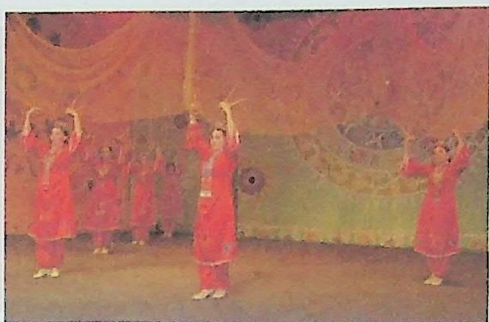
Raqqosalar yurib kelayotganlarida qomatlarini usulga hamohang avval oʻngga, keyin esa chapga egib, epchil va erkanib harakat qilishadi. Harakat 8 ta sanoqda bajariladi.

2- harakat:

Ikki qoʻl ikki yonda, pastda qoshiqlarni chalgan holda raqs harakati bajariladi. Ikki qoʻl yuqoriga bosh uzra koʻtarilib, qoshiqlarni chalgan holda raqs harakati ijro etiladi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

(2-a harakat holati)

(2-b harakat holati)

3- harakat:

Raqqosa qizlarning ikki qatori bir biriga ro'para turib, yonga ozroq egilib, qo'llar pastga tomon uzatilib, raqs davom ettiriladi.

Raqqosalar qomatini rostlab, qo'llarini boshlaridan balandga ko'tarib, to'rtta sanoqda qo'llarini pastdan yuqoriga aylantiradilar.

Bu harakat chap tomon bilan ham to'liq qaytariladi.

Harakat 4 ta sanoqdan to'rt marta qaytariladi.

(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4- harakat:

Raqqosalar qoshiqlarni ko'ksi ustiga "xoch" tutib, ikki qatorga tiziladilar. "Xoch" holati ochilib, raqqosalar qo'llarini yonga cho'zgan holda (qoshiqni ishlatib) butun tana bilan "to'lg'anma" harakat qilib, turgan joylarida ikki marta aylanadilar. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

(4-a harakat holati)

(4-b harakat holati)

5- harakat:

Chap oyoq o'rnida, o'ng oyoq esa yonga uzatilib, kuyga mos yana qayta joyiga bosiladi. Qomat o'ng yonga kuyga monand ozroq egilib, qo'llar ham o'ng yonga uzatilib harakat qilinadi. Bu harakat 8 ta sanoqda 4 marta bajariladi.

Qo'llar bosh ustiga ko'tarilib, bilak bilan aylanma harakat qilinadi, raqqosalar turgan joylarida to'rt harakat bilan aylanadilar va bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

(5-a harakat holati)

(5-b harakat holati)

6- harakat:

Ikki qatorda turgan raqqosalar, "tarama" usulida bir-birlarining orasidan o'tib, ichki doirada 4 kishi va tashqi doirada 4 kishi joylashadi.

Ichkari doiradagi raqqosalar qo'llarini pastdan yuqoriga harakatlantirib, tananing "to'lg'anma" harakati bilan qoshiq usuli berib,

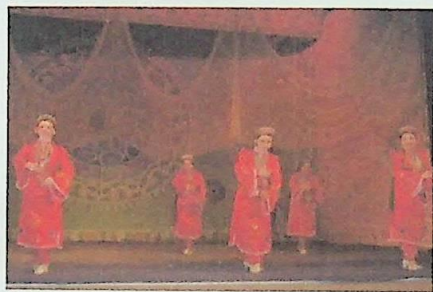

sanoqda ikki marta bajariladi.

7- harakat:

Bu “shingila” harakati bilan qo‘llar oldinga uzatilib, qo‘l kaftlari o‘z tanasi tomon bir-biri atrofidan usulga monand aylantiriladi. Bu harakatlar 4 ta sanoqda bajariladi.

Raqqosalar 4 ta sanoqda o‘ng tomondan yarim burilib, sahnaga orqa o‘girilgan holatda boshlari ustiga ko‘tarilib turgan qo‘l bilaklarini bir-biri atrofidan ichkariga tomon aylantirishadi va bu harakat ikki marta bajariladi.

(7-a harakat holati)

(7-b harakat holati)

8- harakat:

Birinci qatordagi raqqosalar ikkinchi qatordagilarni imlab chorlaydilar va ora-oraga suqilishib sahnaga yon bo‘lib bir qatorga tiziladilar. Bu harakat ikki marta qaytarilib, 8 ta sanoqda bajariladi.

9- harakat:

Raqqosalar ikkiga bo'linishib, chaqirish harakati bilan yonlama harakat bilan sahnaning ikki tomonidan chiqib ketishadi va raqs yakuniga yetadi.

“Chiroq” raqsi

“Chiroq” raqsi qizlar guruhi tomonidan nazokat bilan ijro etilishini talab qiladi. Bu raqs juda qadimiy bo'lib, odatda “eng uzun kecha”, ya'ni 22 dekabr kechasida o'tkazilgan marosimlarda ijro etilgan. Raqsni 8 nafardan kam bo'lmagan raqqosa qizlar ijro etishlari lozim.

“Chiroq” raqsining falsafiy ma'nosi bo'lib, insonning zulmatdan yorug'likka, yomonlikdan yaxshilikka, yovuzlikdan ezgulikka intilishini ifodalaydi. Inson hayotining qishidan cho'chimasdan, bahordan umid qilib yashashni targ'ib qiladi.

1- harakat:

Raqqosalar

sahnaning ikki tomonidan kaftlarida yonib turgan shamchiroqlarni tutgan holda bir-birlari tomon chiqadilar.

Chapdan chiqqan raqqosalar chiroqni o'ng

qo'lda, o'ngdan chiqqan raqqosalar chap qo'lda tutadilar. Oyoq harakatlari esa, oldinga bir qadam va orqaga yarim qadam qabilida bo'ladi. Oyoqlar muloyim va nazokatli harakatlantiriladi. Chiqish harakatlari 16 sanoqda bajariladi.

2- harakat:

Raqqosalar tomoshabin tomon harakatni davom ettirib, ikki qator bir-birining orasiga singib, bir qatorni tashkil qiladi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi. Qo'l holati o'zgarmasdan birinchilarning o'ng qo'lida, ikkinchilarning chap qo'lida chiroq yonib, qatorning ikki tomonida ham chiroqlar tizimi paydo bo'ladi.

(2-a harakat holati)

(2-b harakat holati)

3- harakat:

Raqqosalar uzun qatorda turganlaricha, chiroq ushlagan qo'llari bilan etakni yonga yoyib ushlab turadilar va chiroq ushlagan qo'llarini yon tomonga bel barobarida pastga tushirib, yana joyiga qaytaradilar. Harakatlar kuyga mos ravishda 4 ta sanoqda bajariladi.

4- harakat:

Raqqosalar uzun qatorda turgan holatda chiroqlarni ikki qo'l bilan

boshlaridan balandga ko'tarishadi.

Birinchilar chiroqni o'ng tomonga yelkadan pastroqqa tushiradilar, ikkinchilar xuddi shunday harakatni chap tomonda bajaradilar.

(4-a harakat holati)

(4-b harakat holati)

5- harakat:

Raqqosalar nazokatli harakat bilan yurib, chiroqlarini chap qo'lda yelka barobari tutib, o'ng qo'llari bilan etaklarini o'ng tomon tortib, 8 ta sanoqda harakat bajaradilar.

6- harakat:

Raqqosalar diagonal bo'ylab bir qatorga tiziladilar. Ularning chap qo'lidagi chiroqlar yonga yuzi barobar ko'tarilib, o'ng qo'llari bilan etaklarini yonga tortib, qanot qiladilar. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

7- harakat:

Raqqosalar chiroqni yuzi barobar ko'taradilar. O'ng oyoq oldinroqda, qomat (gavda) esa chap oyoqqa tayanib turadi.

Raqqosalar chiroqlarni oldinga uzatgan holda, o'ng oyoq oldinda, chap oyoqqa to'liq tayanib gavdani orqa tomonga egadilar va yana rostlanadilar. Harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

(7-a harakat holati)

(7-b harakat holati)

8-harakat:

Raqqosalar diagonal bo'ylab turib, birinchi va ikkinchi qizlar bir-biriga ro'para bo'lib, chiroqli qo'llarini ko'zlari barobar ko'tarib, bilaklarini "xoch" holatida biriktirib, shu holatda birgalikda joylarida 4 ta sanoqda aylanishadi.

9-harakat:

Raqqosalar keng doira shaklini oladilar va yana bir-birlari tomon yurib, chiroqli qo'llarini bosh barobarida ko'tarib, kichik doirada yig'ilishadi. Chiroqlar ham tepada bir joyda to'plangan bo'ladi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

10-harakat:

Raqqosalar o'ng tomon bo'ylab davra markaziga teskari o'girilib, chiroqlarni ko'zi barobar oldinda ushlaganlaricha yurib katta doira hosil qiladilar. Bu harakatlar ham 8 ta sanoqda ijro qilinadi.

11-harakat:

Raqqosalar keng doiradan yoyiladi. Oldingi qator joyida aylanib olguncha keyingilar yetib kelib ularning orasiga joylashadilar va birinchi juftlik chiroqlarni tepaga ko'taradi. Ikkinchi juftlik esa chiroqlarni bel barobarida tutib turadi. 2 va 4- juftliklar ham shu

harakatni bajaradilar. Bu harakatlar ikki marta 4 ta sanoqda bajariladi.

12-harakat:

Raqqosalar chiroqlarni ko'ksi barobar ko'targanicha, bir qator bo'lib, chap tizzalariga cho'kib o'tiradilar va chiroqlarni o'chiradilar. Raqs yakunlanadi.

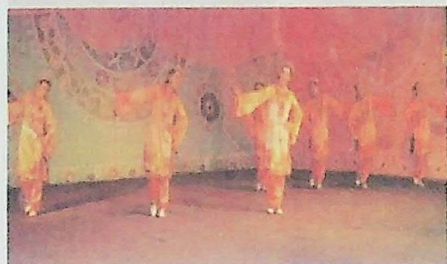
“Labida xoli” raqsi

Bu raqs qizdirilmagan doyra usulida ijro etiladi.

1- harakat:

Raqqosalar ikkiga bo‘linib, ikki burchakdan diagonal bo‘ylab chiqib keladilar. Chapdan chiqqan raqqosalarning o‘ng qo‘llari yelka barobarida yonga uzatilgan, chap qo‘llari bellariga qo‘yilgan chap tomon xiyol egilib, tana “tebranma” harakati qilib, bir oyoq “irchitma” harakatini bajaradi. Chapdan chiqqan raqqosalar esa shu harakatlarni chapdan bajaradilar.

Bu harakat 8 ta sanoqda bajariladi. Raqqosalarning oyoqlari raqs oxirigacha “irchitma” usulida harakatlanadi.

(1-a harakat holati)

(1-b harakat holati)

2- harakat:

Raqqosalarning chap qo‘llari belda jamalaklar ustiga qo‘yilgan, o‘ng qo‘l yuqorida, kaftlar aylanma harakat qilib, oyoqlar qiya holda oldinga uzatiladi.

O‘ng qo‘l aylanma harakat qilib, yonga uzatiladi. Oyoqlar keskin harakat bilan orqaga uzatiladi va turgan joylarida raqqosalar ikki marta aylanib olishadi. Qo‘l kaftlari balandda aylanma harakatni bajaradi.

Bu harakatlar ikki marta 8 ta sanoqda bajariladi.

(2-a harakat holati)

(2-b harakat holati)

3-harakat:

Raqqosalar qatorda turib, juft-juft bo'lishib, bir-birlariga qarab, ikki kafti pastga qaratilgan, qomat oldinga tomon egilgan holda oyoq bilan "siltama" harakat qilinib, bir-birlarining atrofidan bir marta aylanishadi.

Shu harakat davomida qomat tiklanib, qo'llar bosh ustiga ko'tarilib, kaftlar tepaga qaratilgan holda qo'l uchi bir-biriga yaqinlashtirilib, "siltama" oyoq harakati yordamida bir-biri atrofidan aylanishadi.

Bu harakat 4 marta takrorlanib, 8 ta sanoqda bajarilgach, raqqosalar katta doira hosil qilishadilar.

(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4-harakat:

Doira shaklida turgan raqqosalarning qo'llari yelka barobarida yoyiq holda tarozi pallalariday ikki yonga "tebranma" harakatini bajarib, uch marta uchta sanoqda aylanib, to'rtinchi sanoqda sakrab ikki tizzaga o'tiradilar.

5-harakat:

Tizzada o'tirgan raqqosalar o'ng yelkalari tomon egilganlaricha qo'llarini raqsga monand harakatlantirib, shu egilgan holatda to'liq aylanib oladilar.

Egilib aylanish harakati tugagach, raqqosalar ikki tizzalariga o'tirganlaricha qomatlarini rostlab, ikki qo'llarini bosh ustida baland ko'tarib, qarsak chaladilar.

Xuddi shu harakat chap tomondan ham qaytariladi. Bu harakatlar 8 ta sanoq ikki marta takrorlanadi.

(5-a harakat holati)

6- harakat:

(5-b harakat holati)

Raqqosalarning o'tirgan qismi bir tizzaga o'tirib, qo'llarini tirsakdan bukib, ochiq kaftlarini oldinga cho'zadilar. Orqada tik turgan raqqosalar esa qo'llarini yuqori ko'tarib, yonidagilarning qo'llari bilan kesishtirib, "xoch" shaklini hosil qilgan holda raqsni tugatadilar.

"Bibigul" urchuq raqsi

Bu raqs urchuq ushlab ip yigirish ya'ni, ayollar mehnatiga bag'ishlangan harakatlarni aks ettirganligi sababli "Urchuq raqsi" deb ham ataladi. Raqsni 8 nafardan kam bo'lmagan raqqosalar ijro etishadi.

1- harakat:

Sahnaga bir qo'lida urchuq, ikkinchi qo'li bilagida paxta o'ramini kiygan to'rt nafar raqqosa to'rt tomondan qo'llarini bosh tengi ko'tarib, tanasini bilan "tebranma" harakat qilib chiqib kelishadi. Chiqish harakati 8 ta sanoqda bajariladi.

2- harakat:

Sahnaga ikkinchi 4 nafar raqqosa shu harakatlarni takrorlab, chiqib keladilar va romb shaklini oladilar. Bu harakatlar ham 8 ta sanoqda ijro etiladi.

3-harakat:

Raqqosalar paxtali qo'llarini yuqorida, urchuqli qo'llarini pastda ushlab turganlaricha chapdagi 4 raqqosa chap tomonga, o'ngdagi raqqosalar o'ngga tomonga 6 ta sanoqda turgan joylarida aylanadilar. 7 va 8 sanoqlarida ikki tomonga boshni "qiyg'ir bo'yin" qiladilar. Bu harakatlar ikki marta bajariladi.

4- harakat:

Raqqosa qizlar urchuqni o'rash harakatini bosh ustida bajaradilar. Paxta o'ralgan qo'llar yuqorida tutilib, urchuq yuqoridan pastga o'rab, ochiladi. Bu harakat 16 sanoqda ikki marta takrorlanadi.

(4-a harakat holati)

(4-b harakat holati)

5- harakat:

Ichki doiradagi 4 nafar raqqosa urchuqli qo'llarini tepada ushlagan holda o'rash harakatini bajarib, ichki doira bo'ylab yurganlaricha o'ngdan aylanadilar.

Tashqi doiradagilar ham shu harakatni takrorlab, chap tomondan ichki doira atrofida aylanadilar.

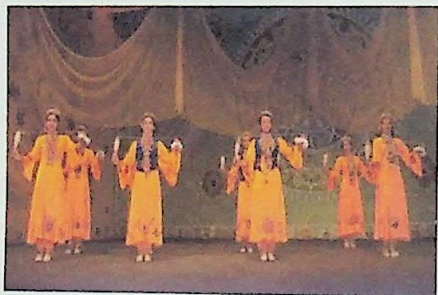
Bu harakatlar 16 sanoqda bajariladi.

6- harakat:

Raqqosalar ikki qatorda diagonal bo'ylab, urchuqni engagi barobar ko'targan holda, "tebranma" harakatni bajarib turishadi.

Raqqosalar urchuq tutgan qo'llarini o'ng tomonga qiya qilib ko'taradilar.

Bu harakat chap tomonga qarab 4 marta takrorlanib, 8 ta sanoqda qaytariladi.

(6-a harakat holati)

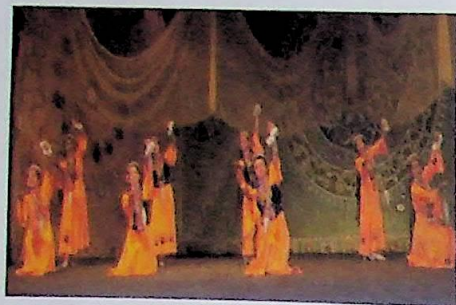
(6-b harakat holati)

7- harakat:

Raqqosalarning birinchi qatori chap tizzaga o'tirib, urchuqni aylantirib, qo'llari oldinga kafti tepaga, pastga aylantirilib ijro qilinadi. Ikkinchi qatordagilar ham bir oz cho'kka tushgan holda shu harakatni tik holda bajaradilar.

Qo'llar yonga ochilib, o'ng yelkani uchirish harakatini ikki marta bajaradilar.

Bu harakat 16 sanoqda ikki marta takrorlanadi.

(7-a harakat holati)

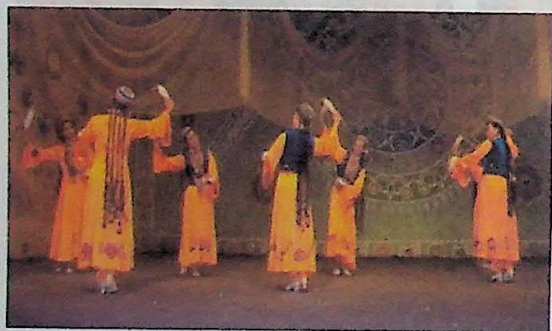

(7-b harakat holati)

8- harakat:

Raqqosalar o'rnidan turgan holda urchuqni aylantirib, xiyol egilgan holda o'ng qo'llarini bellari ustiga qo'yib, turgan joylarida usulga mos to'rt marta aylanishadi. Harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

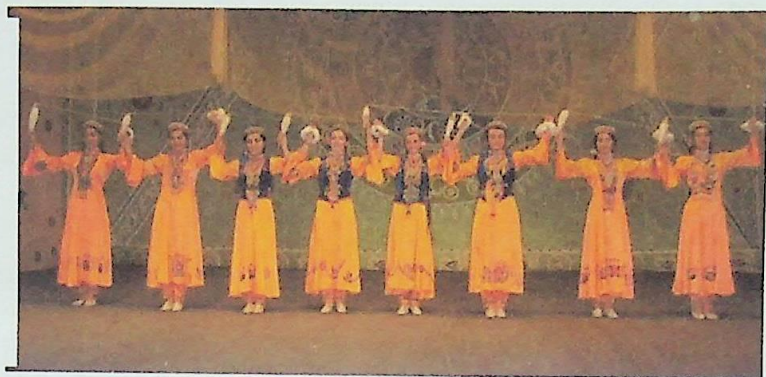
9-harakat:

Raqqosalar juftlari, kuyga mos ravishda raqs harakatini "Do'zado'" ravishda bajarib, har biri o'z o'rnida aylanadi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

10-harakat:

Raqqosalar tomoshabinlarga yuzlangan holda bir qatorga tizilib, qo'llarini boshlari ustida ko'targanlaricha ikkiga bo'linib, ikki tomondan chiqib ketadilar.

Bu harakatlar 16 ta sanoqda bajarilib, raqs yakunlanadi.

Boysun an'anaviy erkaklar raqslari

“Boysun mavrigi” raqsi

Surxon raqs maktabida «Boysun mavrigi» raqsi alohida ahamiyatga ega. Bu raqs tuzilishi, harakatlari, mazmuni va ko'rinishi bilan boshqa raqslardan katta farq qiladi.

“Mavrigi” raqsi odatda davra o'rtasida yakka raqqos tomonidan ijro etilgan. Raqs davomida davra ishtirokchilari ham faol ishtirok etib o'rtadagi raqqosning harakatlariga dalda berib, qarsak chalib turganlar. Har qanday marosimda yakka raqqosni yetti nafar yoki to'qqiz nafar yigitlar tiz cho'kib doyra shaklida o'rab turganlar. Bu davrani “qur” deb ataganlar. Qurda aynan yettita yoki to'qqizta yigitning bo'lishi, qadimdan turkiy xalqlarda 7 soni balo-ofatlardan qo'riqllovchi, 9 soni esa baxt keltiruvchi deb tushunilganidan bo'lsa kerak.

“Mavrigi” raqsida yakka raqqosga alohida hurmat ko'rsatiladi. Chunki, qadimdan Surxon vohasi hududida er kishi biror-bir xislati,

mardonaligi bilan nom chiqarmasa, unga to'y va marosimlar davrasiga chiqib raqs tushishga ruxsat berilmagan. Bu odat Surxon vohasining Boysun, Oltinsoy, Denov, Sariosiyo tumanlaridagi tog'li qishloqlarda 1960 yillargacha saqlanib kelgan edi.

Bundan tashqari, qadimdan raqs ilohiy tushunchalar zahirida paydo bo'lgan va bu tushunchalar ko'pgina xalqlarda saqlanib kelayotgani ham Surxon raqs maktabi erkaklar raqslaridagi yakka raqqosga alohida hurmat ko'rsatilishiga sabab bo'lsa ham ajab emas.

“Mavrigi” raqsi “jazava” turkumidagi raqslarning eng mukammali hisoblanadi. Bu raqsning o'ziga xosligi, undagi oyoqlarning «lo'qshima» harakati tufayli butun tananing usulga mos lo'qshishi bo'lib, bunday «lo'qshima» harakat boshqa erkakcha raqslarda uchramaydi.

Bu raqs juda qadimiy bo'lib, bizga ma'lum ijrochilardan XIX asrda Boysun tumanining «Avlot» qishlog'ida yashagan Azim surnay degan kishi ijro etgan. XX asrning 60-yillarigacha esa Boysun shahrida yashagan Hoji Bolta bobo bu raqsni meyoriga yetkazib o'ynagan.

«Mavrigi» raqsini XX asrning 80-yillarigacha Xoji Bolta boboning o'g'li Ahad Boltayev, kasbi pedagog bo'lgan ajoyib dutorchi, yaxshi ovoz sohibi Zikrullo Umarov ijro etganlar.

1986 yildan hozirgi kunlarga bu raqsni «Boysun» folklor-etnografik ansamblining ishtirokchilari Habib Umarov, Komil Rahmonov va Ismoil Jumayevlar ijro etib kelmoqdalar.

“Mavrigi” raqsi Boysun tumani xududidan tashqari Oltinsoy tumanining Vaxshivor qishlog'ida, Denov tumanining O'shar, Sina qishloqlarida, Sariosiyo tumanining Dashnabod qishloqlarida ham saqlanib qolgan. Lekin bu hududlarning birortasida ham bu raqs Boysundagidek mukammal saqlanmagan.

Boysun tumanida «Mavrigi» kuyi mashshoqlar guruhi tomonidan doyra, nay, g'ijjak, rubob, dutor, tanbur jo'rligida ijro etiladigan mukammal kuy bo'lishidan tashqari, yana ikkita doyra va surnayda ham alohida ijro etiladi. Umuman olganda, “Mavrigi” raqsining boysuncha ijrosi boshqa hududlardan ancha farq qiladi.

Vaxshivor, O'shar, Dashnabod hududida ijro etiladigan «Mavrigi» faqat doyra va surnay jo'rligidagi kuyda ijro etiladi. Bu hududlarda raqs

ijrosi paytida «davra» yoki «qur» uchun maxsus guruh bo'lmaydi va «Mavrigi» raqsida ko'pi bilan 2 yoki 4 ta harakat ijro etiladi, xolos. Boysunda esa bu raqs mukammal marosim raqsi sifatida saqlanib qolgan.

«Boysun mavrigi» raqsining boshqa erkakcha raqslardan farqi shundaki, bu raqsning ijrosi davomida raqqos butun tanasidagi mushaklarni kuchantirmasdan bo'sh qo'yadi. Raqs harakatlarini aniq ijro etishdan tashqari, tananing qismi, ayniqsa qo'krak va yelkalar zarb bilan zarbning orasida tebranma harakat qiladi. Raqqosning boshi alohida tebranib turishi, yuzda esa raqs boshlanib tugaguncha o'ychan va jiddiy ifoda turishi kerak. Go'yo raqqos bilan butun olam birga harakat qilayotgandek, raqqos o'zining ichki dunyosini tinglayotgandek holatda bo'lishi kerakdek.

Boysun «Mavrigi» kuyida ham bo'ysunmas tuyg'ularni jilovlab turadigan bir kuch bor. Kuy bir maromda chalinsada, doyra zarblari har ikkinchi sanoqda urg'uli bo'ladi. Birinchi sanoqda raqqosning harakati muloyim bo'lsada, ikkinchi sanoqda harakatning tugashida raqqos keskin harakat qiladi. Umuman olganda «Boysun mavrigi» raqsidagi barcha yaxlit harakatlar bir-biriga ziddiyatli ikkita sanoqda bajariladi.

«Boysun mavrigisi» juda qadimdan yaxlit holda saqlanib kelgani aniq. Buni, undagi harakatlar, harakatlardagi imo-ishoralar, raqqosning ijro davomida jiddiy yuz ifodasini saqlashi zamirida bu raqsning qadimiy marosimlarda ijro etilgani va insonning osmon va zamindagi ilohiy kuchlar bilan bog'liqligini talqini borligidan anglash mumkin.

Qadimda har bir harakat, har bir ishora tomoshabinlar tomonidan so'zsiz ham anglanishi mumkin bo'lgan tushunchalarni ifodalagan. YA'ni, harakat va ishoraning o'zni fikrni ifodalashda juda faol ishtirok etgan. Qadimiy raqs san'atining durdonasi bo'lgan «Mavrigi» bir tomoshabop o'yin sifatida ijro etilib, hozirgi kunga qadar Boysun shahri to'y va sayllarida ijro etilmoqda.

Raqs 25-30 minut davom etib, musiqachilar kuyini uzmasdan qayta-qayta chaladilar va raqqoslar almashib turadi.

Biz «Boysun mavrigi» raqsining tasvirini tayyorlayotganda faqat eng ko'p uchraydigan harakat elementlaridan foydalandik.

Tasvirdagi harakatlardan tashqari yana ko'pgina harakatlar bor

bo'lib, "Boysun mavrigi" raqsini sahnaga qo'yishni istagan raqs ustalari, xoreograflar bu harakat elementlaridan foydalanishi mumkinligini nazarda tutgan holda mazkur harakatlarning ham tasvirini alohida ko'rsatib o'tamiz.

"Boysun mavrigi" raqsi

1- harakat:

Raqqos doyra usuli bilan mag'rur yurib sahna o'rtasiga kelib to'xtaydi va kuyni kiborona tinglaydi. Bu harakat 8 ta sanoqda bajariladi.

2- harakat:

Doyra usuliga mos musiqa boshlanadi. Raqqos birinchi 2 sanoqda kaftlarini urishtirib, xuddi kaftlaridagi changni qoqib tashlagandek harakat qiladi, ikkinchi 2 sanoqda raqqos belbog'ining chap tomonda jelak bog'ini tuzatgandek harakat qiladi. Uchinchi 2 sanoqda raqqos jelagining o'ng tomoni belbog'i atrofini tuzatgandek harakat qiladi.

Keyingi 8 ta sanoqda raqqos bosh kiyimini olib, boshiga qayta qo'ndiradi. Do'ppini boshga qo'ndirish asosan uch xilda bo'ladi.

1. "Bodicha". Do'ppi qosh ustigacha bostirib kiyiladi

2. «Dol qo'yish». Do'ppi bir yon tomonga o'rnatiladi.

3. «Havoyi». Do'ppi boshning orqa qismiga o'rnatiladi.

Bu harakatlar davomida raqqos oyoqlari yordamida butun tanasini lo'qshitib usulga monand harakatlantirib turadi.

Navbatdagi 8 ta sanoqning birinchi 2 tasida raqqos (yaqqol ko'rsatib) o'ng qo'li bilan chap qo'li bilagi yengini shimaradi. Ikkinchi 2 ta sanoqda chap qo'li bilan o'ng qo'l bilagi yengini shimargandek harakat qiladi.

Uchinchi 2 ta sanoqda xuddi o'zini sinayotgandek ikki qo'lini chap tomon oldinga uzatib, kuyga monand yonga tebratib ko'radi, to'rtinchi 2 ta sanoqda esa ikki qo'lini o'ng tomon oldinga qarab ikki yonga tebratib ko'radi.

Bu harakatlar davomida raqqos oyoqlarini yelka kengligida qo'yib, oyoq uchini yerdan uzmasdan, faqat tovonlarini kuyga monand ko'tarib-tushirib, gavdasiga lo'qshima harakat berib turadi va butun gavdasi yuqoridan pastga tebranib, boshi esa ikki yonga tebranib turadi. Bu tebranish juda tabiiy ijro etiladi.

(2-a harakat holati)

(2-b harakat holati)

(2-c harakat holati)

3-harakat:

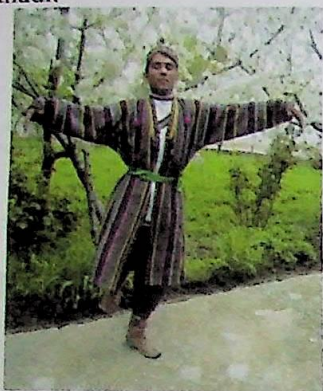
Oyoq harakati: Har bir sanoqda o'ng oyoq tizzadan bukilib tizza bo'yi ko'tariladi va ikkinchi sanoqda tovon yerga qo'yiladi. Chap oyoq esa yerdan ozgina ko'tarilib birinchi sanoqda yuqoriga qarata ikkita lo'qshima harakat qilib, butun tanani to'lg'ama harakat qilishiga imkoniyat yaratadi. Bu harakat «g'ajir qo'ndi» deb ataladi.

Qo'l harakati: Qo'llar ikki yonga yelka bo'yi yoyiladi. Barmoqlar jips holda tutilib, barmoqlar uchi pastga qaragan bo'ladi, ikkinchi sanoqda qo'llar tebranma harakat qilib bosh ustiga ko'tariladi va o'sha payt kaft bilak atrofida bir aylanib, barmoq uchlari bilan osmonga ishora qilinadi. Bu harakat qushning qanot qoqishiga o'xshab ketadi.

Raqqos birinchi 2 ta sanoqda yuqoridagi harakatni chapga qarab o'girilib, ikkinchi 2 ta sanoqda butun tana bilan orqa tomon o'girilib bajaradi, uchunchi 2 ta sanoqda yana chapga o'girilib, to'rtinchi 2 ta sanoqda to'g'riga qarab harakatni bajaradi. 8- sanoqda joyida to'liq bir aylanadi.

Navbatdagi 8 ta sanoqda avval bajargan harakatlarining aynan o'zini

qaytaradi. Lekin bu 8 ta sanoqda raqqos chapdan o'ngga turgan joyida aylanadi.

(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4-harakat:

«Mavrigi» kuyining yarim avji boshlanadi.

Bu qismda qo'l harakati biroz o'zgaradi, birinchi 2 ta sanoqda o'ng qo'l tirsakdan bukilib, tirsak yelka barobar ko'tarilib, barmoqlar uchi osmonga qaratilgan bo'ladi. Chap qo'l ham tirsakdan bukilib, tirsak chap tomonga, qo'l esa ko'krak bo'ylab ko'ndalang turadi va barmoqlar uchi o'ng qo'lning tirsagiga qaratilgan bo'ladi.

(4-a harakat holati)

(4-b harakat holati)

Ikkinchi 2 ta sanoqda esa aynan shu harakat chap qo'l orqali chap yelka

ustida bajariladi. Raqqos bu harakatni har ikki sanoqda goh o'ng yelka, goh chap yelka ustida navbatma-navbat bajarib, sahnada katta doyra hosil qilib sahnaning old qismida to'xtaydi. Harakat 16 sanoqda ijro qilinadi.

5-harakat:

Ikki qo'l ham tirsakkacha ikki biqinga tegib turib, tirsakdan bukilgan va kafti pastga qaytarilgan holda oldinga uzatilgan bo'ladi. Gavda esa ozroq orqaga tashlanadi, bosh va tana yonga erkin tebranib, qo'llar shu holatda epchil oldinga uzatiladi. Bu harakat 4 marotaba qaytarilib, raqqos yuzi tomoshabinga qaragan holda orqa bilan yurib, 8 ta sanoqda sahna markaziga boradi.

Ikkinchi 8 ta sanoqda ham xuddi shu harakat qaytariladi, faqat qo'llarining kafti yuqoriga qaytarilgan bo'ladi va bu harakat to'rt marta bajarilib, raqqos sahnaning old qismiga keladi.

(5-a harakat holati)

(5-b harakat holati)

6-harakat:

6 sanoqda bajariladi. Kuyning avji bo'lgan bu qismda raqqos qo'lini oldinga cho'zib tirsakdan bukib, o'ng qo'li bilan chap, chap qo'li bilan o'ng qo'l tirsagini ushlaganicha birinchi 2 ta sanoqda tiz cho'kadi, ikkinchi 2 ta sanoqda tirsaklarni qo'yib yubormasdan qomatini chapga burib, ozroq egilganicha butun tanasi bilan yonga "to'lg'anma" harakat qiladi. Uchinchi 2 ta sanoqda qomatini o'ng tomonga burib aynan shu harakatni qaytaradi. To'rtinchi 2 ta sanoqda qomatini orqaroqqa tashlab, to'g'riga qarab shu harakatni bajaradi. Bu harakatlar jami 8 sanoqda ijro etiladi. Keyingi 8 ta

sanoqda raqqos o'tirgan holatini o'zgartirmasdan ikki qo'lini parallel tutib, tanaga nisbatan 45° holatda oldinga, yuqoriga uzatadi. Kaftlar balanddan bukilib to'g'riga qaratilgan holda butun tanani tebratib, birinchi 2 ta sanoqda chapga burilib, ikkinchi 2 ta sanoqda o'ngga burilib, uchinchi 2 ta sanoqda qomatni oldinga biroz egib to'g'riga qarab harakat qiladi va to'rtinchi 2 ta sanoqda o'rnidan turadi.

(6-a harakat holati) (6-b harakat holati) (6-c harakat holati)

7-harakat:

Bu harakat holati 16 ta sanoqda ikkiga bo'linib bajariladi.

Raqqos qomatini tik tutib, qo'llarini yelka bo'yi ikki yonga yoyib, tirsakni to'g'ri burchak ostida bukilib, barmoqlarini yopib, faqat ko'rsatkich barmog'ini ochiq qoldiradi va birinchi sakkiz sanog'ida chap tomon yon bilan harakat qilib, qaytib o'rniga keladi.

Ikkinchi 8 ta sanoqda aynan shu harakatlarni o'ng tomon yonlama harakat qilib, o'z joyiga qaytib keladi.

(7-a harakat holati)

(7-b harakat holati)

8-harakat:

Chap qo'l belga tiraladi, har ikki sanoqning bir sanog'ida o'ng va chap qo'l belga tiralgan holda bo'ladi, ikki sanog'ida esa butun tana tebrangan holda o'ng qo'lni ikki marta silkitib kafti tashqariga qaratilgan holda qo'l boshdan balandga ko'tariladi. Raqqos shu harakatni bajarib sahna bo'ylab katta davra qilib, sahna o'rtasiga keladi. Bu holat ham 16 sanoqda bajariladi.

9-harakat:

Bu holat 16 sanoqda bajariladi. Harakatlar ikki qismga bo'linib, ikki xil harakatdan iborat.

1-xil harakat.

Birinchi 8 sanoqda raqqos har ikki qo'lini belga tirab turadi. Qomatni esa orqaroqqa tashlab ko'krak keradi. Boshni kuyga monand sarak-sarak tebratadi.

Oyoq harakati "G'ajir qo'ndi" usulida bo'lib, raqqos yuzi tomoshabiniga qaratilgan holda orqaga

chekinib raqsga tushadi. Orqa chekinish 8 ta sanoqda ijro etiladi.

2-xil harakat ham 8 sanoqda ijro etiladi.

Raqqos ikki qo'lini boshi ustiga, parallel ko'tarib, kaftini bosh tomon pastga qaratib, chap kaftining ustiga, o'ng kafti barmoqlarini qo'yib, oyoqni «g'ajir qo'ndi» uslubida ishlatib (lekin oyoq harakatlarini kuchaytirib), butun tana ikki yonga kuchli tebranib, shahnaning old qismi tomon boradi.

10- harakat:

8 sanoqda raqqos chap qo'lini beldan yuqoriga tirab, o'ng qo'li tirsagini yonga yelkasi barobar ko'tarib, tirsakdan bukiq qo'lining bosh barmog'i bilan osmonga ishora qilib, boshini mag'rur burib, barmog'i uchiga qaragan holda raqsni yakunlaydi.

“Mavrigi”da ishlatiladigan qo‘shimcha harakatlar

“Mavrigi” uzoq davom etadigan marosim raqsi bo‘lganligi uchun yakka raqqos ham, “qur”dagi ishtirokchilar ham almashib turadi. Shuning uchun ham har bir yangi raqs guruhi yangi harakatlar ijro etishga harakat qiladi. Biz quyida “Mavrigi” raqsida ijro etiladigan boshqa harakatlarni ham tavsiflab o‘tamiz.

1-harakat:

Bu harakat odatda raqqos almashganda bajariladi. Oyoqlar harakati “g‘ajir qo‘ndi” uslubida. Bosh mag‘rur ko‘tarilgan, qo‘llar ikki yonga tushirilgan, har ikki sanoqning birinchisida oyoq gavdaga “to‘lg‘anma” harakat qilishga imkon yaratadi, ikkinchi sanog‘ida harakat tugagan hisoblanadi. Bir va ikki sanoqlari orasida bo‘sh qo‘yilgan yelkalar ikki marta tebranma harakat qiladi. Bu harakat 8 sanoqda bajariladi.

2-harakat:

Bu harakat “qobil” deb ataladi. Butun tanaga xokisorlik ifodasi beriladi. Qo‘llar engakdan pastroqda ko‘krak ustida qovushtirilgan. Bilakdan yuqoriga tomon bukilib, qo‘llar barmoqlarining uchi bir-biriga tegib turadi. Bosh old tomonga egilgan. Ko‘zlar yarim yumuq holatda bajariladi. Bu harakat raqsning boshida yoki oxirida ijro qilinsa tik turgan holda, raqs o‘rtasida ijro qilinsa o‘tirgan holda bajariladi.

3-harakat: Oyoq harakati “G‘ajir qo‘ndi” uslubida. Bosh to‘g‘riga qaratilgan. Yuzda ko‘tarinki ifoda. Chap qo‘l tushirilgan holda tirsakdan bukilib, oldinga qaratilgan. Barmoqlar jips holda, kaft yuqoriga qaratilgan. Ayni chog‘da o‘ng yelka ko‘tarilgan, o‘ng qo‘l tirsakdan bukilib ko‘krak gorizontal turadi. O‘ng qo‘l kafti ham yuqoriga qaratilgan holda chap siynaning tagida turadi.

Birinchi 4 ta sanoqda siynani ko'z-ko'z qilayotgandek harakat qilinadi. Keyingi 12 ta sanoqda esa raqqos "qur" bo'ylab aylanib, "qur"dagilarning har biri bilan muloqot qilib, shu harakatni qaytarib, "qur" o'rtasiga qaytib keladi.

4-harakat:

Qomat tik. Chap qo'l yarim doira hosil qilib, yelkadan balandroqda tutiladi. O'ng qo'l esa yarim doira hosil qilib, ko'krak tengi tutiladi. Bu holat go'yo yo'rgaklangan chaqaloqni avaylab ko'tarib turgandek ko'rinishga ega.

Raqqos boshini chapg burib, baland ko'tarilib turgan chap qo'lga termulib turganicha raqsni ijro etadi. Harakatlar muloyim bajariladi.

U birinchi 8 ta sanoqda turgan joyida avval chapdan o'ngga usulga mos aylanib ijro etadi. Ikkinchi 8 ta sanoqda esa o'ngdan chapg qarab turgan joyida bir aylanib bajaradi.

5-harakat:

Bu harakat ikki xil usulda ketma-ket ijro etiladi.

1. Qomat tik holatda. Chap qo'l ko'krak tengi yarim doira hosil qilgan. Raqqos "Qur" bo'ylab aylanib, chap qo'li bilan usulga mos holda chap qo'li bilan o'ng qo'li turgan joyidan nimanidir olib, keng harakat bilan atrofga sochayotgandek harakat qiladi. Bu harakat 8 ta sanoq davomida bajariladi.

(5-a harakat holati)

(5-b harakat holati)

2. Raqqos ikki qo'lini oldinga cho'zganicha ephil harakat qilib, egilib nimanidir chap tomondan olib, yelkasi osha uloqtirgandek harakat qiladi va shu harakat o'ngdan ham qaytariladi. Bu harakat 8 ta sanoq davomida bajariladi.

(5-c harakat holati) (5-d harakat holati)

6-harakat:

O'ng qo'l yelka barobari ko'tarilib, tirsakda pastga tomon bukilib, qo'lning tirsakdan past tanaga parallel holda tutiladi va ko'rsatkich barmoq bilan yerga ishora qilinadi. Ayni chog'da chap qo'l yelka barobari ko'tarilib, tirsakdan yuqoriga qarab bukiladi va ko'rsatkich barmoq osmonga ishora qiladi.

Bu harakat 8 ta sanoqda bajarilib, navbat bilan yerga va osmonga ishora qilinganda chap va o'ng qo'l uchiga qaraladi.

(7-a harakat holati)

(7-b harakat holati)

7-harakat:

O'ng qo'l tirsagi yelka barobari ko'tarilib, qo'l ko'krak bo'ylab kafti pastga qaratilgan holda tutiladi. Chap qo'l pastga tushirilib, tirsakdan pasti tanaga gorizontol holda kaftni yuqori qaratilib, o'ng qo'l kaftidan pastroqda tutilib, harakat qilinadi.

8- harakat.

Raqqos qo'llarini ikki yonga yozib, bilakdan pastga qarab bukib, barmoq uclarini pastga qaratadi va kuy usuliga monand qo'llarini yuqoriga ko'taradi. Bu harakat burgutning parvozini eslatadi. Yuqorida qayd etilgan harakatlardan "Boysun mavrigi" raqsini sahnalashtirishda foydalanish mumkin.

(8-a harakat holati)

(8-b harakat holati)

"Tovoq" raqsi tasviri

1-harakat:

(1-a harakat holati)

(1-b harakat holati)

Sahnaning ikki tomonidan bittadan yigit chiqib, o'rtada uchrashib, yarim doira aylanib, qo'llaridagi tovoqni o'ynatganlaricha "elama" harakat qilib, bir qatorga joylashadilar.

Raqsdan ishtirok etadigan boshqa yigitlar ham bir qatorga tizilib joy oladilar va tovoqlarni pastda va yuqorida "elama" usulida harakatlantiradilar.

Harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

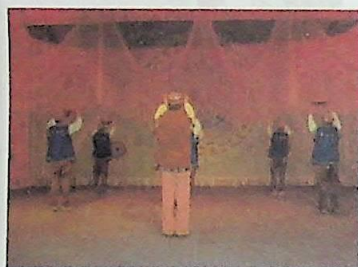
2-harakat:

Yigitlar ikki qator bo'lib, pastda "elama" harakatini ijro etadilar. Yakka raqqos oldinga chiqib shunday harakatni takrorlaydi.

Ikkinchi sanoqda yigitlar joylarida aylanib, tovoqlarni yuqoriga ko'tarib "elama" harakatini bajaradilar. 2- harakat ja'mi 8 ta sanoqda bajariladi.

(2-a harakat holati)

(2-b harakat holati)

3-harakat:

Yigitlar yarim doira shaklida o'tiradilar. Ikki yigit o'rnidan turib sahna markazida bir-biriga yaqinlashadilar va chap qo'lidagi tovoqqa ishora qilib, palov yeyishga taklif qilishadi.

Chordana qurib o'tirgan yigitlar ham palov oshayotgandek harakat ko'rsatadilar. Oldinda tik turgan ikki yigit o'ng qo'lini cho'zib, uzoqdagilarni ham chorlayotgandek ishora qiladi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

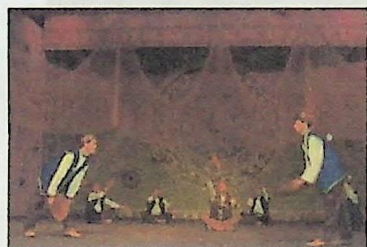
(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4-harakat:

Ikki tik turgan yigit bo'shagan tovoqni bir-birlariga uloqtiradilar. O'rtada o'tirgan yigit esa tovoqni boshi ustida yuqoriga irg'itadi. Igitlar tovoqlarni ushlab olishadi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

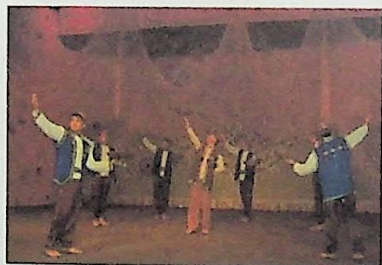
(4-a harakat holati)

(4-b harakat holati)

5- harakat:

Yigitlar o'rinlaridan turadilar. Ikki yigit o'z o'rniga qaytishadi. O'rtadagi yigit o'rnida qoladi. Yigitlar o'ng qo'lini yonga baland uzatib, chap qo'lida tovoqni tagidan tutganicha, barchalari o'rtadagi yigitning atrofida usulga mos aylanadilar.

6-harakat:

Yigitlar davra hosil qilib, barchasi o'ng qo'lini beli ustiga qo'yib, chap qo'lidagi tovoqlarni yon tarafga boshi barobar ko'tarib, oyoqda "irchitma" harakatini bajarib, turgan joylarida aylanishadi.

7-harakat:

Yakka raqqos davra aylanib tovoqlarni bir boshdan yig'a boshlaydi.

Tovoq qo'ldan olingan har bir yigit, qo'llarini baland ko'tarib, kaflarini goh pastga, goh yuqoriga qaratib, "irchitma" oyoq harakati bilan joyida aylanib, raqsga tushadi.

(7-a harakat holati)

(7-b harakat holati)

8-harakat:

Tovoqlarni yig'ishtirib olgan yigit ularning og'irligidan yiqiladigandek bo'lib, davra ichida gandraklay boshlaydi.

Raqqoslar shoshilinch ravishda tovoq ko'tarib turgan yigitga ko'makka keladilar va unga yordam berib, sahnadan olib chiqib ketishi bilan raqs yakunlanadi.

(8-a harakat holati)

(8-b harakat holati)

“D u c h a v a” r a q s i

“Yo‘rg‘a” usulidagi erkakcha raqs. Surnay kuyida ijro etiladi.

Ikki qo‘lda ikkita 40-45 sm uzunlikdagi, diametri 3 sm yog‘och bilan o‘ynaladi. Oyoq harakati erkin usulda va raqs vaziyatiga qarab o‘zgaradi.

Raqs tasviri:

Surnay navosi ostida belbog‘iga ikkita yog‘och qistirilgan raqqos sahnaga kirib keladi va to‘xtab, atrofga qidirinib qaraydi.

1- harakat: “tayyori” usulda ijro etiladi (“Tayyori” harakati “Mavrigi” raqsida ko‘rsatilgan).

Kuyning debochasi boshlanadi. Raqqos turgan joyida faqat oyoqning «irchitma» harakatini bajarib, boshidagi do‘ppini o‘rnatadi, yenglarini shimaradi, belbog‘i va yoqalarini tuzatgandek harakat qiladida, tayoqchalarni qo‘lga oladi. Bu harakatlar 16 ta sanoqda bajariladi.

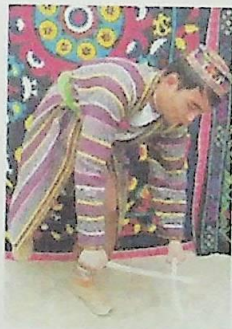
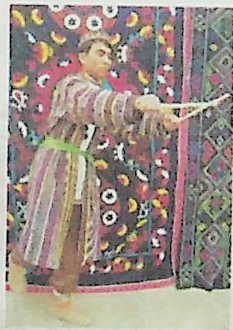
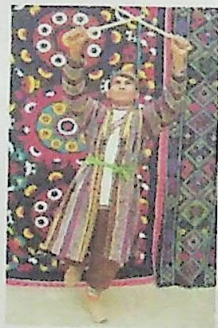
2- harakat:

Raqsning asosiy qismi surnay qo‘shilgandan so‘ng boshlanadi.

Birinchi 4 ta sanoqda qomat tik holatda, qo‘llar bosh ustida ko‘tarilib, butun tana, ayniqsa yelka harakati bilan yog‘ochlar bir-biriga uriladi.

Ikkinchi 4 ta sanoqda qomat old tomonga egilib, yog‘ochlar bir-biriga kuyga mos urilib, yana qomat rostlanadi.

Uchinchi 4 ta sanoqda qomat chap tomonga egilib, yog‘ochlar kuyga monand bir-biriga urilib, yana qomat tiklanadi.

(2-a harakat holati)

(2-b harakat holati)

(2-c harakat holati)

To‘rtinchi 4 ta sanoqda qomat o‘ng tomonga egilib, yog‘ochlar usulga

mos holda bir-biriga urilib, qad rostlanadi.

Bu harakatlar 16 sanoqda ijro etiladi. Ijro davomida bosh va tana kuyga mos to'lg'anadi.

3-harakat:

Raqqos qomatini oldinga yarim egib, pastdan yuqoriga va yuqoridan pastga yog'ochlarni bir-biriga urib, davrani aylanib chiqadi.

4-harakat:

Raqqos tik turganicha 16 sanoqda aylanib, yog'och urishtirib, chap tomondan boshlab, turgan joyida aylanadi.

5-harakat:

Raqqos baland sakrab tizzalari bilan qo'nadi. Shundan so'ng:

birinchi 4 ta sanoqda chapga, ikkinchi 4 sanoqda o'ngga, uchinchi 4 sanoqda oldga egilib yog'ochlarni bir-biriga uradi;

to'rtinchi 4 sanoqda orqaga chalgancha tashlab, boshi ustida yog'ochlarni bir-biriga urib o'ynaydi. Bu harakatlar jami 16 sanoqda bajariladi.

(5-a harakat holati)

(5-b harakat holati)

6-harakat:

Raqqos chap oyog'ini tizza bo'yi ko'tarib, o'ng oyog'ida sahnaning chap tomoniga yonlama sakrab yurganicha 8 ta sanoqda yog'ochlarni tizzasi ostida urishtiradi va yana 8 ta sanoqda o'ng oyog'ini ko'tarib, chap oyog'ida kuyga mos sakrab, o'ng oyog'i tizzalari ostiga yog'ochni urishtiradi.

7- harakat: Rasm qani? Raqqos qomatini orqaga tashlab 8 ta sanoqda boshi ustida yog'ochlarni urishtirib chekinadi. Yana 8 ta sanoqda oldinga egilib, boshi ustida yog'ochlarni urishtirib sahna oldiga chiqadi. 16 ta sanoq tugagach raqqos qomatini keskin rostlaydi va doyraning "bak-bum-bak" degan uch zarbasida boshi uzra yog'ochni uch marta urishtirib, tik qotganicha raqsga yakun yasaydi.

“Chorqars” raqsi

Bu raqs “Askarcha” deb ham atalib, biz yuqorida tasvirlagan Surxon-Boysun raqslaridan ancha farq qiladi. Boysuncha erkak raqslarning deyarli barchasida gavda juda erkin tutilib, “tebranma”, “to'lg'anma” harakatlar bilan ijro etilsa, “Chorqars” raqsida bu harakatlarga mutlaqo ruxsat berilmaydi. Qo'l va oyoqda ham “silsila”, “irchitma”, “siltama” harakatlari bajarilmaydi. Raqs intizomli askardek sipo va kiborona ijro etiladi.

“Chorqars” raqsi bitta yoki ikkita doyra jo'rligida ijro etiladi. Doyraning “Bum-baka bumm-bak, bak-baka bumm-bak” usuli butun o'yin davomida bir xil chalinib turadi.

Bu raqsdan oyoq harakati ham bir xil bo'ladi. O'ng oyoq tizza bo'yi to'g'ri ko'tarilib, usulga monand yerga qattiqroq qo'yilgandan so'ng, chap oyoq pastgina ko'tarilib oldinga qadam qo'yiladi. Oyoq harakati ham raqs davomida o'zgarmaydi.

1-harakat:

Raqqos qomatini tik tutib ikki qo'lini beliga tiragan holda yelkalarini doyra zarbiga monand silkitib boshni o'ngga kiborona burib, o'ng yoni bilan qadam qo'yanicha sahnaga chiqib keladi.

Bu holat 16 ta sanoqda bajariladi.

2-harakat:

Qomat tik tutiladi. Qo'llar ikki yonga yelka bo'yi yoziladi, kaftlar bilakdan bukilib, barmoq uchlari yerga qaratiladi. Raqqos kuyga monand qadamlab sahnaning old qismiga keladi. Bu harakat ham 16 ta sanoqda bajariladi.

3-harakat:

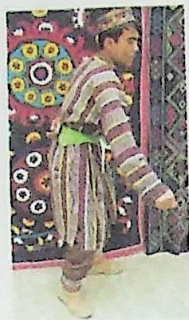
Qomat tik. Qo'llar kaftlari yuqoriga qaratilgan holda oldinga to'g'ri uzatilgan. Kuyga monand kaftlar goh yuqoriga, goh pastga qaratilib, raqqos orqaga chekinib, sahna o'rtasiga boradi. Bu harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

4-harakat:

Qomat sal orqaga tortilgan. Ikki qo'l oldinga cho'zilib, tirsakdan yuqori tomonga bukilib, ikki qo'l ham musht tugilib, raqqosning ko'zi barobarida tutilgan holda raqqos turgan joyida o'ngga bir marta, chapga bir marta aylanadi. Bu harakat 16 sanoqda bajariladi.

5- harakat:

Qomat tik. Chap qo'l chaproq oldinga baland uzatilgan, kaftlar ochiq. O'ng qo'l yuqoriga zarba berish uchun tayyordek uzatilgan. Go'yo himoyalanish va hujumga o'tishga tayyordek kayfiyatda raqqos sahnada bir davra aylanib chiqadi. Bu harakat ham 16 ta sanoqda bajariladi.

(5-a harakat holati)

(5-b harakat holati)

6- harakat:

Raqqos qo'llarini tirsakkacha tanaga yopishtirib, bilaklarini to'g'ri oldinga kaftlar ochiq holda uzatib, to'g'riga tik qarab harakatlanadi.

7- harakat:

Raqs avji. Bu holat bir-biridan mustaqil ikki harakatdan iborat bo'lib, 16 ta sanoqda ijro etiladi.

1. Gavdani chapga qiya tutib, o'ng qo'lni yonga balandga uzatib, kaftni pastga qaratib, chap qo'lni yonga pastga uzatib, o'ng oyoq tizzasini bukmadan diagonal bo'ylab oldinga qarab harakat qilinadi.

2. Harakat tugagan joydan oldingi harakatni chap tomon bilan bajarib, diagonal bo'ylab ortga chekiniladi.

8-harakat:

Raqqos ikki qo'lini boshi uzra g'oliblardek baland ko'tarib, 8 ta sanoqda sahna oldiga keladi va yerga chap tizzada cho'kib o'tirganicha qo'lini ko'ksiga qo'yib, ta'zim qiladi. Raqs yakunlanadi.

"Pich o q" raqsi

Bu raqs Surxon vohasining eng jangovar erkaklar raqsi hisoblanadi. Surnay hamda yakka doyrada etiladi.

1-harakat:

Belbog'ida ikkita pichoq qistirib, ikki qo'lida yana bittadan pichoqni tutib, qo'lini baland ko'targanicha raqqos sahnaga chopib kiradi va sahna markazida baland sakrab, tizzasiga o'tiradi.

(1-a harakat holati)

(1-b harakat holati)

2-harakat:

Raqqos usulga monand tebranganicha qo'llaridagi ikkita pichoqni ikki yonga yerga tik qadaydi. Avval belbog'idagi ikkita pichoqni, so'ngra yerga qadalgan pichoqlarni olib, har ikkita pichoqning tig'ini tashqariga qaratib, pichoq dastalarini birlashtirib, ikki qo'li bilan ushlaydi va boshi ustida qo'llarini ikki marta aylantirib o'rnidan turadi.

3-harakat: Raqqos qomatini chapga egib, o'ng qo'lini baland tutib, chap qo'lini pastga yonga tutganicha usulga mos holda o'ng qo'li bilan aylanma harakat qilib davrani aylanib chiqadi. Harakat davomida pichoqlar raqqos tanasiga xavf tug'diradigan darajada yaqin tutiladi.

(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4-harakat:

Raqqos sahna o'rtasida to'xtab, pichoqli qo'llarini to'g'riga tutib, usulga monand navbat bilan pichoqni chap va o'ng yuzi oldidan yelka orti tomon harakatlantirib, turgan joyida bir aylanadi.

5-harakat: Raqqos ikki qo'lini oldinga cho'zib, pichoqlarni urishtirganicha avval o'ng, keyin chap tomonga yonlama harakat qiladi va sahna markazida to'xtaydi.

(5-a harakat holati)

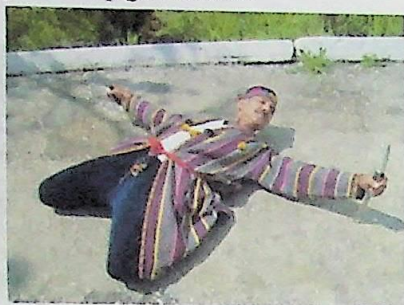
(5-b harakat holati)

6-harakat:

Raqqos baland sakrab sahnaga tiz cho'kib o'tirib, pichoqni boshi ustida o'ynatadi va orqaga yotib raqsga tushadi.

(6-a harakat holati)

(6-b harakat holati)

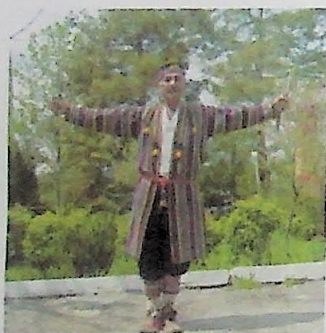

7-harakat:

Raqqos o'rnidan turib, pichoqlarni oldinga o'qtalغانicha harakatlantirib katta davra bo'ylab raqsga tushib aylanadi va sahna markaziga keladi.

8-harakat:

Raqqos ikki qo'lini yelka barobari ikki yonga yozib, sahnaning old qismiga qarab yuradi va baland sakrash orqali tizzalariga o'tirib raqsni yakunlaydi.

(8-a harakat holati)

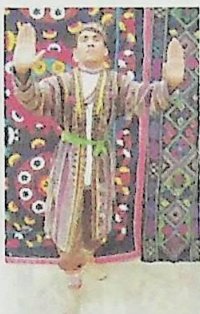

(8-b harakat holati)

“Ya q q u – ya q” r a q s i

Bu raqs tuzilishidan xuddi “Mavrigi” raqsiga o‘xshab ketadi. U “qur” o‘rtasida bir-biri bilan raqobat qilayotgan ikkita raqqos tomonidan ijro etiladi. “Qur”da 7 nafar kishi ishtirok etadi. Bu raqsdan farqli ravishda “qur”dagilar faol ishtirok etadilar. Bu raqs ham raqqoslar va ishtirokchilar almashishi hisobiga uzoq davom etishi mumkin.

“Yaqu-yaq” raqsi faqat Boysun tumani hududiga mansub. Surxondaryo viloyatining boshqa biror joyida bu raqs ijro etilmaydi.

1-harakat:

8 ta doyra usulida ikkita raqqos yigit sahnaning ikki tomonidan ikki qo‘li orqa tomonga uzatilgan, qomat old tomonga yarim egilgan, xuddi “janjalga tayyor” kayfiyatda kirib keladilar.

Raqqoslarning oyoq harakati o‘ziga xos, o‘ng oyoq bukilmagan holda oldinga 30 santimetr ko‘tarilgan, chap oyoq yerdan ozgina ko‘tarilib, xuddi sudrab yurayotgandek qadamlaydi. O‘ng oyoq yerga to‘g‘ri va qattiq urib harakatlanadi. Bu usulni “Yalpoq oyoq” deb nomlaganlar. Oyoq harakati raqs davomida deyarli o‘zgarmaydi.

2-harakat:

Raqqoslar sahna o‘rtasida uchrashadilar. Qomatni biroz bukib, qo‘llari orqaga uzatilganicha, boshlarini yaqin tutib, bir-birlariga qahrli termulib, 8 ta sanoqda o‘z o‘qlari atrofidan aylanadilar.

3-harakat:

Raqqoslar ikki tomonga ketib, yuzlarini tomoshabinlar tomon qaratib, “tayyora” harakatlarini ijro etadilar (“Tayyora” harakati “Boysun mavrigi” raqsi tasvirida berilgan), ya‘ni 8 ta sanoqda boshlaridagi do‘ppilarini joylashtirib qo‘ndiradilar,

qo'llarining yengini shimaradilar.

Raqqoslar "tayyora" harakatini bajarayotganlarida sahnaga 7 nafar "qur" ishtirokchilari kirib keladi va ularning atrofida yarim doira shaklida joylashadi.

4-harakat:

Kuy boshlanadi. Raqqoslar ikki qo'llarini tirsakdan bukib, kaftlari ochiq holda 8 ta sanoqda oldinga qarab yuradilar va kuy uslubiga mos ravishda qo'llarini bir oldinga, bir orqaga tortib harakatlanadilar va yana 8 ta sanoqda chapdagi raqqos "qur"ning o'ng tarafiga, o'ngdagi raqqos "qur"ning chap tomoniga yaqinlashadi.

5-harakat: Raqqoslar qomatini egibroq, qo'llarini yarim uzatib, chap qo'li kaftini yuqoriga, balandroqda turgan o'ng qo'lining kaftini pastga qaratib, "qur" bo'ylab aylanib, har bir qurdagi kishi bilan muloqot qiladi.

"Qur"dagilar ham uning harakatini qaytarib, qayta-qayta "yaqu-yaq" deb xitob qiladilar. Raqqoslar 16 ta sanoqda "qur"ni aylanib kelib, yana sahna o'rtasida uchrashadilar. "Qur"dagilar ikki tizzaga cho'kib o'tiradilar.

6-harakat:

Raqqoslar ikki tomonda turib, qo'llari kaftini oldinga qarata tepaga ko'targanlaricha, kuyga monand qo'llarini yuqoriga siltab uzatib, 8 ta sanoqda har biri turgan joyida aylanadi.

7-harakat:

Raqqoslar bir-biriga teskari ikki yon tomonga o'girilib, bir-birlariga yaqinroq kelib, ikki tomonga qaraganlaricha tiz cho'kib o'tiradilar. Qo'llarini yonga yarim yozib, qo'llari bilan "siltama" harakat qilib oldin chap, keyin o'ng, so'ngra oldinga, oxirida esa orqaga egiladilar. Bu harakatlar 16 ta sanoqda bajariladi. "Qur"dagilar o'rinlaridan turib, o'tirib o'ynayotgan ikki raqqosning yoniga kelib, qiyqiriqlar bilan dalda beradilar.

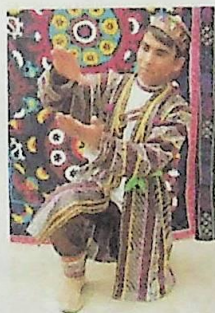
8-harakat:

Raqqoslar o'rinlaridan turadilar. "Qur"dagilar esa orqa bilan chekinadilar. Har ikki raqqos qo'llarini yelka barobar ko'tarib, tirsakdan pastini shalviratib pastga qaratib, ikki tovonlarining qirrasi bilan kuyga monand qadam qo'yib, ikki yonga tarozi pallasiday lapanglab, butun tanasini tebratib, qo'llarini jonsizdek shalviratgan holda "qur"dagi kishilar bilan bir-bir muloqot qilib "qur"ni aylanib chiqadilar va sahna markaziga keladilar.

9-harakat:

Raqqoslar sahna markazida sakrab, yerga tizza bilan o'tiradilar. "Qur"dagilar yopirilib raqqoslar yoniga keladi. Raqqoslar qo'llarini o'ng tanaga balandda, chap qo'llarini pastda tutib, kaftlarini ostin-ustun qilishib, bir-birlari bilan muloqot qiladilar. Bu davrda tana kuyga monand tebranib turadi. Bu harakatlar ham 16 ta sanoqda bajariladi.

10-harakat:

Raqqoslar yerga chordana qurib o'tirishadi va o'tirgan holatda qo'llarini ikki yonga yoyib old tomonga juda egilib, yuzlarini tomoshabinga qaratgan holda yelkalarini tebratib raqsga tushadilar.

11-harakat:

Kuy naqorati boshlanganda raqqoslar o'rinlaridan sapchib turadilar va qo'llarini oldinga cho'zib "siltama" harakat bilan sekin oldinga yuradilar. "Qur"dagilar bir qator tizilib, ikki bo'linib raqqoslarning o'ngida turadilar va raqqoslarning harakatlarini takrorlaydilar.

12-harakat:

Raqqoslar "qur"dagilar orasidan oldinroqqa chiqib, qo'llarini yelka bo'yi ko'tarib, "Yacqu-yaq" degan xitobni qayta-qayta aytganlaricha, qo'llari ko'tarilgan holda raqsni yakunlaydilar.

"U f o' - j a q a l a" r a q s i

Bu raqs ham davra raqslari turkumiga kirib, «jazava» usulida ijro etiladi. Odatda bu raqs «Yacqu-yaq» o'yinining tugashi bilan xuddi uning davomidek boshlanadi. Shuning uchun ham bu o'yinning «Tayyora» qismi juda qisqa bo'lib, terma-qo'shiq bilan birga raqsning asosiy harakatlari ham boshlanadi. Bu raqs epchil ijro etilganligi sababli, raqqos va "qur"dagi ishtirokchilar tez-tez almashib turadilar.

Bu raqsda ham oyoq harakati o'ziga xos bo'lib, kuy usuliga monand o'ng oyoq tizzadan bukilib baland ko'tariladi, chap oyoq esa pastgina ko'tarilib siljima harakat qiladi. Bu harakat har ikki oyoq uchun bir paytda bajariladi. Harakat yuqoriga yengil sakrash yo'li bilan bajarilganligi bois bu harakatni "irchitma" deb nomlaganlar.

Raqsda qo'l erkin harakatlantiriladi. Butun tana goh tarang, goh erkin qo'yilgan holda ishlatiladi. Gavda deyarli butun raqs davomida tebranma, to'lg'anma harakatda bo'ladi. Bosh ham o'yin harakatlariga mos tebranma harakat qilib turadi.

1-harakat: “Tayyora” (bu harakat tasviri “Mavrigi” tasvirida ko‘rsatib berilgan).

2-harakat: Raqqos bosh va tanani doyra zarbiga monand “to‘lg‘ama” harakat qildirib, o‘ng qo‘lini baland ko‘tarib, ko‘rsatkich barmog‘i bilan osmonga ishora qilib, chap qo‘lini ko‘krak tengi o‘ng yelka tomon cho‘zib, ko‘rsatkich barmog‘i bilan o‘ng tomonni ko‘rsatib har ikki sanoqda goh o‘ng, goh chap tomonga ishora qilib raqsni ijro etadi. Qo‘llar tepaga ko‘tarilgan paytda kaftlar usulga monand “burama” harakat qiladi. Harakatlar 16 ta sanoqda bajariladi.

(2-a harakat holati)

(2-b harakat holati)

3-harakat:

Qo‘shiq naqorati boshlanadi. “Um-ufo‘, umm-jaqala” misrasi 4 marta aytiladi. Raqqos “qur” bo‘ylab harakatlanib, qo‘llarini oldinga uzatganicha egilib, yerga ishora qiladi va kuyga monand qomatini rostlab, qo‘llari bilan osmonga ishora qiladi.

(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4-harakat:

Qomat tik. Qo'l tirsakdan bukilib, kaftlar raqqosning yuziga qaratiladi. Har ikki sanoqda tanani goh o'ng tomonga, goh chap tomonga burib, raqqos qo'llarining ochiq kaftiga xuddi oynaga qarayotgandek harakat qiladi. Bu harakatlar 8 sanoqda bajariladi.

5-harakat:

Musiqaviy pauza. Raqqos ikki sanoqda ikki qo'lini boshi darajasida ko'tarib, peshonasi oldida bilakdan pastga qaratib, shalvirab turgan barmoqlarini kuyga monand tebratadi. Keyingi ikki sanoqda qo'llarini boshidan baland ko'tarib, yana kaftlarini behol silkiydi. Bu harakatlar raqqos "qur" bo'ylab aylanayotganda 16 ta sanoqda bajarilib, raqqos sahna markaziga keladi.

6- harakat: Raqqos qo'llarini tirsakkacha tanasiga tekizib, tirsakni bukilib qo'lini oldinga uzatib turadi. Qo'l barmoqlari xuddi olma ushlab turgandek holatda bo'ladi. Har 2 ta sanoqda oldin o'ng qo'lidagi "olma"ni o'ng tomonga, keyingi 2 ta sanoqda chap qo'lidagi "olma"ni chap tomonga yelka osha iring'itganday harakat qiladi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

(6-a harakat holati)

(6-b harakat holati)

7-harakat:

Qomat tik tutiladi. Raqqosning ikki qo'li yelka barobari ko'tarilgan, kaftlari osmonga qaratilgan. Kuy usuliga monand "qur" oldidan aylanib, qo'lini osmon tomon "siltama" harakat qildirib raqsga tushadi. Bu harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

8-harakat:

Raqqos tizzalab o'tiradi. Ikki qo'l tirsagini tanaga bosib, qo'llarini kaftlari yuqoriga qaratilgan. O'ng qo'l balandroqda, chap qo'l pastroqda tutilgan va aynan shu harakat chapdan ham bajariladi. Butun tana bilan "to'lg'anma" harakatda raqs ijro etiladi.

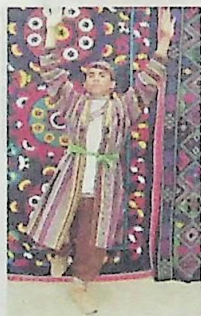
(8-a harakat holati)

(8-b harakat holati)

9-harakat:

Kuyning oxirgi naqorati boshlanadi. Raqqos sapchib o'rnidan turadi. Ikki qo'lini baland ko'tarib, butun tanasini tebratib, baland-baland sakrab turgan joyida aylanadi va aylanishdan to'xtab, tomoshabinlarga qaragan holda ikki sanoqda ikki marta sakrab, qo'llari ko'tarilganicha raqsni yakunlaydi.

“Saman ot” chavandozlarraqsi

1-harakat:

Yigitlar o'ng qo'lida qamchini tutib, chap qo'li musht holida oldinga uzatilgan holatda oyoq bilan “depsinma” usulida tez harakat qiladi. Qamchini pastga-yuqoriga

silkitib ot chopish harakatini bajaradilar. Bu harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

2-harakat:

Yigitlar ot chopish harakatini o'ng-chap yonga siljib bajaradilar.

Qizlar esa yelpish harakatini kaftlari bilan bajarib, chap-o'ng yonga qo'llarini uzatib, harakat qiladilar.

Bu harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

3-harakat:

Qizlar orqa qatorga borib, yonma-yon tizilib turadilar va ot chopish harakatini bajaradilar.

4-harakat:

Yigitlar qo'llari bilan do'mbira chertayotgandek harakat bajarib, avval o'ng, keyin chapga baland sakrab raqsga tushadilar. Bu harakat 4 ta sanoqda 4 marta bajariladi.

Orqadagi qizlar joylarida turib “bilak sindi” do'mbira chalish harakatini 4 marta 8 ta sanoqda bajaradilar.

5-harakat:

Yigitlar sakrab ikki tizzaga o'tirishadi va do'mbira chalish harakatini chapdan o'ngga, o'ngdan chapga bajaradilar.

Bu harakat 4 ta sanoqda 2 marta bajariladi.

6-harakat:

Yigitlar orqaga o'tishadi, raqqosa qizlar juft bo'lishib, changqo'biz chalayotgandek harakat bilan sahna oldi tomon yurib kelishadi. Bu harakat 16 ta sanoqda 4 marta bajariladi. Qizlar changqo'biz chalish harakatini ijro etayotib, turgan joylarida bir marta aylanadilar. Orqa qatordagi yigitlar esa boshlari ustida o'ng qo'llari bilan qamchini ko'tarib aylantirishadi. Bu harakatlarni 8 ta sanoqda bajariladi

(6-a harakat holati)

(6-b harakat holati)

7-harakat:

Raqqosa qizlar bir-biriga ro'para turgan holda qo'llari bilan bir qarsak uradilar, keyin ikki yonga qo'llarini yelka barobari yoyib, bir-biriga

intilgandek harakatni avval ichkari tomon, keyin tashqari tomonga qarata bajarishadi. So'ngra qo'lni yoyib, ikki marta aylanib olishadi. Harakat 4 sanoqda 2 marta takrorlanadi.

Yigitlar orqada turib 8 ta sanoqda qo'llari bilan pastdan olib, yuqoriga igr'itish harakatini bajaradilar.

8-harakat:

Yigit va qizlar juft-juft holda ro'para turadilar. Bunda yigitlar chap qo'llari bilan qamchini ushlab, qizlar o'ng qo'lda uyalish harakatini bajarishadi.

9-harakat:

Qizlar yuzlarini qo'llari bilan pana qilgan holda "uyalish" harakatini bajaradilar. Yigitlar esa o'ng qo'l kaftlarini ochgan holda qizlar tomon ishora

qilgach, yuqoriga yonga tomon ko'tarib, osmonga ishora qiladilar va turgan joylarida aylanib oladilar. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

10-harakat:

Yigit va qizlar boshlarini yaqinlashtirib, qizlar etaklarini yonga tortib, yigitlar qo'llarini ikki yonga uzatishib, davra bo'ylab aylanishadi. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

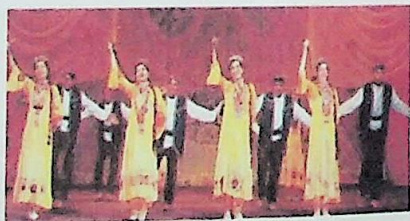
11-harakat:

Qizlar va yigitlar juft-juft holda oyoq uchida o'tirgancha qo'l ushlashadi. Qizlar yigitlarga suv sepayotgandek harakat qilishadi. Yigitlar esa o'ng qo'llaridagi

qamchini boshlari ustida tahdidli ko'tarib turishadi.

12-harakat:

Raqqosalar bir o'ram sochlarini o'ng qo'llari bilan ushlab, bosh ustida ko'tarib, jamalakni aylantirgan tarzda o'z joyida ikki marta chap tomondan aylanib olishadi. Bu harakat 8 ta sanoqda ikki marta bajariladi. Yigitlar esa orqada qo'llarini yoyganlaricha depsinib turadilar.

13-harakat: Qizlar har ikki qo'ldagi jamalaklarini boshlari ustida aylantirib turadilar. Yigitlar orqada qo'llarini ikki yonga yoyganlaricha, deysinma harakatni davom ettirishadi.

14-harakat:

Raqqosa qizlar kuyga monand ikki qo'llari bilan "yengni yelpish" harakatini bajarib turadilar. Yigitlar orqada ikki kaftlari bilan yerdan nimanidir olib, osmonga irg'itayotgandek

harakat qiladilar. Raqqosalar raqsni davom ettirib "mo'ralash" harakatini bajaradilar. Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

15-harakat:

Qizlar o'ngdan bir marta aylanib olgach, qo'llari yuqorida, kaftlari tepaga qaratilgan holda yigitlarga qarab tek qotib turishadi.

Yigitlar qo'llar yoyilgan holatda sakrab, bir oyoqlarida tiz cho'kadilar va raqs yakunlanadi.

“Yosh podachilar” raqsi

1-harakat:

Yigitlar qoʻlda tayoqlarni tutgan holda sahnada ikki qator diagonalni hosil qiladilar. Yigitlar tayoqlarini yelkaga qoʻyadilar. Qizlar yigitlarning orasida turib, ikki qoʻl bilan tayoq uchlarini ushlab, musiqa usuliga mos harakat qiladilar. Bu

harakat 16 ta sanoqda bajariladi.

2-harakat:

Yigit va qizlar juft–juft boʻlib, markazdan tomoshabinga qarab diagonal boʻylab harakat qilish jarayonida bir martadan aylanib olganlaricha yana diagonal shaklini oladilar. Harakatlar 16 ta sanoqda ijro etiladi.

3-harakat:

Yigitlar va qizlar oraliqdan birma-bir ajralib chiqib, sahna boʻyiga 4 ta qatorga tizilishadi. Yigitlar tayoqlarini ikki qoʻllab ushlaganicha pastga “elama” harakatini, qizlar ham shu harakatni bajaradilar.

Barcha ishtirokchilar qomatni rostlab, “elama” harakatini balandda bajaradilar. Bu harakatni yigitlar turgan joyida, qizlar esa joyida aylanib bajarishadi. Bu harakatlar 16 ta sanoqda bajariladi.

(3-a harakat holati)

(3-b harakat holati)

4-harakat:

Qizlar chap yonga biroz egilib qo'llarini chap yonga tepaga qarab uzatadilar.

Yigitlar esa tayoqlarini ikki qo'llab ushlab, chap va o'ngga ikki martadan tayoq uchini sahnaga uradilar. Qizlar va yigitlar joyini o'zgartirib, qizlar qo'llarini o'ng yonga pastga qaratib, yigitlar esa chap tomonga qarab, yana tayoq uchlarini yerga urib harakatni bajarishadi. Bu harakatlar 16 ta sanoqda bajariladi.

(4-a harakat holati)

(4-b harakat holati)

5-harakat:

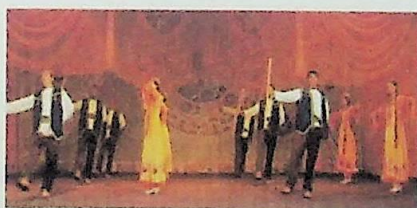
Qizlar yonbosh bo'lib, chap qo'llarini bellariga yaqin tutib, kaftlarini yuqoriga qaratadilar va o'ng qo'l balandga yo'naltirilib, "mo'ralash" harakatini bajaradilar.

Yigitlar tomoshabin tomonga qaragan holda o'ng qo'ldagi tayoqlarini o'rtasidan ushlab yonga uzatib, oyoqni oldinga uzatib, tizzalarini bukmasdan oqsoqlangandek harakat qiladilar.

Qizlar yigitlarning atrofida aylanib, qo'llarini almashtirib, harakatlarni uch marta 12 ta sanoqda ijro qiladilar.

(5-a harakat holati)

(5-b harakat holati)

6-harakat: Yigitlar tayoqlarni ikki tarafidan tutib doyra "uchmachoq" hosil qiladilar. Qizlar "uchmachoq"qa o'tirib, yigitlarning qo'lidan ushlab, yigitlar "uchmachoq" bo'yicha aylanma harakat qiladilar.

Bu harakatlar 8 ta sanoqda bajariladi.

7-harakat:

Yigitlar "uchmachoq"ni buzib ikki qator bo'linadilar va tayoqlarining ikki uchidan ushlab, tik turganlaricha "elama" harakatini pastda bajaradilar. Qizlar qo'llarini yuqoriga ko'tarib, chap qo'l kaftiga o'ng qo'l kafti orqasi bilan urib usul berishadi.

Yigitlar aylanib "elama" harakatini yuqorida bajarishadi, qizlar esa qo'llarini tanaga yaqin tutib, "to'lg'ama" harakatini bajarishadi. Bu harakatlar 16 ta sanoqda bajariladi.

(7-a harakat holati)

(7-b harakat holati)

Zevari xalq raqslari va aytimlari

Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumanidagi "Zevari" folklor xalq etnografik havaskorlik to'garagi 1979 yilda tashkil etilgan. Dastlab to'garak a'zolari Dashnobod qishlog'ida o'tadigan Navro'z sayllari, bayram tantanalarda ishtirok etib kelgan. 43-sonli va 45-sonli maktablar negizida 1983 yilda Ibroyim Safarov, Abdurauf Aminov boshchiligidagi "Zevari" ansambli tashkil etilgan. Jamoatchilik asosida faoliyat yuritib kelgan ansambl Samarqand shahrida o'tgan "Marhabo talantlar" festivalidagi ishtirokidan so'ng, kolxoz rahbariyati yordami bilan oddiy kolxoz ishchilari, o'qituvchilar, uy bekalari kabi iqtidor egalari jalb etilib

katta ansambl tashkil etilgan. Keyinchalik madaniyat o'yi direktori Ismoil Ashurov, baletmeystr Abdurahmon Yo'ldoshevlarining sayi xarakatlari bilan tuman madaniyat bo'limi tasarrufiga o'tkazilgan. Qo'shni davlatlarda bo'lib o'tgan xalq folklor etnografik ansamblar festivallarda qatnashib nufuzli o'rinlarni egallagashi natijasida 1994 yilda "Zevari" xalq ansambli maqomi berilgan. Mamadali Qurbonov, Abdisalim Xolov, Nabixon Umidov, Shonazar Xaydarov, Xolmirza Qorayev, Guljaxon Aliyeva, Muqaddas va Chinnigul opa kabi ko'plab havaskorlar elga madaniy xizmat qilib kelishgan. Ansambl faoliyatini rivojlantirishda Bo'ston madaniyat aholi dam olish markazi rahbari Abduraim Tursunovning xizmatlari katta bo'lgan. Uning muallifligidagi "Xayyo xuy", "Cho'p qoshiq", "Yog'och tovoq", "Girdacha" va shu kabi ko'plab qo'shiqlari hamon ijro etilib kelinadi.

Surxon folklor raqslari hech qaysi voha yoki vodiya takrorlanmas raqslardir. Milliy dashnobot raqslari qadim zamondan mavjud. Aytishuvlar bilan ijro etiladigan raqslardan "naqshi o'yini", "gul o'yini" shular jumlasidandir. Masalan: bir kishi boshiga guldin yasalgan chambarakni kiyganidanoq aytishuv boshlanadi. Yigitlar ikki tomonga yoki istalgan har tomonga bo'linadi. Surxoncha ritmga bir oyog'i bilan oqsatma yoki cho'loqcha harakat bilan har tomonga karab, qo'llari bilan xuddi boshidagi ulkan savatni ushlab turgandek, keng davrada barmoqlarini hilpiratib, keyin go'yo bosh uzra turgan ulkan savatni aylantirgandek raqs ijro etiladi.

Birinchi tomon: Chumchug'im chirillaydi, qanoti pirillaydi,
yoringa boray desan, xuppagi g'irillaydi, bas-bas-bas.

Ikkinchi tomon: O'rdak suzar suzilib, dumi qolar uzulib,
Har kimning yori ketsa, ko'ngli qolar uzulib, bas-bas-bas.

Surnay cholg'usi bilan dashnabod xalqi ko'p ijod qilgan. Masalan Kelmani shoir musiqalar bastalagan va qo'shiqlar to'qigan. 1953 yil Sharif aka Djurayev tomonidan notaga olingan qadim qadimdan shu kuy chalinib kelgan. Bu kuyini dashnabodning yoshu qarisi o'ynab keladi. Dashnabod mavrigi o'yini qo'shni Tojikistonning Qoratog', Xisor vodiysi aholisi bilan yaqin muloqotda bo'lish ta'siri natijasida qorishib ketgan. Dashnabod mavrigisida asosan raqs xarakatlari uzib olish ishorasi bilan o'ynaladi. Dastlab xar bir raqqos yenglarini shimarib, sekin qo'llar tayyorlanib, o'z

o'ljasi tashlanayotgan qoplondek bir birini kuzatadi. Birdan barmoqlar changali ochilib, ikki tomonga uzala yoyilgan o'ng qo'l, keyin chap qo'l doira usuliga qo'lini cho'zib "uzib olish" harakatini bir biriga qaratib takrorlaydi. Uzib olish harakatining ma'nosi -bu har bir dashnobod yigiti o'zi ushlagan joyini yulib olishi, bir ishini oxirigacha albatta yetkazishi, ya'ni maromiga yetkazib bajarishi, yoki o'rgangan xunarini maromiga yetkazib, oxirigacha o'zlashtirishi kabi ma'nolarini bergan. Bu raqs harakatini yigitlar mag'rurlik, o'ziga xos boshqacha g'urur bilan ijro etishgan. Xar bir yigit o'zini shu raqsni o'ynashga loyiq va munosib deb bilishgan.

"Dashnobod" milliy etnografik xalq ansamblining bugungi kundagi repertuarida milliy "Kaptar uchdi" raqsi, "Hakkalakam" raqsi bor.

"Kaptar uchdi" raqsini tarifi:-qadimda ota bobolar o'ynab kelgan raqs bo'lib, qush ko'rinishida ijro etilgan.

Dastlabki harakatlar: chap oyoq bir oz orqada, o'ng oyoq chap oyoqdan yarim qadam oldinda. O'ng oyoq goh chapga, goh o'ngga soat millari yo'nalishida harakatlanadi. Ikkala qo'llar qanot kabi keng yoyilib parvoz qilayotgan qushdek harakatlanadi, qo'llar qanot kabi xilpiraydi, ya'ni qanot qoqiladi. Gavda goh o'ngga, goh chap tomonga qarab qanot qoqilib ijro etiladi.

"Hakkalakam" raqsini tarifi:- ushbu raqs to'y va marosimlarda, xalq sayllarida, asosan katta tantanalarda yigitlar tomonidan ijro etiladi.

Xakkalakam raqsining ijro etilishi:- bir oyoq tizzadan to'liq bukiladi, ikkinchi oyoq siltama harakat bilan sakrab turib kuy ritmiga jo'r bo'ladi. Bu oddiy folklor harakat bo'lib, ritmga faqat bitta oyoq tushishiga e'tibor berish kerak. Qo'llar qanot kabi keng yoyilib, qo'l kaftlari tik xolatda tashqariga qarab turadi va barmoqlar siltanib oyoq ritmiga jo'r holatda siltab qo'yiladi, goh o'ngga, goh chapga qarab kaptar uchdi raqsdek ijro etiladi.

"Uxumta" raqsini tarifi:-mazkur raqs juda qadimgi raqs bo'lib musiqa asboblari (doira, nog'ora, karnay-surnay) bo'lmagan davrlarda og'izda ijro etilib raqs tushishgan. "Uxumta" raqsi erkaklar va ayollar tomonidan ijro etilgan. Tomoq bilan "exe- xt, xixi- xim, exe- ixm- xixi-xim" deya tovush chiqarib raqsga tushilgan. Asosiy harakat bilaklarning

harakatlanishi bo'lganligi sababli bilak raqsi deb ham xisoblanadi.

Raqsning ijro etilishi:- dastlab barmoqlar yig'ilib bosh barmoq yuqoriga ko'tarilib turadi (barmoqlarda zo'r kursatgich belgisini ifoda etgandek) bilaklar yarim aylanib tuxtaydi, yana bosh ko'rsatgich barmoq pastga tushib yana yarim aylanib tuxtaydi. "ixi- xm, ixi -xm, exi -xt, ixi-xm" tovushning ritmida bilak yarim aylanib raqs ijro etilgan.

Munchoq raqsi ta'rifi:- Surxon ayollarining gardixazina, xapabandon, jaxakbandon, sitora kabi taqinchoqlari hamon saqlanib qolingani va ushbu munchoqlar yordamida raqs elementlari ishlatilib raqsga tushib kelingan.

Gardixazina munchog'i bilan raqs o'zgacha ijro etiladi. Doirada usul berilib turiladi ikkita raqqosa yonma yon turib biri o'ng tomonga ikkinchisi chap tomonga qarab doira shaklida aylanadi. Gardi xazina munchog'ini bir tomonidan ushlab ip yigirgandek aylantiriladi, aylantirish jarayonida yelkalar qoqilib to'xtovsiz bu jarayon davom etib munchoq aylanib boradi. Munchoq aylanib chiroyli ko'rinish tusini oladi. Ikki qo'l bilan aylantirilib bir qo'lda munchoqni ushlab chiroyini muxlislarga ko'rsatiladi, aylanish jarayonida munchoq ranglari jilolanib chiroyli ko'rinadi. Oxirida munchoqni yerga tashlab yuboriladi, munchoq aylana bo'lib yerga tushadi va raqs yakunlanadi.

Dastlab doirada usul berilib turiladi. Markazda erkaklar chetda ya'ni chap va o'ng tomonda ayollar bitta raqqos o'rta o'tilib chiqib "kish-kishtala" deya boshqalarni chorlaydi qolganlari uning izidan qaytaradilar.

Kish kishtala, o kishtala- o kishtala

Kish kishtala, o kishtala- o kishtala

Ex- exe dburrr vakala, ex- exe dburrr vakala

Bu raqs qadimda musiqa asboblari bo'lmagan vaqtda yosh bolani yoki katta kishini o'yinga tushirish yosh bolaning talaffuzini rivojlantirish maqsadida tilida xar xil xarflarni aytishiga yordam berish maqsadida kishtala raqsi paydo bo'lgan. Ammo hozirgi kunda ham kattalar ushbu raqsni juda sevib, zavqlanib o'ynashadi. Kishtala raqsida butun tana silkillab turadi, qo'llar panjalari keng ochilib oldin kaft oldi keyin kaft orqasi bir-biriga qarata silkillab ko'rsatiladi.

deya ta'kidlashadi markazda solistni o'rab olib shu so'zlarni

tasdiqlaydi va takrorlaydi bu xaqiqiy dashnobodcha tashlab o'ynash. "Ex exe" so'zida xamma o'z gavdasini markazdagi solistdan orqaga ya'ni uzoqqa tashlaydi. "Dburrr vakala"da yaqinroq kelishadi, ya'ni oldinga gavdani tashlashadi.

Aytishuv raqsi:

*Onam bergan chit ko'ylak, chit ko'ylakda o'ynayman axa ixm,
Yorim bergan qo'l ro'mol xumoriga o'ynayman axa ixm,
Onam bergan setora sitilguncha o'ynayman axa ixm,
Yorim bergan g'il ro'mol, g'il ro'molda o'ynayman axa ixm.*

Ushbu aytishuvda ijrochilar asosan o'tirib o'ynaydi. Ular o'tirgan holda gox o'nga gox chapga galma galdan qarab, qaralgan vaqtda uzalgan qo'llar barmoqlarni zo'r ko'rsatgich ko'rinishida aylantirilib o'ynaladi, yelkalar muddom qoqilib turiladi.

O'lan-aytimlar

Dashnobod o'lanlari mutloq boshqacha aytilgan misol uchun bug'doy o'rish jarayonidagi o'lan dehqon bug'doyini o'roqda o'rib o'lan aytib boshlaydi:

*Arafondan nari, arafondan nari qozining bog'i,
Yelkangdan ketmaydi durraning dog'i,
Durraning dog'ini ye oftob ko'tarsin-ee,
Sani urganlarni Xudo ko'tarsin.,
Keyingi aytim: Ucha qirdan bucha qirga qatnagan,
Qozini qabirg'alari qaqshagan,
O'zining gulg'uncha yori turib eee
Kishini sarqitiga qatnagan, Ex Ollox
Qoshingni qarosiga payvastaman,
Man Sani olaman deb xavasdaman.
Man sani olaman deb ololmadim eeeeeey
To'tiqush bolasidek qafasdaman.
Bozor borsang anjir olgineeeey
Qo'lg'inamga zanjir solgineyeyeyeyyy
Uzoq yo'ldan kelyapsaneyyy kel bag'rimga Gulchinor,
Ex Surpa soldim yotgali, poshna baland etik oldim kiygali,*

Poshna abland etikning poshnasiman eyyy voy voooy voooooy

Eh hamma joyda yaxshi so‘z oshnosiman.

Asosan gavdani bir tomonda saqlab ikkinchi tomonga otib yana saqlab turgan tomonga qaytiladi, urg‘u o‘ng tomondan chapga beriladi.

Yana Ayiq o‘yini mavjud daryoning bo‘yida juvozkashning juvozi joylashgan bo‘ladi, Ayiq kelib xamma yerni vayron qilaverganidan aholi o‘rtasida “Ayiqlar o‘yini” paydo bo‘la borgan juvozkashlar sekin ikki qo‘lidagi tayoq bilan qo‘shnilarni chaqirib

Ayiqlar, Ayiqlar, Ohho, Ayiqlar-Ayiqlar “O‘zingni bos polvon Ayiqlar”- deb murojaat qilsa ayiqlar o‘z shashtidan qaytar ekan va o‘sha hududda kamroq aylanar yoki umuman kelmas ekan. Shu zaylda ayiqlarni o‘ynatar ekanlar.

“Chorxez” raqsi olib tashlash harakati, raqsdan yon tomondan bir qo‘l bilan bir nimaga engashib changal yopiladi, keyin gavdani tik tutib yuqoriga changal ochiladi, ushbu raqslar 1987-1988 yillardan buyon ma‘lum va ijro etib kelinmoqda. Qadimda tog‘ daraxtlariga ipdan belanchak yasaliq bola tebratib turib “Ayo yuz zamona, qalbim to‘la shukrona” deya bolaga qaratib aytimlar aytilgan va shu aytimlar va boshqa raqs harakatlari hozirgacha saqlanib kelgan.

Surxon xalqi raqs liboslari

Munchoqlar:

Gardixazina munchoqlar xanda munchoqlar raqsi xaqida gardixazina kadim dan momolarimiz turli tuman yorqin ranglarda tuqigan 60 tor 40 tor qilib to‘qilgan bu bolalarni o‘ynatishda bolalar ranglarni ajratishida onalar munchoqlardagi ranglardan foydalanilgan xolda tarbiyada xam ishlatilgan birinchi ko‘rinishi bu savat, munchoqlar munchoqlarni aylantirganda dumaloq shaklda xitoy fonuslarini eslatuvchi bedana savatiga shxshagan tusga kirgan. Munchoqlarni ikki bukib aylantirganda tumor ko‘rinishini bergan, belanchak shaklida xam ko‘rinish bergan munchoqlar toqgan ayol boshida eri bor degan manoni bergan. Gardixazina bo‘yinga taqilgan bo‘yindagi munchoqlarga qarab ayollar yoshi maxalliy axoli o‘rtasidagi nufuzi belgilangan masalan nechta o‘g‘illari bor, necha yoshga kirgani, turmushli ayol ekani, bazan esa ro‘zg‘oridagi koramolla yoki xosildor daraxtlar sonini umuman boyligini davlatini xam belgilab bergan. Xamma

narsa munchoq toriga qarab belgilangan. Munchoqni boshga taqib xam raqsga tushilgan bu esa ortiqcha bezaklar bilan ovvora bo'lmalik maqsadida boshga bezak sifatida xam ishlatilgan.

Ziraklar:

Qadimiy uch g'o'za zirak sirg'asidir momolarimizdan qolgan mirisi toza kumush sirg'adir. Bu zirak to'y marosimlarda bo'lishi uchun taqilgan qimmatbaxo zirak bo'lgan asosan kelinchaklar taqishgan dashnobodning yosh qizi shu zirakni taqdimi?- demak bu qiz egalik ma'nosini bergan yoki yaqinda turmushga chiqqan ma'nosini anglatgan.

Munchoqlar gardi xazina turli tuman ranglardan iborat qilib to'qilgan buni kelinchaklarimiz momolarimiz bezak qadimdan bezak deb atab kelingan. asosan gavdani tik tutib turishi uchun taqilgan og'ir bo'lganligi sababli gavdani tik yani g'oz tutib yurishda chiroyli ko'rinishda bo'lishi uchun xam taqilgan foydalanilgan. Xozirgacha xam taqilib keladi

Tangacha bezak bu xam ko'ylak oldiga taqilgan qadimdan katmala deb yuritilgan. Qora matodan kashtalar tikilib qirralariga yani girdiga sitoralar qo'yilgan. Keyinchalik shallarga o'zgartirishlar kiritilib tangacha ko'rinishida xam tikilgan oldin kumush tangalardan tikilgan va xozirgacha bu tangachalar silsila deb xam ataladi.

Kiyimlar oq ko'ylak ichki kiyim yengida kashtalar o'ziga mos siyrak nozik, nafis tikilgan ichki ko'ylakning yoqasi ayollar bo'yin qismini iyagigacha yopib turgan, parparak shakl berilib juda yopiq bo'lgan. Ustki kiyim ichki kiyim ustidan kiyilgan qadimda ayollar ikkita qo'ylak qiyib yurishgan bu kiyimlar ayollarimizni issiq va sovuqdan ximoya qilib kelgan. Ustki kiyimlar xar doim turli rangda bo'lgan asosan yashil qizil pushti sariq va ko'k ranglardan iborat bo'lgan. yengida kashtalar yirik va qalin bo'lgan yeng markazida chayongul va katta oysimon naqsh chayongulni o'rab turgan. Etaklariga surxoncha kashtalar bilan bezatilgan bazida ko'z tegmasin degan niyatda ko'z shakli, semechka gul, quyosh shakli yaproq shakllari berilib tikilgan kashtalar ipakdan to'qilgan.

Bosh kiyimlar:

Kelin bo'lganda do'ppi uch to'rtta bolalik bo'lganda qasaba kiyilgan, qsaba bitta rumol boshga o'ralib ikkinchi ro'mol doim tashlanib yurilgan. O'muman kiyimlar bosh kiyimlar qomatni ko'z ko'z qilmaslik, yuzlar

ko‘rinmaslik uchun, yenglar xam qo‘l ko‘rinmaslik uchun uzzun keng kilib tikilgan va bu o‘z iffatini ayollar shu asnoda saqlab kelishgan. Do‘ppilar baxmal do‘ppi yo‘rmaki do‘ppi, asli dashnabod do‘ppisi guldizi do‘ppi, saraki do‘ppi, to‘rtta gulli, chin kashta chinnaxiyol chin degani chap o‘ng qismi yani old va orqa tomonibir xil tikilgan. Yo‘rmalar bigizda ko‘lda to‘kilgan, yoki ignalarda tikilgan xar bir tikilish aloxida ko‘rinishda bo‘lgan va tikilgan jiyaklar, xoshiyalari desak ham bo‘ladi.

Mavzular bo‘yicha savollar

1. Surxon raqs maktabi oyoq holatlarini to‘g‘ri bajarish uchun nimalarga e‘tibor berish kerak?
2. Surxon raqs maktabi qo‘l holatlarini to‘g‘ri bajarish uchun nimalarga e‘tibor berish kerak?
3. Surxon raqs maktabining Farg‘ona, Buxoro va Xorazm raqs maktablari harakatlaridan nimasi bilan farqlanadi?
4. Boysun an‘anaviy ayollar raqslari nomlarini sanab o‘ting va farqini izohlang.
5. Boysun an‘anaviy erkaklar raqslari nomlarini sanab o‘ting va farqini izohlang.
6. Chanqovuz raqsi kuyini kim yaratgan? (Juma Abraykulov).
7. Munchoq raqsi qaysi folklor jamoasi tomonidan birinchi bo‘lib ijro qilingan?
8. Kaptar uchdi raqsi kimlar tomonidan ijro qilindi?
9. Surxon liboslarida ko‘proq qaysi ornament aks ettirilgan?
10. Ayollar raqsida ishlatiladigan atributlar nomlarini ayting.

GLOSSARIY

1. Nafislik - go'zallik, noziklik.
2. Yirik qiyg'ir bo'yin - erkaklar raqsidagi harakat
3. Mayda qiyg'ir - bo'yin-ayollar raqsidagi harakat
4. Duchoba - tizzadagi erkakcha charx
5. Qiyin ufori - murakkab o'zgaruvchi qadam.
6. Yon yo'rg'a - bir oyoqda yo'rg'ab yurish
7. Ansambl - frantsuzcha so'z bo'lib, hamjihatlikda, birgalikda degan ma'noni bildiradi.
8. Maromiylik - qiyomiga yetkazish
9. Mutanosiblik - bir-biri bilan bog'liqlik
10. Improvizatsiya - oldin tayyorlanmasdan ijod etish.
11. Folklor - xalq raqslari, xalq ijodi
12. Raqqosa (raqqos) - o'z harakatlari orqali raqslarni ijro etuvchi shaxs.
Raqqosalar o'zlarining imkoniyatlariga ko'ra turlanadi va turlicha nomlanadi. Masalan, yakkaxon (solist) vaommaviy raqs ijrochisi.
13. Solist - yakkaxon, yakka ijrochi
14. Baletmeyster - raqs o'rgatuvchi, raqs sahnalashtiruvchi, raqs jamoasining rahbari
15. Repetitor - sahnalashtirilgan raqsni mashq qildiruvchi
16. Janr - musiqiy asarlarning turlari
17. Nota - musiqaning yozma matnda berilishi. Nemis tilidan olingan bo'lib, yozuv ma'nosini bildiradi. Keng ma'noda musiqa matni, tor ma'noda bitta tovushning yozuvda ifodalanishini bildiradi.
18. Mashq - malaka hosil qilish
19. Raqs san'ati tarixi - raqs sanati paydo bo'lishidan hozirgi kungacha bo'lgan taraqqiyotni o'rgatuvchi fan.
20. Raqs shakli - raqsning kompozitsiyasi, tuzilishi

21. Kuy - ohang, nag'ma, tovushlarning birin-ketin kelishi orqali yaratiladigan majmua. O'zbek milliy musiqasida kuy bir ovozli bo'ladi. Boshqa xalqlar kuylarida ikki ovozlidan boshlab bir necha ovozli bo'lishi ham mumkin.
22. Temp - musiqa asarining ijro etish sur'ati
23. Sozanda - musiqiy cholg'u vositasida musiqiy asarni ijro etuvchi shaxs.
24. Ritm - usul ma'nosini beradi. O'zbek musiqasida ritm va usul turlicha ma'nolarni anglatadi. Bunda, doyra yoki boshqa urma cholg'uda doimiy takrorlanishi mumkin bo'lgan ritm usul deyilsa, boshqa xalqlar musiqasida bir yoki bir necha taktda ifodalanadigan tovush cho'zimlarining birgalikda kelishi tushuniladi.

ILOVALAR

Surxon ayollarining taqinchoqlari

Nozigardon-1

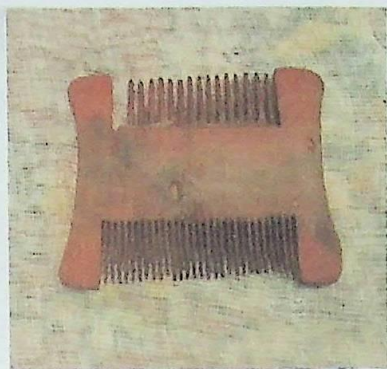
Nozigardon-2

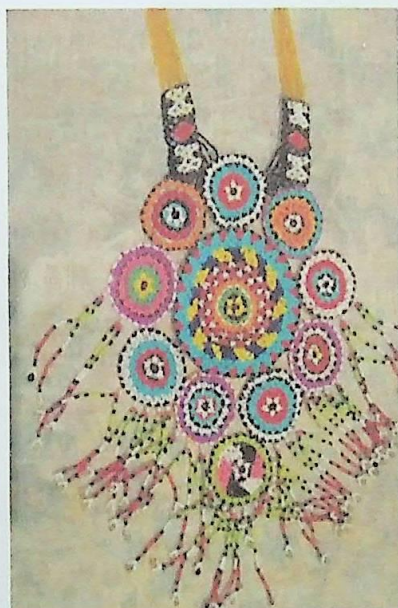
Mashak-javak

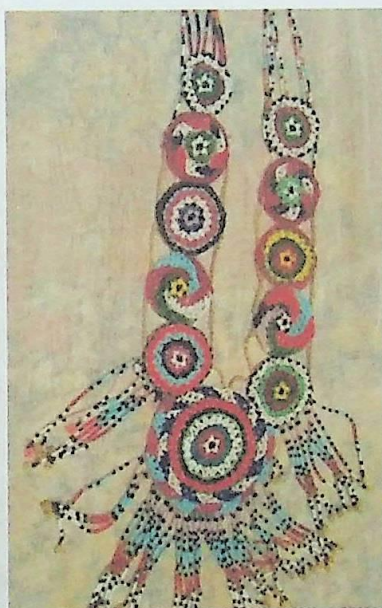
Haykal

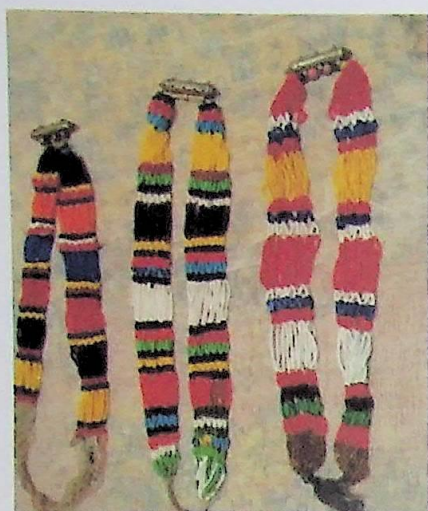
Yog'och taroq

Gulband-1

Gulband-2

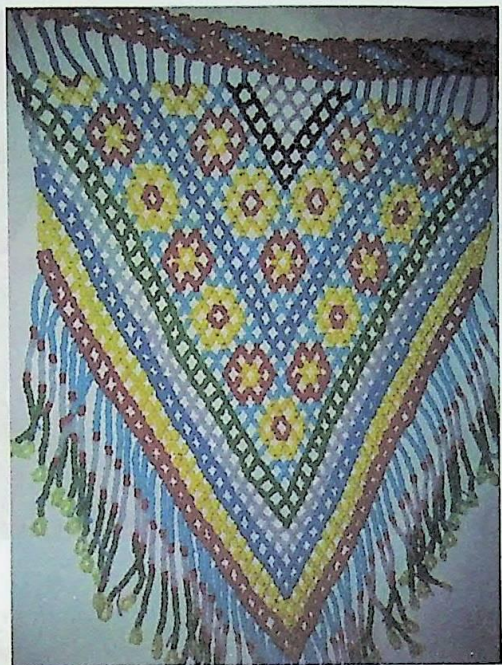
Gardi gazna

Bozband

Egn kifti

Hapaband

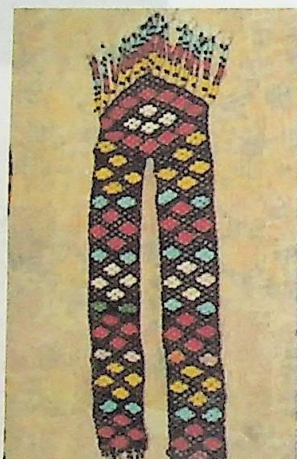
Tiqmoq

Paranji-kurtt

Oybaldoq

Nozigardon-3

SO'ZANA RAQSI

O'rtacha tezlikda

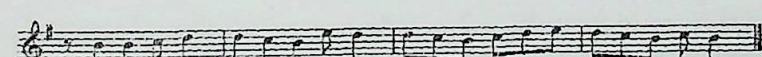
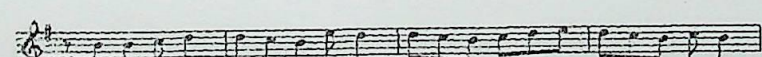
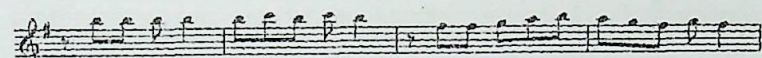
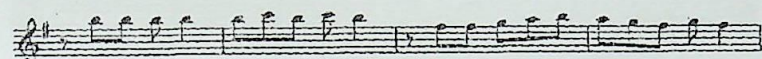
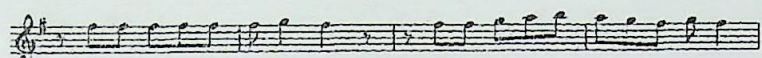
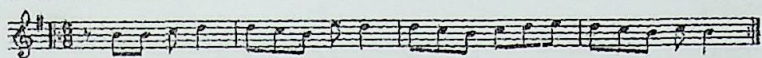
Xalq kuyi

The musical score is written on ten staves. The first five staves contain the main melody. The sixth staff begins with a double bar line and the tempo marking 'Tez' (Fast). The seventh staff continues the melody and ends with a double bar line and a repeat sign. The eighth and ninth staves continue the melody. The tenth staff ends with a double bar line and the tempo marking 'rth.' (Ritardando).

QOSHIQ RAQSI

O'rtacha tezlikda

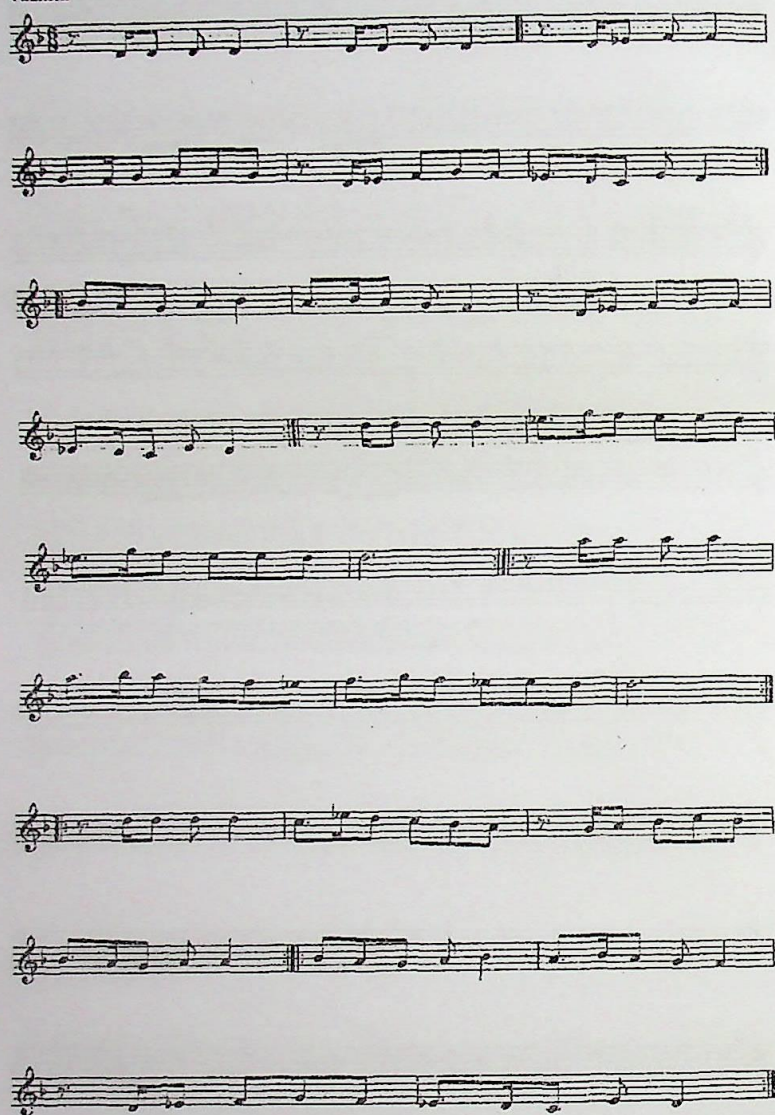
Xalq kuyi

CHIROQ RAQSI

Vazmin

Xalq kuyi

URCHUQ RAQSI

Vazminroq

Xalq kuyi

Bi - bi - bi - bi, Bi - bi - gul, Bi - bi - gul.
 Bi - bi - gul, Ku' - zing bi - lan qo - shug gul
 Bi - bi gul, Bi - bi gul, O' - zing bi - lan
 yu - zing gul, Bi - bi - gul, Bi - bi - gul.
 Bi - bi - bi - bi, Bi - bi - gul, Bi - bi - gul.
 Bi - bi - gul, Che - var - gi - na qo' - lug gul
 Bi - bi - gul, Bi - bi - gul, Xul - fi ya - shil
 kach - tang gul, Bi - bi - gul, Bi - bi - gul.
 Bi - bi - bi - bi, Bi - bi - gul, Bi - bi - gul.
 Bi - bi - gul, Bi - bi - bi - bi, Bi - bi - gul.
 Bi - bi - gul, Bi - bi - gul.

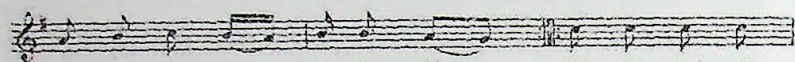
PODACHILAR RAQSI

Chaqqon

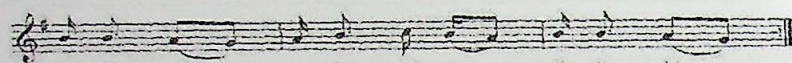
Xalq qo'shig'i

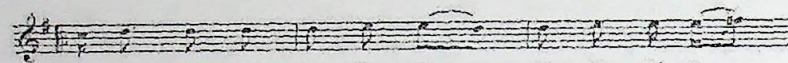
Qo'v hay - da - dim ke - cha - lab,

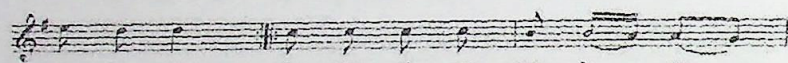
ech - ti boq - dim che - cha - lab Say - ga - nim - ni

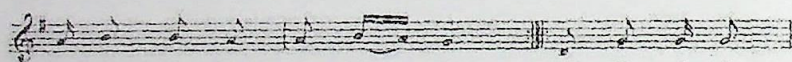
cha - qi - sam qo - chib ket - di che - cha - lab

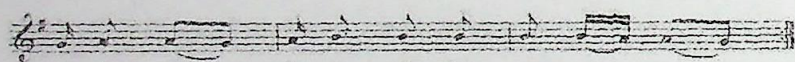
Cha - cha ol - ga mo - lin - ni ay - to so' - ra

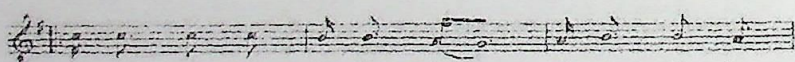
ba - lin - ni jo - nni ol - sang ma - li - ga

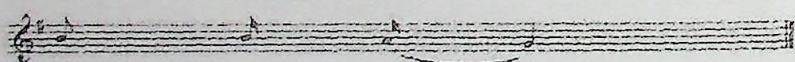
cha - qi - ni ber yo - rni - ni Cha - cha ol - ga

ma - li - ni cha - qi - ni ber yo - ni - ni

Cha - cha ol - ga mo - li - ni cha - qi - ni ber

yo - ni - ni

CHAVANDOZLAR RAQSI

Tuz-enqon

Xalq qo'shig'i

Sa - man ol - ni mi na - men, Boy to' - yi - ga
 bo - ra - man Cho - pon o' - yin su - ra - men,
 Jo'n - bi - men - ni cha - la - man Ey a - hu,
 Ey o' - hu, Ey a - hu, Ey o' - hu,
 Cha - qo - vuz - ni cha - is - miz, Qiz - lar baz - min
 qu - ra - miz Bay - ram ku - ni tog' - lar - da
 gul - lo - la - lar te - ru - miz.

Jo' - ra toq - qa

cha - qa - man Alp to - g'i - m ke - za - man

Ya - tan - nung qir da - la - sui gu - lu - gul - zor

e - ta - man Ey a - ha, Ey o' - hu,

Ey a - ha, Ey o' - hu, Qirg' ja - ma - lak

ta - qa - mir Bar - chm - day vor bo' - la - mir

Alp vi - g'i - lur o - ri - ni ta - man qir - lib

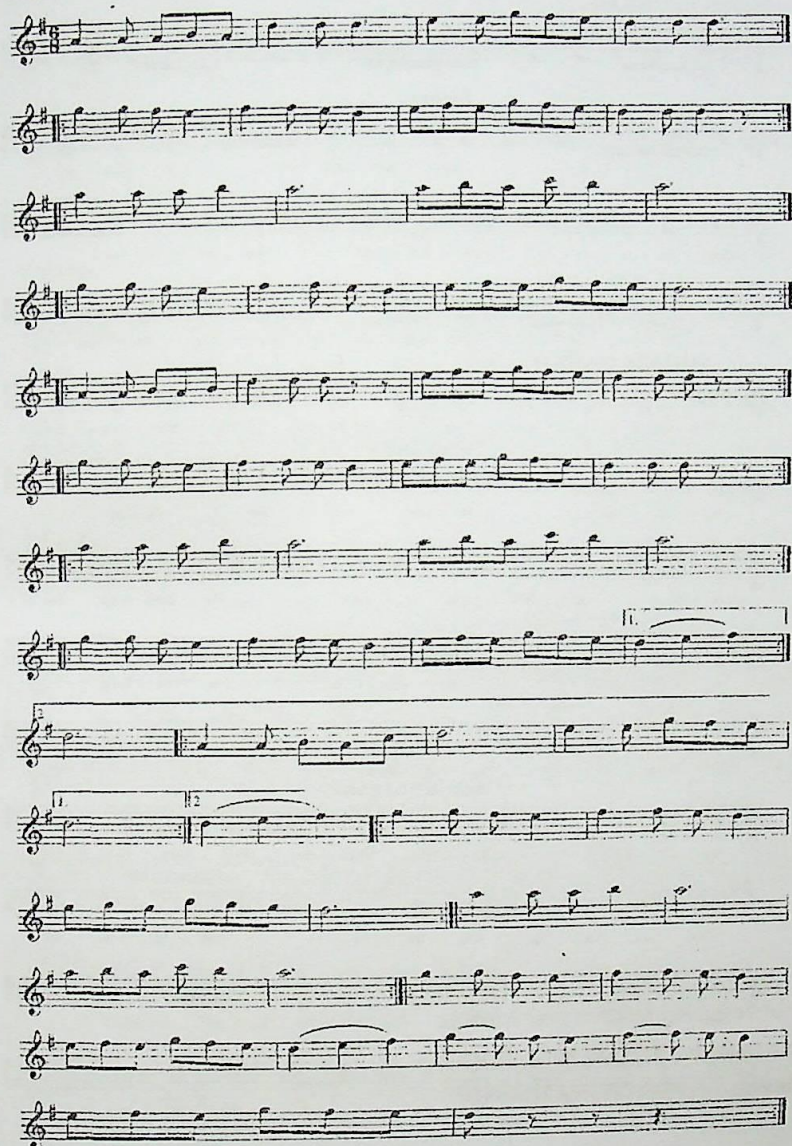
la - qa - mir Ey a - ha, Ey o' - hu,

Ey a - ha, Ey o' - hu, Ey a - ha,

TOVOQ RAQSI

Tezroq

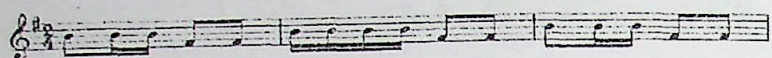
Xalq kuyi

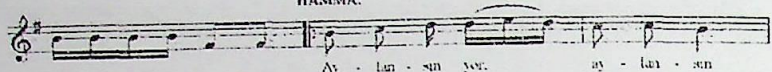
«YAQQU-YAQ» RAQSI

O'rtacha

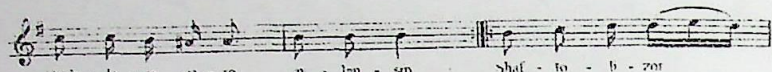
Xalq kuyi

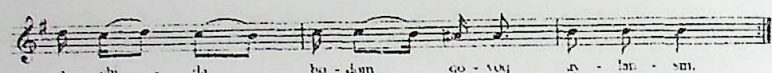
HAMMA:

Ay - lan - san yar, ay - lan - san

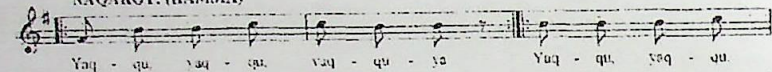

Qash - la - ni ya - ro ay - lan - san Shaf - to - b - zar

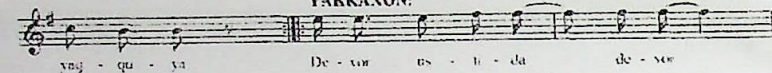
1 - chu - da bo - dan qo - xoq ay - lan - san.

NAQAROT: (HAMMA)

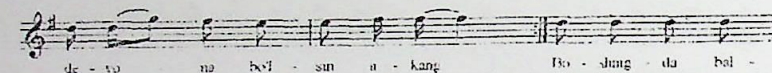

Yaq - qu, yaq - qu, yaq - qu - ya Yaq - qu, yaq - qu.

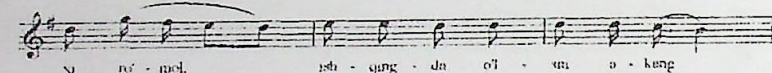
YAKKAXON:

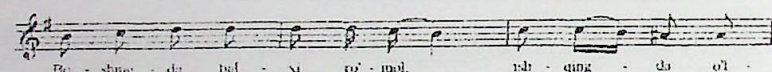
yaq - qu - ya De - vor us - ti - da de - vor

de - vor na bo'l - san a - kang Bo - shing - da bal -

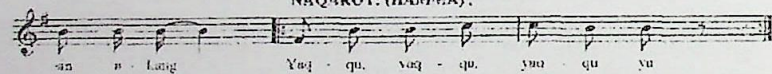

xi ro' - mol, sh - qing - da o'l - san a - kang

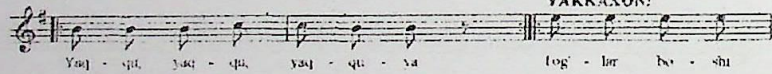
Bo - shing - da bal - xi ro' - mol, sh - qing - da o'l -

NAQAROT: (HAMMA).

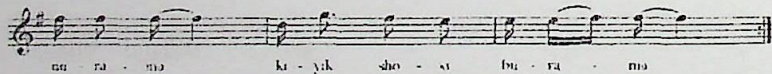

san n - lang Yaq - qu, yaq - qu, yaq - qu - ya

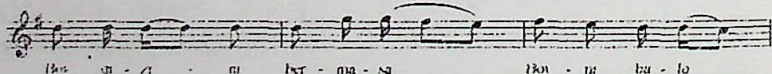
YAKKAXON:

Yaq - qu, yaq - qu, yaq - qu - ya tog' - lar bo - shi

na - ra - na ku - yak sho - xi bu - ra - na

bo - qo - zi - ni ber - na - sa bo - na bu - lo

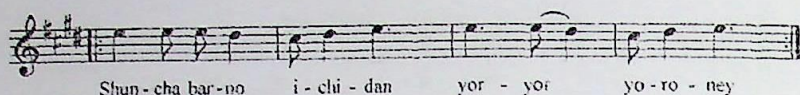

«UFO'-JAQALA» RAQSI

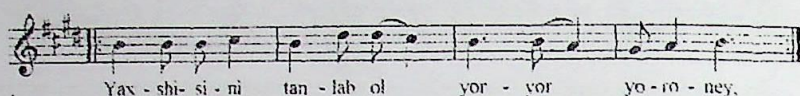
O'rtacha

Xalq kuyi

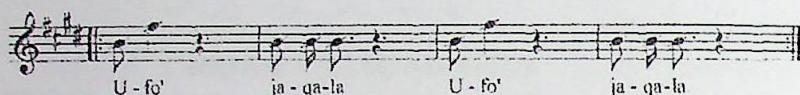

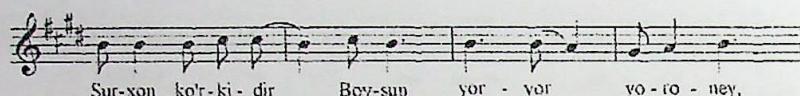
Shun - cha bar - no i - clui - dan yor - yor yo - ro - ney

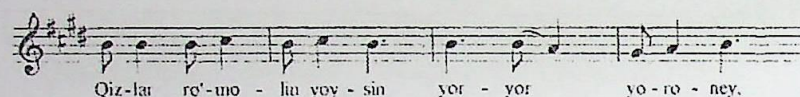
Yax - shi - si - ni tan - lab ol yor - yor yo - ro - ney,

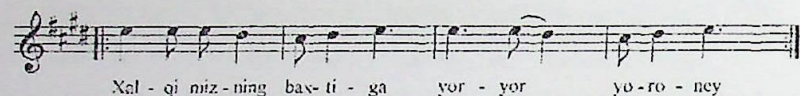
U - fo' ja - qa - la U - fo' ja - qa - la

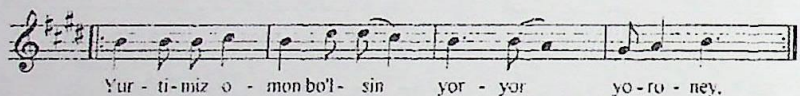
Sur-xon ko'r - ki - dir Boy-sun yor - yor yo - ro - ney,

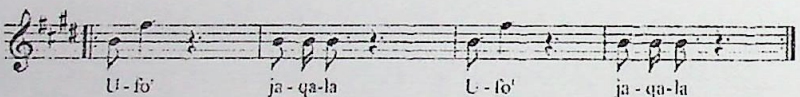
Qiz-lar ro'-mo - lu yoy - sin yor - yor yo - ro - ney,

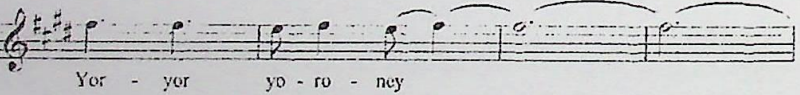
Xal - qi niz - ning bax - ti - ga yor - yor yo - ro - ney

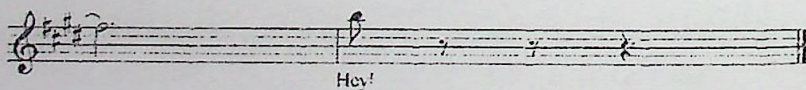
Yur - ti - niz o - mon bo'l - sin yor - yor yo - ro - ney,

U - fo' ja - qa - la U - fo' ja - qa - la

Yor - yor yo - ro - ney

Hey!

Dizayner Sevara Zunnunovanning Surxondaryo milliy liboslariga ishlangan eskizlaridan namunalar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11.

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan

birga quramiz-T: O'zbekiston, 2017y.

3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. 2017 yil.

4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz -T: O'zbekiston, 2016 y. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha HAKAKATLAR STRATEGIYASI.

5. R.Karimova "O'zbek raqslari" Toshkent. 2003 y.

6. H.Xursandov, Sh.Qurbonova "Surxon raqs maktabi" Toshkent. 2011 y.

7. E.Saitova, N.Abrayqulova "Xoreografiya va raqs san'ati asoslari" Toshkent. Navro'z. 2015 y.

8. N.Abrayqulova "Raqs". Toshkent. "BARKAMOL FAYZ MEDIA" 2017 y.

9. N.Abrayqulova "Raqs". Toshkent. "TURON-IQBOL" 2018 y.

10. D.Sayfullayeva, S.Zokirova, X.Xamidova "Merosiy raqs durdonalari" Toshkent, G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 2003 y.

11. Avdeyeva L. O'zbek milliy raqsi tarixidan. Darслик- T., 2001y.

12. N.Abrayqulova. "Raqs jamoalari bilan ishlash uslubiyoti" O'quv qo'llanma. Toshkent. 2004 y.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. NAZARIY QISM.....	6
O'zbek raqs san'atining taraqqiyot bosqichlari.....	6
Surxon raqs san'atining shakllanishi.....	11
Boysun san'ati tarixiga chizgilar.....	14
Boysun hududida musiqa va raqs o'rgatishning qadimiy usuli.....	19
II BOB. AMALIY QISM.....	23
Surxon raqs maktabida qizlarning asosiy qo'l va oyoq holatlari.....	23
Surxon raqs maktabida yigitlarning asosiy qo'l va oyoq holatlari.....	26
Surxon raqs maktabida qo'shimcha qo'l va oyoq holatlari.....	29
Raqs harakatlarining mahalliy nomlari.....	31
Surxon vohasining Boysun an'anaviy ayollar raqslari.....	32
Boysun an'anaviy erkaklar raqslari.....	61
Zevari xalq raqslari.....	98
Surxon xalqi raqs liboslari.....	103
Mavzular bo'yicha savollar.....	105
GLOSSARIY.....	106
ILOVALAR.....	108
RAQS KUYLARINING NOTA MATNLARI.....	113
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.....	126

Erkinoy Saitova, Shoira Qurbonova

O'ZBEK RAQSINI O'RGANISH USLUBIYOTI

O'QUV QO'LLANMA

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining «Fan ziyosi» nashriyotiga
2021 yil 14 fevralda berilgan 308197041-sonli litsenziyasi
Nashriyot manzili: Toshkent shahri, A.Navoiy ko'chasi, 30 uy.

Ofset qog'oz. Bichimi 60x84,1/16
Times garniturasida ofset usuli. Shartli bosma tabog'i 8
Buyurtma № 51. 02.12.2022. Adadi 100 nusxada
«Munis design group» MChJ bosmaxonasida chop etildi.
100000 Toshkent sh.. Buz-2 mavze, 17-A uy.